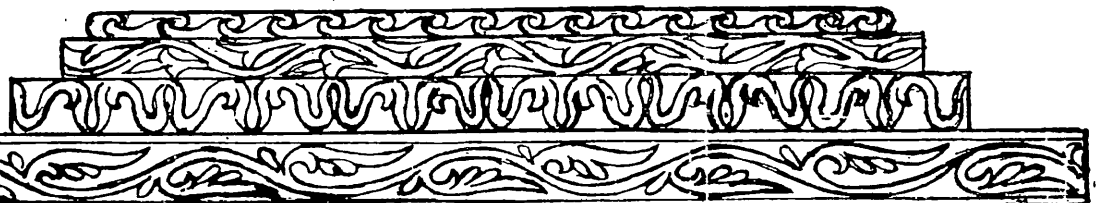

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΑΓΓΕΛΟΥ ΣΤΕΡΓΙΟΥ	: «Γειτονιά της "Αρτας (λάδι)»	σ. 156 (598)
ΓΙΑΝΝΗ ΤΣΟΥΤΣΙΝΟΥ	: Είκοσι χρόνια (άρβρο)	σ. 157 (599)
ΠΑΝ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΔΟΥ	: Μάξιμος ο Γραικός	σ. 158 (600)
ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗ	: Θά κρήνη ο λαός	σ. 167 (609)
ΔΗΜ. ΚΑΡΑΤΖΕΝΗ	: Στοιχεία διά την επανάστα- σιν του 1878	174 (616)
ΣΤΡΑΤΟΥ ΠΑΤΣΑΛΙΑ	: 'Η αγροτική ιδιοκτησία στην πεδιάδα της "Αρτας κατά την διάρκεια της τουρκοκρατίας	σ. 176 (618)
ΔΗΜΟΤΙΚΟ	: Στόν πάτο στο Κερσόβο	σ. 181 (623)
ΓΕΩΡ. ΣΠ. ΒΑΣΤΑΡΟΥΧΑ	: 'Αποκριές στην παλιά "Αρτα	σ. 182 (624)
ΓΙΑΝΝΗ ΤΣΟΥΤΣΙΝΟΥ	: 'Αρτινά Ιστορήματα	σ. 188 (630)
ΔΗΜΟΤΙΚΟ	: Τ' "Αγιο Θεόδωρου το βουνό	σ. 196 (638)
ΝΙΚΟΥ ΚΑΡΑΒΑΣΙΑΗ	: Οι πέτρες του Κοκοράβα	σ. 197 (639)
ΤΡΥΦΩΝΑ ΣΕΡΒΕΤΑ	: 'Η «Τούρα» Διχομορίου	σ. 199 (641)
ΚΩΣΤΑ ΠΑΠΑΦΩΤΗ	: 'Η πρώτη κίνηση για να τι- μηθῆ ὁ Κ. Κρυστάλλης	σ. 201 (643)
ΚΩΣΤΑ ΤΣΕΤΗ	: Στην ἄλλη ὄχθη (ποίημα)	σ. 203 (645)
ΚΩΣΤΑ ΧΑΡ. ΒΑΓΙΑ	: «'Ενθυμήσεις» ἀπ' τὰ βιβλία τῶν μοναστηριῶν μας	σ. 204 (646)
ΜΑΡΙΑΣ ΑΡΚΑΔΙΟΥ	: Κι' ἔχω μιὰν ἀγάπη (ποίημα)	σ. 210 (652)
ΦΩΤΕΙΝΗΣ ΓΕΡΟΓΙΑΝΝΗ	: 'Ηλύσια (ποίημα)	σ. 210 (652)
ΝΙΚΟΥ ΜΟΥΔΙΑ	: Καρτερώντας (ποίημα)	σ. 210 (652)
ΣΠΥΡΟΥ Δ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ	: 'Ο γάμος στο Κομπότι	σ. 211 (653)
Κ. Δ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ	: 'Η "Αρτα εἰς τὰ ἄρχαια τῆς Βενετίας (1697-1787)	σ. 217 (659)
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	:	σ. 224 (666) — 226 (668)

ΑΓΓΕΛΟΥ ΣΤΕΡΓΙΟΥ « Γειτονιά τῆς Ἄρτας » (λάδι)

ΣΚΥΦΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ★ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ★ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΕΤΟΣ Κ' ● ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΜΑΡΤΙΟΣ 1975 ● ΤΟΜΟΣ Δ' ΤΕΥΧΟΣ 36

ΕΙΚΟΣΙ ΧΡΟΝΙΑ

Συμπληρώνονται φέτος είκοσι χρόνια, από τότε που ο Μουσικοφιλολογικός Σύλλογός μας «Σκουφάς» κυκλοφόρησε το πρώτο τεύχος του ομώνυμου περιοδικού.

Τότε—1955—κάναμε πολλές συζητήσεις και αντιμετώπισαμε πολλές αντιρρήσεις, σχετικά με την σκοπιμότητα της έκδοσως, τη δυνατότητα συγκεντρώσως της ύλης, την οικονομική επιβάρυνση που θα ύποσθη ό Σύλλογος. Τελικά τό άποφασίσαμε και έτσι γεννήθηκε τό περιοδικό «Σκουφάς».

Μέχρι σήμερα που κυκλοφορεί τό 36ο τεύχος του, άλλαξαν βέβαια πολλές διοικήσεις στον έκδότη Σύλλογο και πολλές επιτροπές έκδοσως στο Περιοδικό. Παρ' όλες όμως τις μεταβολές αυτές, τό περιοδικό κρατήθηκε, επιδεικνύοντας άνθεκτικότητα και αξιόλογη ικανότητα προσαρμογής στις έκάστοτε έντός και έκτός του Συλλόγου καταστάσεις, χωρίς ποτέ νά ξεφύγει από τους στόχους του, που ήταν και είναι: 'Ιστορία-Λαογραφία-Λογοτεχνία-Θέματα του τόπου μας.

Γι' αυτόν ακριβώς τό λόγο και απέσπασε την έκτίμηση των συμπατριωτών μας. "Όσοι άπ' αυτούς άσχολούνται με την 'Ιστορία, τη Λαογραφία και τη Λογοτεχνία, είναι συνεργάτες του περιοδικού μας. Και δέν είναι ύπερβολή νά πούμε, πώς από τότε που κυκλοφόρησε ό «Σκουφάς», ό αριθμός των μελετητών της τοπικής ιστορίας και λαογραφίας πολλαπλασιάστηκε.

Τό περιοδικό «Σκουφάς» συνεχίζει την έκδοσή του. Την συνεχίζει με την αισιοδοξία, πώς θά έκδίδεται πια τακτικά — κάθε τρίμηνο — και πώς θά έχει τη συμπαράσταση όλων των συμπατριωτών μας. 'Ιδιαίτερα των νέων, στους οποίους προσφέρει τις σελίδες του για συνεργασία. Τό φντώριο είναι άπαραίτητο, άν θέλουμε νά έξασφαλισθή ή συνέχιση της προσπάθειάς μας για την πνευματική πρόοδο της πατρίδας μας.

Τό περιοδικό μας και ή «Πνευματική Στέγη» του έκδότη Συλλόγου (βιβλιοθήκη-λέσχη-αίθουσα συγκεντρώσεων κλπ.), που σύντομα θά τεθή σε πλήρη λειτουργία, είναι δυό άσφαλή όρημητήρια για την επίτευξη αυτής της προόδου.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΣΟΥΤΣΙΝΟΣ

ΜΑΞΙΜΟΣ Ο ΓΡΑΙΚΟΣ*

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

«Τὸν ἴδιο καιρὸ πού ὁ Λούθηρος ἔδινε στὴ γερμανικὴ γλῶσσα μιὰ θαυμαστὴ ὄθηση, ὁ Μάξιμος ὁ Γραικὸς ἐπρομήθευε στὴ ρωσικὴ γλῶσσα τὰ πρῶτα βάρθρα της», γράφει ὁ Ἡλίας Ντενίσωφ (Elie Denissoff ἢ Elias Denisov) στὸ βιβλίο του «Μάξιμος ὁ Γραικὸς καὶ ἡ Δύση». Ἄς ἐπικαλεσοῦμε καὶ ἄλλες χαρακτηριστικὲς φράσεις τοῦ Ντενίσωφ πού ὁ Μπέρνχαρτ Σουλτσε (Bernhard Schultze) χαρακτηρίζει ὡς «ἐναν ἀπὸ τοὺς σημαντικώτερους γινώστες τῆς ζωῆς καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἑλλήνου μοναχοῦ Μαξίμ Γκρέκ (Maksim Grek)». «Τὸ ἔργο του», γράφει ὁ Ντενίσωφ, «πού εἶχε ἀνταποκριθεῖ στὶς ιδέες καὶ βλέψεις τῆς Μοσχοβίας τοῦ Βασιλείου τοῦ Γ, τοῦ Ἰβάν τοῦ Τρομεροῦ καὶ τοῦ Μπόρις Γκοντουνάφ, κατάφερε νὰ διατηρήσει τὴ σημασία του γιὰ τὴ Ρωσία τῶν πρώτων Ρωμανῶφ, μιὰ Ρωσία πού γεννιόταν καὶ πού ἐπιθυμοῦσε νάναί ἀτόχος μιᾶς δικῆς της κουλτούρας, καὶ νὰ ὑπερασπισθεῖ τὶς παραδόσεις της, χωρὶς ὥστόσο νὰ μείνει μακριὰ ἀπὸ τὴ δυτικὴ σκέψη στὴ διπλὴ σφαῖρα ἐπιστημῶν καὶ γραμμάτων...Εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς πρώτους καὶ ἴσως μάλιστα ὁ πρῶτος ἰδρυτὴς τῆς γραμματικῆς ἐπιστῆμης στὴ Ρωσία... Στέκεται, ἐπίσης, μὲ τὶς συνθέσεις του ἡρωικῶν καὶ ἐλεγειακῶν ἰάμβων, στὴν ἀφετηρία τῆς σύμφωνης μὲ τοὺς κανόνες τῆς κλασικῆς προσωδίας ρωσικῆς στιχοποιίας». Καὶ προσθεῖται ὁ Ντενίσωφ παρακάτω: «Ἄλλὰ ἡ προσφορὰ τοῦ Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ στὴ Μοσχοβία πρέπει νὰ ἐκτιμηθεῖ προπάντων ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ ρωσικοῦ φιλοσοφικοῦ λογισμοῦ στὴν πρώτη του ὄθηση. Πρὶν ἀπ' αὐτόν, μάταια θ' ἀναζητούσαμε μιὰ προσωπικὴ ἔκφραση ἀφηρημένου λογισμοῦ». Καὶ δὲν εἶναι ὁ Ντενίσωφ ὁ πρῶτος πού μίλησε ἔτσι (στὰ γαλλικὰ γραμμένο ἔργο του πού βγήκε στὸ 1943) γιὰ τὸν Μάξιμο τὸν Γραικό. Καὶ ἄλλοι σοφοὶ Ρῶσοι—ὁ Γκόρσκι (A. Gorski), ὁ Γκολουμπίνσκι (E. Goloubinski) καὶ ὁ Ἰκόννικωφ (Vladimir Ikonnikov)—ἀσχολήθηκαν ἰδιαιτέρα, στὸν 10 ἡδὴ αἰῶνα, μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ. Ἡ ἴδια ἢ πνευματικὴ παράδοση τῆς Ρωσίας εἶχε ἔντονα καὶ στενὰ συνυφανθεῖ, ὡς τὸν 11 αἰῶνα, μὲ τ' ὄνομά του, τὴν ἀγιωσύνη του καὶ τὸ ἔργο του. Οἱ θρύλοι γύρω ἀπὸ τὸν «στάρετς ἀγιορείτη Μάξιμο»—ὅπως τὸν προσφωνοῦσε, σὲ μιὰν ἐπιστολὴ πού του εἶχε ἀπευθύνει, ὁ Θεόδωρος Ἰβάνοβιτς Καρπῶφ (Feodor Ivanovitch Karpov), ἓνας Ρῶσος διπλωμάτης τοῦ 12^{του} αἰῶνα—ἦταν ζωντανοὶ στὸ ρωσικὸ λαό. Οἱ πρῶτοι βιογράφοι τοῦ Μαξίμου ἦταν ὁ μαθητὴς του πρίγκιπας Ἀνδρέας Κούρμπσκι (Kourbski), ἀπόγονος τῶν ἡγεμόνων τοῦ Κιέβου,

* Ὁ κ. Παναγιώτης Κανελλόπουλος, κατόπιν παρακλήσεως τοῦ περιοδικοῦ μας, ἐπέτρεψε τὴν ἀναδημοσίευση τοῦ περὶ Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ κεφαλαίου, ἐκ τῆς «Ἱστορίας τοῦ Ἑυρωπαϊκοῦ Πνεύματος» (τόμος Β1, κεφ. 45, ἐκδ. 1968). Ὁ Μάξιμος ὁ Γραικός, γέννημα καὶ θρόμμα τῆς Ἀρτας, ὑπῆρξε μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες πνευματικὲς μορφές τῆς ἐποχῆς του, ὅπως θὰ διαπιστώσει ὁ ἀναγνώστης ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ κ. Κανελλοπούλου.

καὶ ὁ διάκονος 'Ποαίας. Ἄλλα μὲ τις ἔρευνας τῶν τριῶν Ρώσων τοῦ ΙΘ αἰῶνα ποῦ ἐμνημονεύσαμε παραπάνω, ἰδιαιτέρα μάλιστα τοῦ Ἰκόννικωφ, ποῦ ἡ μονογραφία του «Μάξιμος ὁ Γραικός» (1866) ἐπανεκδόθηκε στὸ 1915, ριζικὰ ἀναμορφωμένη, μὲ τὸν τίτλο «Μάξιμος ὁ Γραικός καὶ ἡ ἐποχὴ του», ἔγιναν οἱ πρῶτες προσπάθειες ν' ἀναζητηθεῖ μέσ' ἀπὸ τοὺς θρύλους ἢ ἀλήθεια γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπο καὶ τὴ ζωὴ — καὶ εἰδικώτερα, τὴν προρωσικὴ σταδιοδρομίαν — τοῦ ἔξοχου ἐκείνου "Ἐλληνας. Τὸ ἔργο, τέλος, τοῦ Ἰλίου Ντενίσωφ ἔριξε πολὺ φῶς στὴ ζωὴ καὶ στὴν πνευματικὴ ἐξέλιξιν τοῦ Μαξίμου. Καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Μπέρονχαρντ Σούλτσε (καθηγητῆ στὸ Παπικό Ἰνστιτούτο Ἐνατολικῶν Σπουδῶν) «Maksim Grek als Theologe» (1963) ἀναλύει μὲ κριτικὸ πνεῦμα τὰ θεολογικὰ του συγγράμματα.

Ἄλλα ποὺς ἦταν ὁ Μάξιμος ὁ Γραικός; Ὁ ἔξοχος αὐτὸς Ἕλληνας ἀγνοήθηκε ὡς ἐδῶ καὶ εἴκοσι περίπου χρόνια, στὴν ἴδια τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Γρηγόριος Παπαμιχαήλ, στὸ ἔργο του «Μάξιμος ὁ Γραικός, ὁ πρῶτος φωτιστὰς τῶν Ρώσων» (1950) γράφει χαρακτηριστικώτατα: «οὐδεὶς σπουδαῖος Ἕλληνας τόσο ἀγνοήθη παρ' ἡμῖν, ὅσον ὁ εὐρυτάτης εὐρωπαϊκῆς μορφώσεως ἀγιορείτης οὗτος ἐξ Ἡπείρου μοναχὸς Μάξιμος». Ὁ Γρηγόριος Παπαμιχαήλ εἶν' ἐκεῖνος ποῦ — ὕστερ' ἀπὸ τις λίγες γραμμὲς ποῦ ἐπιέρωσαν στὴν ὑπαρξὴν του προηγούμενοι "Ἕλληνες ἱστορικοὶ καὶ θεολόγοι, καὶ μετὰ τις καίριες καὶ βαθύτατα ἀναγνωριστικὰς φράσεις ποῦ τοῦ ἀφιέρωσε ὁ Νίκος Καζαντζάκης στὸ ἔργο του «Ἱστορία τῆς ρωσικῆς λογοτεχνίας» — ἐκάλυψε τὸ κενὸ ποῦ εἶχε σημειωθεῖ γύρω ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴν τοῦ ἔξοχου "Ἕλληνας τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνα στὴν ἴδια τὴν πατρίδα του. Καὶ πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι ἓνα πολὺ μεγαλύτερο κενὸ εἶχε σημειωθεῖ σ' ὀλόκληρην τὴν εὐρωπαϊκὴν σκέψιν (ἐξω ἀπὸ τὴν Ρωσίαν). Κανένας ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους (ἢ Ἀμερικανούς) συγγραφεῖς ποῦ, ἀπὸ γενικώτερη ἱστορικὴ ἢ φιλοσοφικὴ σκοπιὰ, ἀντίκρουσαν καὶ ἐρεύνησαν τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα, δὲν εἶχε σταθεῖ — πρὶν ἀπὸ τὸ 1953 — στὴν προσωπικότητα τοῦ Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ. Πρῶτος ἀνέβασε στὴν ἐπιφάνεια τῆς πανευρωπαϊκῆς πνευματικῆς ἱστορίας τὸν Μάξιμο ὁ καθηγητῆς τοῦ πανεπιστημίου τῆς Βιέννης Φρίντριχ Χέερ (Friedrich Heer), στὸ ἔργο του «Europäische Geistesgeschichte» (πρῶτη ἔκδοσις στὸ 1953, καὶ δεύτερη στὸ 1965), ποῦ τὸ ἐπικαλεσθήκαμε καὶ σὲ προηγούμενες σελίδες μας. Τὸ δέκατο τρίτο κεφάλαιον τοῦ σημερινικοῦ αὐτοῦ ἔργου φέρει τὸν ὑπότιτλον: «Λουθήρος καὶ Μάξιμος ὁ Γραικός». Ὁ Φρίντριχ Χέερ θὰ κρατήσῃ τὸν τιμητικὸν τίτλον τοῦ πρώτου ποῦ σκέφθηκε καὶ κατάφερε νὰ συνδυάσῃ τὰ βήματα τοῦ Μαξίμου μὲ τὴν γενικώτερη πορεία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος, παραλληλίζοντας μάλιστα τὸν ἀγιορείτη μοναχὸν μὲ τὸν μοναχὸν καὶ καθηγητῆ τοῦ Βίττεμπεργκ. «Ὁ Μάξιμος», γράφει ὁ Χέερ, «εἶναι ἡ ἀπαρχὴ φιλοσοφικοῦ λογισμοῦ στὴ Ρωσία. ὡς ὀρθόδοξος μεταρρυθμιστῆς τῆς ρωρικῆς ἐκκλησίας εἰσέρχεται στὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ποῦ, σχεδὸν οὐνῆτα ἐτῶν, φθάνει στὴ Ρωσίαν, ἀφοῦ προηγουμένως, ὡς Μιχαήλ Τριβώλης, ἦταν οὐμανιστῆς στὴν Ἰταλία, μοναχὸς ὕστερα στὸ μοναστήριον τοῦ Σαβοναρόλα, καὶ ἀργότερα... μοναχὸς στὸν Ἄθω». Τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἔργου τοῦ Μαξίμου στὴ Ρωσίαν τὴν κλείνει ὁ Χέερ μὲ τὴν τελεσίδικην κρίσιν ὅτι ὁ Μάξιμος, ὡς κεζίνημα τῆς Ἐνατολῆς πρὸς ἓνα νέον θρησκευτικὸν πνεῦμα καὶ μιὰ νέα παιδείαν, πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στὸ πλευρὸν τοῦ Λουθήρου.

Ἔτσι, ἀφοῦ ἀντικρῦσαμε τις τρεῖς ἰσχυρὰς προσωπικότητες ποῦ ἐκήρυσαν τὴν θρησκευτικὴν Μεταρρύθμισιν στὴν κεντρικὴ καὶ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, σκεφθήκαμε ὅτι πρέπει — πρὶν ἐξετάσῃμε τὴν πνευματικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ζωὴν ποῦ σημειώθηκε ἐξω ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, στίς μέρες τοῦ Λουθήρου, τοῦ Τσβίνγκλι καὶ τοῦ Καλβίνου — ν' ἀνοίξῃμε μιὰ παρένθεσιν ἀφιερωμένην στὸν Μάξιμον τὸν Γραικόν. Ἄν, ὅπως εἶδαμε στὸ εἰκοστὸ ἔνατον κεφάλαιον, ἔσβησαν, λίγο ὕστερ' ἀπὸ τὸ 1530, οἱ γενεὲς τῶν Ἑλλήνων ποῦ, μὲ ὀρμητήριον τὸ Βυζάντιον ἢ τὴν Κρήτην, ἐσημείωσαν

τὴν πνευματικὴ παρουσία τους στὴ Δύση, ὑπάρχει ἓνας Ἑλληνας — ὁ Μάξιμος ὁ ἀγιορείτης — ποὺ κατάφερε νὰ γίνῃ ἡ ἀφετηρία τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς Ρωσίας. Ὁ ἀργήσει ἡ Ρωσία νὰ κάμῃ τὰ μεγάλα τῆς βήματα στὴν πνευματικὴ ζωὴ, τὰ βήματα ἐκεῖνα ποὺ ἐπῆρέασαν βαθύτατα ὀλόκληρη τὴν Εὐρώπη. Τὰ μεγάλα αὐτὰ βήματα, ὅστερ' ἀπὸ μερικά σημαντικὰ προμηνύματα στὸν ΙΗ αἰώνα, δὲν ἐσημειώθηκαν παρὰ μόνο στὸν ΙΘ αἰώνα. Ἄλλὰ τὸ ξεκίνημα τόκαμε ἓνας Ἑλληνας, καὶ τόκαμε στὶς μέρες τοῦ Βασιλείου τοῦ Γ' καὶ τοῦ γιου τοῦ Ἰβάν τοῦ Τρομεροῦ.

Τὸ ὄνομα τοῦ Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ, κατὰ κόσμον ἦταν Μιχαὴλ Τριβώλης. Ἐνα ἀπὸ τὰ γράμματά του πρὸς τὸν (προσφιλέστατο) φίλο του Ἰωάννη Γρηγορόπουλο — γραμμένο, τὸν Μάρτιο τοῦ 1500, στὴ «Μιραντούλη» (Mirandola) τῆς Ἰταλίας — τὸ ὑπογράφει «ὁ σὸς Δωρίλεως ὁ Τριβώλης ὁ ἐκ Σπάρτης Λακεδαιμόνιος». Ἦταν, τότε, τριάντα περίπου ἐτῶν, καὶ ζοῦσε πλάι στὸν ἄρχοντα Τζιανφραντσέσκο Πίκο ντέλλα Μιράντολα (Gian Francesco Pico della Mirandola). Μιλήσαμε, στὸ τριακοστὸ ἔνατο κεφάλαιο, γιὰ τὸν ἐξοχο αὐτὸν ἀνεψιὸ τοῦ ἀκόμα ἐξοχωτέρου Τζιοβάννι Πίκο ντέλλα Μιράντολα (Giovanni Pico della Mirandola). Τὴν ὥρα ἐκείνη, ὁ τριακονταετής Μιχαὴλ Τριβώλης, εὐτυχῆς ποὺ τὸν εἶχε ὑπὸ τὴν προστασία του ὁ ἡγεμόνας τῆς «Μιραντούλης», εἶχε τὴ διάθεση ν' ἀστεϊεύεται καὶ νὰ παίξει. (Εὐθῦμαι καὶ τοῦ καιροῦ μέμνησο ἀπολαβεῖν», γράφει στὸν Γρηγορόπουλο, ποὺ βρισκόταν τότε στὴ Βενετία. Ἐνα προηγούμενο γράμμα — πρὸς τὸν ἴδιον («ἀδελφέ μου γλυκύτατε», τὸν προσφωνεῖ) — τὸ ὑπογράφει: «Ὁ σὸς Μιχαὴλ ὁ Τριβώλης». Τώρα, ὅμως, ἤθελε νὰ παίξει, ὅπως δείχνουν κι' ἄλλες φράσεις του (αμηνὸς Μαρτίου οὐκ οἶδα πόσαις!), καὶ ὑπογράφει «Δωρίλεως» (ἴσως: «Δωρικόλεος», ἀπὸ τὸ «Δώριος» καὶ «κλέος», ὅπως ὑποθέτει ὁ Ἡλίας Ντενίσωφ) καὶ «ὁ ἐκ Σπάρτης Λακεδαιμόνιος». Οὔτε ἦταν ἡ ἀπώτερη καταγωγή του ἀπὸ τὴ Λακεδαίμονα, οὔτε εἶναι πιθανὸ νὰ εἶχε γνωρίσει τὴ Σπάρτη, δηλαδὴ τὸ Μυστρά. Εἶχε, ὅμως, μεγάλη ἔμμεση σχέση μὲ τὴ Λακεδαίμονα. Ἡ οἰκογένεια Τριβώλη (ἢ Τριβόλη) εἶχε δεσμούς μὲ τοὺς Παλαιολόγους. Ὁ Κάλλιστος ὁ Α' — οἰκουμενικὸς πατριάρχης ἀπὸ τὸ 1350 ὡς τὸ 1363, φίλος τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ε' (Παλαιολόγου) καὶ συντάκτης θρησκευτικῶν διατριβῶν — ἀνῆκε στὴν οἰκογένεια Τριβώλη. Καὶ ὁ βασιλεὺς φιλόσοφος Μανουὴλ Παλαιολόγος ἀπευθύνει, στὰ τέλη τοῦ ΙΔ' ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΕ' αἰώνας, μιὰν ἐπιστολὴν σ' ἓνα Τριβώλη ποὺ βρισκόταν στὴν Πελοπόννησο, στὸ περιβάλλον τοῦ Θεοδώρου τοῦ Α', δεσπότη τοῦ Μυστρά, ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορα. Πρέπει νάσαι, λέει ὁ Ντενίσωφ, τὸ ἴδιο πρόσωπο ποὺ ὁ Δημήτριος Κυδώνης, γύρω στὸ 1380, λέει ὅτι ἐπρωτοστάτησε στὴ συμφιλίωση τῶν βασιλέων, ἐνωώντας χωρὶς ἄλλο τὸν Ἰωάννη τὸν Ε' καὶ τὸν πρωτότοκο γιὸ του — καὶ σφετεριστὴ τοῦ θρόνου (γιὰ τρία περίπου ἔτη) — Ἀνδρόνικο. Ἄλλὰ κ' ἓνας ἀμεσώτερος συγγενὴς τοῦ Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ, ὁ σύγχρονός του — καὶ πολὺ προσηλύτερος — Δημήτριος Τριβώλης συνήθιζε νὰ ὀνομάζει τὸν ἑαυτοῦ τὸν Πελοποννήσιο καὶ Σπαρτιάτη. Ὁ Δημήτριος ἦταν μέγας βιβλιοφιλος. Εἶχε, ἐπίσης, ἐπιδοθεῖ συστηματικὰ στὴν ἀντιγραφὴ ἀρχαίων κειμένων. Στὴν Κέρκυρα — ἀφοῦ, πιθανώτατα, ἀκολούθησε ἐκεῖ τὸν Θωμᾶ Παλαιολόγο, στὸ 1460 — ἀντιγράφει τὸν «Τίμαιο» τοῦ Πλάτωνος. Στὰ ἔτη 1464 καὶ 1465 βρίσκεται στὴν Κρήτη. Ἐκεῖ ἀντιγράφει τὸ «Ἐννεάδες» τοῦ Πλωτίνου. Στὸ 1469, ἀντιγράφει — τώρα βρίσκεται στὴ Ρώμη — τὴν «Ὀδύσεια». Ὁ θάνατος τοῦ Βησσαρίωνος (1472) ποὺ εἶχε προστατεύσει κι' αὐτόν, ὅπως καὶ τόσους ἄλλους Ἑλληνας, ἀποδεσμεύει τὸν Δημήτριο Τριβώλη ἀπὸ τὴν Ἰταλία. Τὸ τελευταῖο χειρόγραφόν του τὸν ἐμφανίζει, στὸ 1481, κατὰ οὐκ τῆς Κερκύρας. Ἦταν ἀφοσιωμένος στὴ μνήμη τοῦ Πλήθωνος, ὅπως καὶ ὁ Ἰωάννης Μόσχος ποὺ, ὅπως εἶδαμε στὸ εἰκοστὸ ἔβδομο κεφάλαιο, δοκίμασε νὰ συνεχίσει, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ φιλοσόφου (1452), τὸ διδακτικὸ ἔργο τοῦ μεγάλου δασκάλου του στὸ Μυστρά, ἀλλὰ ποὺ κι' αὐτὸς ὑποχρεώθηκε νὰ καταφύγει στὴν

Κέρκυρα. Ὁ Δημήτριος Τριβώλης ἔγινε, στὴν Κέρκυρα, ὁ ἰδρυτὴς μιᾶς μεγάλης οἰκογένειας πού συνδέθηκε μὲ τὴ διοίκηση καὶ τὴ βενετσιάνικη εὐγένεια τῆς νήσου. Ὁ δευτερότοκος γιὸς του Ἰάκωβος μᾶς ἀφῆκε καὶ δείγματα τῶν ποιητικῶν του ἐνασχολήσεων. Ὁ σοφὸς Ἴανὸς (ἢ Ἰάνος ἢ Ἰωάννης) Λάσκαρις, πού ὁ Λορέντσι τῶν Μεδίκων, ὁ Magnifico, τὸν ἔστειλε (ὅπως εἶπαμε στὸ εἰκοστὸ ἔνατο κεφάλαιο)

ΜΑΙΜΟΣ Ο ΓΡΑΙΚΟΣ

στὴν Ἑλλάδα, γιὰ νὰ συλλέξει χειρόγραφα, πέρασε, στὸ ἔτος 1491, ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Ἄρτα. Κ' ἐθαύμασε τὶς συλλογὲς χειρογράφων τοῦ Δημητρίου Τριβώλη (τὸν γράφει «Δημήτριος Τριβόλιος») καὶ στ' ἑς δύο πόλεις.

Εἶχε, λοιπόν, δύο ἐστίες ὁ Δημήτριος Τριβώλης, μὰ στὴ βενετσιάνικη Κέρκυρα καὶ δευτέρα στὴν τουρκοκρατούμενη πόλη τῆς Ἡπείρου; Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἡλίας Ντενίσωφ, τὸ πρᾶγμα δὲν πρέπει νὰ προκαλεῖ ἐκπληξη: «οἱ σχέσεις μεταξύ τῶν δύο πόλεων ἦταν στενές· γιὰ τὴν Κέρκυρα, ἡ Ἄρτα ἦταν τὸ πλησιέστερο ἐμπορικὸ κέντρο, σὲ ἀπόσταση μόνον ἑκατὸν εἴκοσι χιλιομέτρων· γιὰ τὴν Ἄρτα, ἡ Κέρκυρα ἦταν ἡ πρώτη σκάλα στὸ διπλὸ θαλάσσιο δρόμο πρὸς τὸ Ὀτράντο καὶ τὴ Βενετία».

Στὴν Ἄρτα γεννήθηκε ὁ Μιχαὴλ Τριβώλης, ὁ Μάξιμος ὁ Γραικός. Ὁ Ντενίσωφ γράφει: «Τὰ δεδομένα πού κατέχομε γιὰ τὸν Μιχαὴλ Τριβώλη ἐμφανίζου ὡς πιθανὴ τὴ συγγενεὶά του μὲ τὸν Δημήτριο. Καὶ οἱ δύο τους ἀρέσκονται νὰ ἐπικαλοῦνται τὴ σπαρτιατικὴ καταγωγή τους. Καὶ οἱ δύο ἔχουν σχέσεις μὲ τὸν Ἰωάννη Λάσκαρι. Ὁ Δημήτριος, κατοικώντας στὴν Κέρκυρα, κατέχει μιὰ βιβλιοθήκη καὶ στὴν Ἄρτα, καὶ ὁ Μιχαὴλ Μάξιμος, γεννημένος στὴν Ἄρτα, βρίσκεται ἀργότερα στὴν Κέρκυρα. Ὁ ἓνας εἶν' ἓνας σοφὸς ἀντιγραφεὺς τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Πλωτίνου. Ὁ ἄλλος θὰ δείξει ὅτι εἶναι ἐμποτισμένος μὲ πλατωνικὲς ιδέες. Νᾶταν, τάχα, ὁ Δημήτριος θεῖος τοῦ Μιχαὴλ καί, ἐπομένως, ἀδελφός τοῦ Μανουὴλ» (τοῦ πατέρα τοῦ Μιχαὴλ); «Τὰ τριάντα χρόνια πού χωρίζουν τὴ δράση τοῦ Μιχαὴλ ἀπὸ τὴ δράση τοῦ Δημητρίου εὐνοοῦν τὴν ὑπόθεσιν... Ἡ ὑπαρξὴ δύο κατοικιῶν τῆς οἰκογενείας Τριβώλη, τῆς μιᾶς στὴν Κέρκυρα καὶ τῆς ἄλλης στὴν Ἄρτα, θὰ μπορούσε νὰ ἀποδοθεῖ στὸ γεγονός ὅτι ὁ πατέρας τοῦ Δημητρίου, ἐγκαταλείποντας τὸ Μυστρά, εἶχε ρθεῖ νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν Ἄρτα. Τὴν ἐποχὴ πού ὁ Δημήτριος δέχτηκε τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Λάσκαρι, τὸν ὀδήγησε, πιθανώτατα, στὸ πατρικὸ του σπίτι στὴν Ἄρτα, ὅπου ζοῦσε ἐπίσης ὁ ἀδελφός του Μανουὴλ».

Ἡ οἰκογένεια Τριβώλη ἦταν, λοιπόν, πρὶν τὴ δοξάσει ὁ Μάξιμος ὁ Γραικός ἢ καὶ πρὶν τὴν τιμήσουν οἱ ἀπόγονοι τοῦ Δημητρίου στὴν Κέρκυρα, μιὰ οἰκογένεια μὲ βαθεῖες ρίζες στὸ αὐτοκρατορικὸ περιβάλλον τῶν Παλαιολόγων, στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ στὸ Μυστρά, καὶ μὲ ρίζες στὴ γῆ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ὅπως τόσες ἄλλες σπουδαῖες βυζαντινὲς οἰκογένειες, μετακίνησε καὶ ἡ οἰκογένεια Τριβώλη, ὅταν ἔπεσε ἡ Κωνσταντινούπολη καί, εἰδικώτερα, ὅταν ἔπεσε καὶ ἡ ἑλληνικὴ Πελοπόννησος, τὴν ἐστία τῆς— Ἡ Ἰταλία δὲν κράτησε ὀριστικὰ κοντὰ τῆς τὸν Δημήτριο. Δὲν κράτησε, ὅπως θὰ ἰδοῦμε, οὔτε τὸν Μιχαὴλ. Ἀλλὰ γιὰ τὸν Μιχαὴλ ἐσήμαινε ἡ Ἰταλία ἓνα πολὺ σημαντικὸ σταθμὸ.

Ὁ Μιχαὴλ — ὁ ἔνδοξος Μάξιμος ὁ Γραικός — γεννήθηκε στὴν Ἄρτα, στὸ 1470 (ἴσως λίγο νωρίτερα, ὄχι ὅμως ἀργότερα). Πολὺ νέος (πάντως, ἀφοῦ εἶχε λῆξει, στὸ 1479, ὁ πόλεμος μεταξύ Βενετῶν καὶ Τούρκων, καί, πιθανώτατα, ἀφοῦ εἶχε ἐπιστρέψει, γύρω στὸ 1481, ὁ Δημήτριος Τριβώλης ἀπὸ τὴν Ἰταλία), κατευθύνεται ὁ Μιχαὴλ στὴν Κέρκυρα, γιὰ νὰ μορφωθεῖ συστηματικὰ, πρᾶγμα πού ἦταν, τότε, ἀδύνατο νὰ γίνει στὴν Ἄρτα. Δάσκαλός του γίνεται ὁ σοφὸς μαθητὴς τοῦ Πλήθωνος Ἰωάννης Μόσχου, πού ἡ ἡλικία του πρέπει νάταν πολὺ προχωρημένη. Ὁ Μιχαὴλ Τριβώλης συνδέθηκε μὲ τοὺς γιούς τοῦ Ἰωάννου Μόσχου, ἰδιαίτερα μὲ τὸν Γεώργιο πού δίδασκε στὴν Κέρκυρα «ιατρικὴ καὶ ρητορικὴ», ἀργότερα ὅμως καὶ μὲ τὸν Δημήτριο. Ὁ Δημήτριος εἶχε ἐγκατασταθεῖ, ἀπὸ τὸ 1470, στὴν Ἰταλία — δίδαξε Ἑλληνικὰ στὴ Βενετία καὶ στὴ Φερράρα —, κ' ἔτσι μ' αὐτὸν συνδέθηκε ὁ Μιχαὴλ Τριβώλης ἀργότερα, προπάντων ὅταν βρέθηκαν μαζί στὸ παλάτι τοῦ Τζιανφραντέσκο ντέλλα Μιράντολα.

Στὸ 1492, ὅταν γύριζε ὁ Ἰανὸς Λάσκαρις ἀπὸ τὸ ἐρευνητικὸ ταξίδι πού εἶχε ἐπιχειρήσει σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος (στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴ Σωζόπολη — ὅπου, στὸ μοναστήρι Ἀγίου Ἰωάννου, ἐπισκέφθηκε τὸν πατριάρχην Νήφωνα τὸν Β' πού εἶχε ἀπομακρυνθεῖ, στὸ 1489, ἀπὸ τὸν οἰκουμενικὸ θρόνον —, στὸν Ἅγιον Ὄρος, στὴν Κρήτη), πέρασε πάλι ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, ἴσως

καὶ ἀπὸ τὴν Ἄρτα. Τὸν ἴδιο χρόνον, κατευθύνεται καὶ ὁ Μιχαὴλ Τριβώλης, εἰκοσι-
 δυὸ περίπου ἐτῶν, στὴν Ἰταλία. Εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ τὸν πῆρε μαζί του ὁ Λάσκα-
 ρις. Στὴ Φλωρεντία ἔφθασε ὁ Μιχαὴλ σὲ ὥρες πολὺ κρίσιμες. Εἶχε πεθάνει, λί-
 γους μῆνες πρὶν, ὁ θαυμάσιος Λορέντσο τῶν Μεδίκων ὁ Magnifico, τὸ πιὸ ὀλο-
 κληρωμένο ἄτομο πού ἀνάδειξε ἡ Ἀναγέννηση, καὶ φοβερὴ ὑψωνόταν ἡ φωνὴ τοῦ
 Σαβοναρόλα. Ὁ Δημήτριος Χαλκοκονδύλης, ἀφοῦ διδάζεε στὴ Φλωρεντία εἰκοσι
 χρόνια, εἶχε ἐγκαταλείψει τὴ νεώτερη αὐτὴ Ἀθήνα. Πῆγε, ὅπως εἶδαμε στὸ εἰκο-
 στὸ ἔνατο κεφάλαιο, στὸ Μιλάνο. Ἀλλὰ ὁ Μιχαὴλ Τριβώλης εἶχε ὀδηγῶ, καθηγητὴ
 καὶ ἄμεσο προστάτη του τὸν Ἰανὸ Λάσκαρι πού, ἂν καὶ δὲ βρῆκε πιὰ ζωντανὸ τὸν
 ἔξοχο Λορέντσο, πού ὡς ἀπεσταλμένος του εἶχε πάει εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔμεινε στὴ
 Φλωρεντία, διδάσκοντας Ἑλληνικὴ φιλοσοφία. Ὁ Λάσκαρις ἔγινε λίγο ἢ πολὺ
 καὶ ἐργοδότης τοῦ νεαροῦ σπουδαστῆ. Ἦταν συνήθεια, τότε, νὰ βοηθοῦν οἱ πιὸ
 διαλεχτοὶ — ἢ οἱ πιὸ εὐνοούμενοι — νεαροὶ τὸν καθηγητὴ τους σὲ ἀντιγραφὴ χει-
 ρογράφων καὶ γενικώτερα στὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο του καὶ νὰ ἀμείβονται προσωπι-
 κά ἀπ' αὐτὸν ἢ καὶ νὰ διατρέφονται στὸ σπίτι του. Ὁ Μιχαὴλ μπῆκε, χωρὶς ἄλλο,
 καὶ στοὺς κύκλους τῶν κορυφαίων Ἰταλῶν πνευματικῶν ἡγετῶν τῆς Φλωρεντίας.
 Ζοῦσε, κόμα, ὁ Μαρσίλο Φιτσίνο (Marsilio Ficino), πού ἦταν γιὰ πολλὰ χρόνια
 ἡ θεία κεφαλὴ τῆς φλωρεντινῆς Ἀκαδημίας τοῦ Πλάτωνος. Καὶ ἔλαμπε τὸ ἄστρο
 τοῦ Πολιτσιάνο. «Ποιὸς δὲν ἔχει γνωρίσει», ἔγραφε ἀργότερα στὴ Ρωσία ὁ Μι-
 χαὴλ (ὁ μοναχὸς Μάξιμος) «τὸν Ἄγγελο Πολιτσιάνο πού ζοῦσε στὴ Φλωρεντία...».
 Τὰ λόγια αὐτὰ τᾶγραψε σ' ἕνα δοκίμιο πού στρέφεται κατὰ τῶν καταχρήσεων τῶν
 κοσμικῶν ἐπιστημῶν, κατὰ τοῦ ἀναγεννησιακοῦ παγανισμοῦ. Καὶ εἶναι περίεργο
 ὅτι συμπληρώνει τὴν παραπάνω φράση του, λέγοντας ὅτι ὁ Πολιτσιάνο «ἔλαμψε
 μὲ κάθε εἶδους ἀσέβεια καὶ παράδωσε τὴν ψυχὴ του μὲ τρόπο κακὸ καὶ ἀκάθαρτο».
 Καὶ ὅμως, ὅταν ἀκουε ὁ νεαρὸς Μιχαὴλ τὸν Πολιτσιάνο — τὸν ἔξοχο λόγιο καὶ
 ποιητὴ πού ἤξερε Ἑλληνικὰ ὅσο οἱ ἄριστοι Ἕλληνες λόγιοι — νὰ διδάσκει στὴ
 Φλωρεντία, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶχε σαγηνευθεῖ. Καὶ συνδέθηκε στενά — καὶ γιὰ
 πολλὰ χρόνια — μὲ τὸν μαθητὴ τοῦ Πολιτσιάνο Σκιπίωνα Φορτιγκουέρι (Scipio
 Fortiguerra) πού εἶχε μεταφράσει τ' ὄνομά του στὰ ἑλληνικὰ καὶ τοῦ ἄρεσε νὰ τὸν
 ὀνομάζουν (ἔτσι τὸν προσφωνοῦσε στὶς ἐπιστολὰς του ὁ Μιχαὴλ) «Καρτερομάχος»
 (Carteromachos). Ἄν ἦταν ἠθικὰ ἐπικίνδυνος ὡς παιδαγωγὸς ὁ Πολιτσιάνο —
 πράγμα πού δὲν εἶχε ἐμποδίσει τὸν Λορέντσο τὸν Magnifico νὰ τοῦ ἐμπιστευθεῖ
 τὴν ἀγωγή τῶν γιῶν του (καὶ ὁ ἕνας γιὸς του ἔγινε ὁ Πάπας Λέων ὁ Γ'), — δὲ μοιά-
 ζει νάταν λιγώτερο ἐπικίνδυνος ὁ Καρτερομάχος, ὅπως δείχνει ἕνα ποίημα πού ἔ-
 γραψε μερικὰ χρόνια ἀργότερα καὶ πού ἀπευθύνεται σ' ἕνα νεαρὸτάτο φίλο του (στὸ
 ποίημα τοῦτο, ὑμνῶντας τὴν πνευματικὴ καὶ σωματικὴ ὁμορφιὰ τοῦ φίλου του,
 ὀνομάζει θεῖο τὸν ἔρωτα καὶ ἀναφέρεται στὶς σχέσεις τοῦ Διὸς μὲ τὸν Γανυμήδη
 καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος μὲ τὸν Ἰάκινθο). Τὸν Καρτερομάχο, σ' ἕνα γράμμα του τοῦ
 1505, προσφωνεῖ ὁ Μιχαὴλ — ὁ μελλοντικὸς μοναχὸς καὶ ἅγιος τῶν Ρώσων — «προ-
 σφιλέστατέ μοι ἑταῖρε Σκιπίων», Ὁ ἴδιος ὁ Μιχαὴλ, πρὶν στραφεῖ — κάπως ἀπὸτο-
 μα, ὅπως θὰ ἰδοῦμε παρακάτω — πρὸς τὸν Χριστιανισμὸ καὶ πρὸς τὴν αὐστηρὴν
 μοναχικὴ ἀσκήση — ἦταν μᾶλλον ἐλευθέριος στὶς σκέψεις του καὶ, ὅπως δείχνουν
 οἱ ἐπιστολὰς του πρὸς τὸν προσφιλέστερο τῶν φίλων του, τὸν Ἰωάννη Γρηγορόπου-
 λο, ἔκλινε πρὸς τὸ «ἐπικούρειο» ἦθος (ατῆς ὥρας ἀπόλαυε, παρακαμάζει ταχὺ πάν-
 τα), τοῦ ἔγραφε, τὸν Μάρτιο τοῦ 1500). Καὶ εἶναι ἀκόμα πιὸ ἀνεξήγητη ἡ στάση
 πού πολὺ ἀργότερα — στὴ Ρωσία — ἐτήρησε ὁ Μιχαὴλ, ὡς μοναχὸς Μάξιμος, ἀ-
 πέναντι τῆς μνήμης τοῦ Πολιτσιάνο, ἂν σκεφτοῦμε ὅτι, ὅταν πῆγε στὴ Φλωρεντία,
 εἶδε τὸν ἔξοχο λόγιο νᾶχει ριζικὰ μεταστραφεῖ πρὸς τὸν αὐστηρότερο Χριστιανι-
 σμὸ καὶ ν' ἀκολουθεῖ φανατικὰ τὸν Σαβοναρόλα στὴ μεγάλη ἠθικὴ ἐπανάσταση πού
 ὀδηγοῦσε στὴν ἀκρότητα τοῦ πιὸ σκληροῦ ἀσκητισμοῦ. Ὁ ἴδιος ὁ Σαβοναρόλα

πῆρε, στὸ 1494, τὴν ψυχὴ τοῦ Πολιτσίανου στὰ αὐστηρὰ καὶ ἀγνὰ χέρια του καὶ τὴν παράδωσε στὸν Θεό. Τῆ σκηνῇ αὐτῇ πρέπει νὰ τὴν παρακολούθησε ὁ Μιχαὴλ.

Δὲν ξέρουμε, πόσο εἶχε ἐπηρεασθεῖ ὁ Μιχαὴλ Τριβώλης ἀπὸ τὸν Σαβανορόλα, ἀπὸ τὰ κηρύγματά του καὶ ἀπὸ τὴν τρομερῇ σταυροφορία του κατὰ τῆς ἀνηθικότητος, ὅσο ἦταν στὴ Φλωρεντία καὶ τὸν ἄκουγε. Μπορεῖ νά'ταν μικρά, τότε, τὰ αἰσθηματὰ πού προκάλεσε μέσα του ἡ παρουσία καὶ ἡ δράση τοῦ ἀμείλικτου προφήτη. Τότε, ὁ Μιχαὴλ ἦταν στραμμένος προπάντων πρὸς τὸ ἀρχαῖο πνεῦμα καὶ εἶχε ἐπηρεασθεῖ ἀπὸ τὸν ἰταλικὸ οὐμανισμό. Ἄλλὰ γρήγορα στράφηκε, ὅπως θὰ ἰδοῦμε σὲ λίγο, πρὸς τὴ μορφή τοῦ Σαβανορόλα μὲ βαθύτατη εὐλάβεια καὶ πολὺ ἀργότερα, ὅταν βρισκόταν πιά στὴ Ρωσία, ἐσκιαγράφησε — στὸ δοκίμιο «Διήγησι φοβερῇ καὶ ἀξιωμαθὴν περὶ τοῦ τέλειου μοναχικοῦ βίου» — τὴ μορφή τοῦ ἡγέτη τοῦ φλωρεντινοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Τὸ κείμενο τοῦτο δὲν περιέχει, βέβαια τὰ σημαντικώτερα καὶ οὐσιαστικὰ στοιχεῖα τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ζωῆς τοῦ Σαβανορόλα, ἀλλὰ εἶναι, πάντως, ἕνας ὕμνος πρὸς τὴ μεγάλη ἠθικὴ μορφή του. Μιλώντας γιὰ τὸ μαρτυρικὸ θάνατο τοῦ Σαβανορόλα καὶ τῶν δυὸ Δομινικανῶν συναδέλφων του, λέει ὁ Μιχαὴλ — ὁ μοναχὸς Μαξιμὸς — «ὅτι ἂν δὲν ἦταν στὸ δόγμα Λατῖνοι, θάταν πρόθυμος νὰ τοὺς κατατάξει στοὺς ἀρχαίους ὑπερμάχους τῆς Πίσσεως», γιὰτὶ εἶδε στὸ πρόσωπό τοὺς «τὸν ἴδιον, ὅπως καὶ σ' ἐκείνους, φλογερὸ ζῆλο γιὰ τὴ δόξα τοῦ Χριστοῦ Σωτῆρος καὶ γιὰ τὴ σωτηρία καὶ μεταμέλεια τῶν πιστῶν». Ὁ Βλαδίμηρος Ἰκόννικωφ παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἐπιφύλαξι αὐτῆ τοῦ Μαξιμου σχετικά μὲ τὸ λατινικὸ δόγμα τοῦ Σαβανορόλα καὶ τῶν δύο ἄλλων μαρτύρων πρέπει, ἴσως, νὰ ἀποδοθεῖ στὸ γεγονὸς ὅτι τὰ λόγια αὐτὰ τάγραψε στὴ Μοσχοβία (στὴ σλαβονικὴ γλώσσα), γιὰ τοὺς Ρώσους. Κι' ἐκεῖ, ὅπως θὰ ἰδοῦμε, ἦταν ἀδιάκοπα ἐκτεθειμένος σὲ διαβολές, παρεξηγήσεις καὶ διώξεις.

Ὁ Μιχαὴλ Τριβώλης δὲν ἔζησε ὁ ἴδιος ἀπὸ κοντὰ τίς δραματικὲς ὥρες τοῦ Μαΐου τοῦ 1498. Δὲν ἦταν πιά στὴ Φλωρεντία, ὅταν θανατώθηκαν ὁ Τζιρόλαμο Σαβορανόλα, ὁ Φρά Ντομένικο καὶ ὁ Φρά Σιλβέστρο. Εἶχε φύγει ἀπὸ τὴν πόλη αὐτῇ — «τὴν ὠραιότερη καὶ τὴν καλύτερη ἀπὸ τίς πόλεις τῆς Ἰταλίας», ὅπως τὴν ἔχαρακτήρισε ὁ ἴδιος ἀργότερα στὸ δοκίμιο γιὰ τὸν Σαβανορόλα — τὸ χειμῶνα 1495-1496. Ὁ ἀγαπητὸς του δάσκαλος Ἰανὸς Λάσκαρις προσηγομαζόταν νὰ τὴν ἐγκαταλείψει κι' αὐτός. Τὸν κάλεσε κοντὰ του ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Κάρολος ὁ Η' πού εἶχε εἰσβάλλει στὴν Ἰταλία καὶ εἶχε μπεῖ στὴν ἴδια τῇ Φλωρεντία τὸ Νοέμβριον τοῦ 1494. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ Λάσκαρις δὲν ἀκολούθησε ἀμέσως τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας, πού ὁ Ἄνδρέας Παλαιολόγος — γ.δ.ς τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου — τοῦ εἶχε μεταβιβάσει (μὲ συμβολαιογραφικὴ πράξι πού καταρτίσθηκε στὴ Ρώμη, στῆς 4 Σεπτεμβρίου, τοῦ 1494) ὅλα του τὰ δικαιώματα πρὸς τὸ θρόνον τοῦ Βυζαντίου, ἀλλὰ ἀνταποκρίθηκε στὴν πρόκλησή του, ἀφοῦ ὁ ἀπίθανος αὐτὸς («κληρονόμος» ἢ μάλλον «ἀγοραστής») τοῦ στέμματος τῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων εἶχε ἀποχωρήσει ἀπὸ τὴν Ἰταλία καὶ ἐπιστρέψει στὴ χώρα του. Ὅπως ὑπολογίζει ὁ Ντενίσωφ, ὁ Ἰανὸς Λάσκαρις πῆγε στὴ Γαλλία στὰ τέλη τοῦ 1496 (καὶ ἀγωνίσθηκε νὰ κινήσει τὸν Κάρολον τὸν Η' καὶ τὸν διάδοχόν του Λουδοβίκον τὸν Β' σὲ μιὰ σταυροφορία γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλληνικῆς γῆς). Ὁ Μιχαὴλ Τριβώλης, βλέποντας τὸν προστάτη του νά'χει ἀποφασίσει νὰ μεταφέρει τὴν ἐστία του στὴ Γαλλία, ἔφυγε ἕνα χρόνον πρῖν. Ἐπρεπε νὰ ἀναζητήσῃ ἄλλου τὴν τύχη του, νέον προστάτη καὶ ἄλλους δασκάλους. Αὐτό, πάντως δείχνει καθαρὰ ὅτι ὁ Σαβανορόλα, πού ἔγινε ἀργότερα τὸ ἰνδαλμά του, δὲν ἀσκούσε τότε, τὴν ἐπιρροὴν ἐκείνην ἐπάνω του πού θὰ τὸν συγκρατοῦσε στὴ Φλωρεντία.

Τὸν χειμῶνα 1495-1496 τὸν πέρασε ὁ Μιχαὴλ στὴ Μπόλονια. Ἐκεῖ βρῆκε ἕνα φωτισμένο δάσκαλον πού συμπάθησε ἰδιαίτερα τὸν νεαρὸν Ἕλληνα. Ὁ δάσκαλός του αὐτός — ἕνας ἀπὸ τοὺς καλύτερους γινώστες τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων

στό πανεπιστήμιο τῆς Μπολόνιας — μπορεῖ, ὅπως ὑποθέτει ὁ Ντενίσωφ, νὰ εἶχε γνωρίσει παλαιότερα τὸν Μιχαήλ. Τ' ὄνομά του εἶναι Οὐρτσο Κόντρο (Antonio Urceo Codro). Ἦταν στενὸς φίλος τοῦ Ἀντζελο Πολιτσιάνο, κ' ἔτσι — πρὶν πεθάνει ὁ τελευταῖος, στὸ 1494 — πρέπει νὰ ἐπισκεπτόταν συχνὰ τὸν ἔξοχο φίλο του στὴ Φλωρεντία. Ἀλλὰ ὁ Οὐρτσο Κόντρο, ἂν καὶ διάσημος οὐμανιστής, ἦταν φτωχὸς ἢ ἦταν φιλάργυρος. Χρειαζόταν τὸν Μιχαήλ ὡς βοηθό του, ἀλλὰ καὶ ὁ Μιχαήλ ἔπρεπε νὰ βρεῖ ἕναν πλὴν εὐκατάστατο ἢ πιδὸ γενναῖοδωρο προστάτη. Ἔτσι, κάποια μέρα ὁ νεαρὸς Ἕλλην ἔφυγε ἀπὸ τὴ Μπολόνια. Ὁ Οὐρτσο Κόντρο τὸν ἀναζήτησε ἀργότερα πάλι. Σ' ἕνα γράμμα τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1498, ἐκέλευε τὸν φίλο του Μπαττίστα Παλμιέρι (Battista Palmieri), ποῦ ζοῦσε στὴ Βενετία, νὰ ρωτήσῃ μετ' ἄλλο τὸν ἀνεαρὸν Ἕλληνα, ἂν θᾶθελε νὰ ξαναγυρίσει στὴ Μπολόνια, καὶ προσθέτει: «Ἀλλὰ μὴν τοῦ πεῖς ὅτι σοῦ ἔγραψα ἐγὼ γι' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα...» («Noli autem illi dicere haec a me tibi scripta fuisse...»).

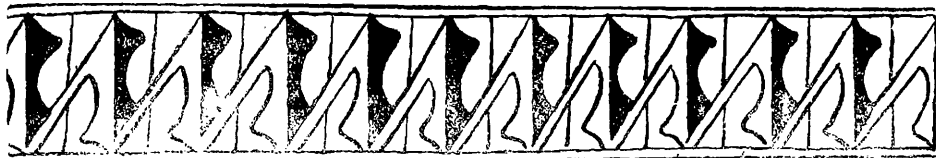
Ὁ Μιχαήλ Τριβώλης, πρὶν συμπληρώσῃ τὰ τριάντα χρόνια του, εἶχε γίνει περιζήτητος. Ἦταν ἕνας πολὺ μοραμένος νέος ποῦ τὸν χρειάζονταν κοντά τους καὶ οἱ πιδὸ διάσημοι σοφοί. Ἀλλὰ στὴ Μπολόνια δὲν ξαναγύρισε. Πρὶν πάει στὴ Βενετία — κι' αὐτὸ ἔγινε τὸ φθινόπωρο τοῦ 1496 — πέρασε, φεύγοντας ἀπὸ τὴ Μπολόνια, μερικὸς μῆνας στὴ Φερράρα, στὴν Πάδουα, ἴσως καὶ στὸ Μιλάνο ἢ καὶ σὲ ἄλλες πόλεις, καὶ ἀντλήσε σοφία ἀπὸ κάμποσους σπουδαίους δασκάλους, σοφία κριωτάτα («κοσμική»). Προσανατολίσθηκε καὶ στὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες. Δὲν ἔμεινε ἀνηπερέαστος καὶ ἀπὸ τὶς ἀστρολογικὲς ἔρευνες τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Διψοῦσε νὰ μάθει, καὶ μάθαινε ἀπ' ὅλα. Πάντως, ἀπὸ τὸν καιρὸ ποῦ τὸν εἶχε παραλάβει, στὴν Κέρκυρα, ὁ Ἰωάννης Μόσχος, ὁ λάτρης καὶ διάδοχος τοῦ Πλήθωνος τὸν ἔκαμε νὰ κατακτηθεῖ ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καὶ τὴ νεοπλατωνικὴ φιλοσοφία. Κ' ἔμεινε ὁ Μιχαήλ, ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του, θαυμαστής τοῦ Πλάτωνος. Γνώρισε καὶ τὸν Ἀριστοτέλη — καὶ τὸ πανεπιστήμιο τῆς Πάδουας, ποῦ ὀρκιζώταν (in verba Magistri), θὰ τὸν ἔκαμε, ὅπως λέει ὁ Ντενίσωφ, νὰ μὴ μείνει διόλου ἀδιάφορος ἀπέναντί του — ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη καὶ πρὸς τὸν Θωμᾶ τὸν Ἀκινᾶτο κράτῃσε ἀργότερα, ὅπως τόκαμε κι' ὁ Λούθηρος, μεγάλη — σχεδὸν ἐχθρική — ἀπόσταση.

Στὴ Βενετία ἔμεινε ἀπὸ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1496 ὡς τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1498, ἀλλὰ ἔλειψε καὶ κάμποσες ἐβδομάδες, γιὰ νὰ ἐπισκεφθεῖ τὸ Μιλάνο. Στὴ Βενετία ἦταν πολλοὶ Ἕλληνες. Ὁ μέγας μαγνήτης ποῦ τοὺς τραβοῦσε καὶ τοὺς κρατοῦσε ἐκεῖ ἦταν ὁ Ἄλδος Μανούτιος (Aldo Manuzio ἢ Aldus Manutius) ποῦ — ὅπως εἶδαμε στὸ εἰκοστὸ ἔνατο κεφάλαιο — εἶχε συγκεντρώσει γύρω του πολλοὺς Ἕλληνες, ἰδιαιτέρα Κρητικούς, γιὰ νὰ τὸν βοηθοῦν στὶς ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων. Ἀλλὰ, ὅπως ἐπίσης εἶδαμε στὸ ἴδιο κεφάλαιο, εἶχε ἰδρύσει στὴ Βενετία — γύρω στὸ 1493 — ἕνα τυπογραφεῖο (ἕναν ἐκδοτικὸ οἶκο γιὰ ἑλληνικά ἐιδικώτερα κείμενα) καὶ ὁ Κρητικὸς Ζαχαρίας Καλλιέργης (ἢ Καλλιέρρης), μετ' ἄλλο τὸν ἐπίσης Ρεθυμιώτη Νικόλαο Βλαστό. Ὁ Μιχαήλ Τριβώλης συνδέθηκε καὶ μετ' ὁ μέγα κέντρο τοῦ Ἄλδου Μανούτιου, καὶ μετ' ἕνα ἐκδοτικὸ οἶκο τοῦ Καλλιέρρη. Στὴ Βενετία ξαναβρῆκε τὸν Μᾶρκο Μουσοῦρο — τὸν διάσημο καὶ σοφὸ Κρητικὸ — ποῦ εἶχε ἤδη συναναστραφεῖ καὶ ἐκτιμήσει στὴ Φλωρεντία, ὅπου εἶχε διατελέσει μαθητὴς τοῦ Δημητρίου Χαλκοκονδύλη καὶ τοῦ Ἰαννοῦ Λάσκαρι. Κ' ἐκεῖ, στὴ Βενετία, συνδέθηκε στενὰ μετ' ὸν Σκιπίωνα Φορτιγκουέροι, τὸν Καρτερομάχο, κι' ἀκόμα πιδὸ ἀδελφικά μετ' ὸν Ἰωάννη Γρηγορόπουλο. Κι' αὐτός, γιὸς πατᾶ καὶ κωδικογράφου ἀπὸ τὸν Χάνδακα (Ἡράκλεια) τῆς Κρήτης, εἶχε φθάσει νέος στὴ Βενετία καὶ συνεργάσθηκε μετ' ὸς ἐκδοτικὸς οἶκος καὶ τοῦ Ἄλδου Μανούτιου καὶ τοῦ Καλλιέρρη.

Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1497, ὁ Μιχαήλ Τριβώλης ταξίδεψε στὴ Λομβαρδία καὶ—δ-

πως βλέπουμε σ' ένα δοκίμιο πού ἔγραψε, πολύ ἀργότερα, στή Ρωσία — δὲν ξέχασε ποτὲ στή ζωὴ του τὴν εὐγένεια καὶ τὴ φιλόξενη διάθεση τῶν ἀνθρώπων πού γνώρισε στὸ Μιλάνο. Μπορεῖ νὰ διασταυρώθηκε ἐκεῖ τὸ βλέμμα του μὲ τὰ βλέμματα τοῦ Λεονάρντο ντὰ Βίτσι καὶ τοῦ Μπραμάντε, τῶν δύο μεγάλων δημιουργῶν καὶ φίλων. Μπορεῖ καὶ νὰ μίλησε μαζί τους. Ἐπισκέφθηκε, τάχα, τὴ Santa Maria delle Grazie, τὸν ὄρατο αὐτὸ ναὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνα; Στὶς ὥρες ἐκεῖνες ἀναμόρφωνε ὁ Μπραμάντε τὸ ναὸ, ὅπως εἶδαμε στὸ τριακοστὸ ἔβδομο κεφάλαιο, στεφανώνοντάς τον μ' ἓναν ἐξωτερικὰ δεκαεξάπλευτο τροῦλλο, ἐνῶ ὁ Λεονάρντο, στὸ ὁμώνυμο μοναστήρι πού εἶναι συνυφασμένο μὲ τὸν ναὸ, πραγματοποιοῦσε τὸ ζωγραφικὸ θαῦμα τοῦ «Μυστικοῦ Δείπνου». Οὐτὲ στὸ δοκίμιο πού ἔγραψε στή Ρωσία, οὐτὲ σ' ἐπιστολὲς του ἢ σ' ἄλλα κείμενα, δὲ μιλάει ὁ Μιχαὴλ Τριβῶλης γιὰ τὴν ἐντύπωση πού τοῦ ἔκαμαν συγκεκριμένα μεγάλα κατορθώματα τῆς ἀναγεννησιακῆς τέχνης. Κάτι ἔλειπε ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων λογίων τοῦ καιροῦ ἐκείνου, κάτι πού ἢ ἔλλειψη, του — συνάρτηση, πιθανώτατα, τῆς ἐμμονῆς τους σὲ ὅ,τι ἦταν καθιερωμένο, ἀρχαῖο, ξένο (ἀκόμα καὶ γλωσσικὰ) πρὸς τὴν ἄμεση ζωὴ τοῦ καιροῦ τους — τοὺς ἐμπόδιζε νὰ συλλάβουν τὰ νέα μεγάλα καλλιτεχνικὰ καὶ πνευματικὰ γεγονότα καὶ νὰ συμβάλουν καὶ οἱ ἴδιοι σ' αὐτά. Ὁ Ἥλιος Ντενίσωφ ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Μιχαὴλ Τριβῶλης «ἐντυπωσιάστηκε βαθειὰ» ἀπὸ τὴ θαυμάσια ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Μιλάνου καὶ ἀπὸ τὴν παρουσία καὶ τὸ ἔργο τῶν καλλιτεχνῶν πού περιστοιχίζαν, τὶς μέρες ἐκεῖνες, τὸν φιλόδοξο δούκα Λουδοβίκο Σφόρτσα (Lodovico Sforza), τὸν ἐπονομαζόμενο «il Moro», καλλιτεχνῶν πού ἔμειναν, ὅπως λέει, «κυριοῦ αἰῶνιοῦ, σύμβολα τοῦ δημιουργικοῦ πνεύματος». Ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Ντενίσωφ στέκεται μόνον ὡς ἀπλῆ — λίγο ἢ πολὺ αὐθαίρετη — ὑπόθεση. Δὲ στηρίζεται σὲ ὅσα ρητὰ λέει ὁ Μιχαὴλ. Στὸ δοκίμιο, πού ἔγραψε στή Ρωσία, λέει ὅτι τὸ Μιλάνο εἶναι «μιὰ λαμπρότατη πόλη», ἀλλὰ περιορίζεται ὕστερα σὲ μιὰ πολὺ ὑποτιμητικὴ σκιαγράφηση τοῦ Λουδοβίκου Σφόρτσα. Χτυπάει τὸν δούκα — χτυπώντας, ἔτσι, ἑμμεσο τὸν παλιότερο ἑαυτό του πού εἶχε ἐπηρεασθεῖ κι' αὐτὸς κάποτε ἀπὸ τὴν ἀστρολογία — γιὰ τὴ δεισιδαιμονία του καὶ τὴ δουλικὴ του ἐξάρτηση ἀπὸ τὸν ἀστολόγο Ἀμπρότζιο Βαρῆζε ντὰ Ροζάτε (Ambrogio Varese da Rosate), ἕνα διάσημο γιὰτρὸ καὶ φιλόσοφο, καθηγητὴ στὸ πανεπιστήμιό τοῦ Μιλάνου. Ὁ Μιχαὴλ γράφει ὅτι ὁ «τρισμακάτατος» αὐτὸς ἀστολόγος ἔκαμε τὸν Λουδοβίκο Σφόρτσα νὰ κυριευθεῖ ἀπὸ τὴ φιλοδοξία νὰ γίνῃ κύριος ὀλόκληρης τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ, ὅταν ἔφθαναν μπροστὰ στὸ Μιλάνο οἱ δυνάμεις τοῦ Γάλλου βασιλιᾶ (τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΒ') — τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1499 — ὁ δούκας κυριεύθηκε ἀπὸ ἐπαίσχυνο φόβο καὶ τῶσκασε, καταφεύγοντας στή Γερμανία, στὸν αὐτοκράτορα Μαξιμιλιανὸ τὸν Α'. Ἡ κρίση τοῦ Μιχαὴλ — τοῦ μοναχοῦ Μαξίμου — γιὰ τὸν ἐπαίσχυνο φόβο τοῦ Σφόρτσα εἶναι ὑπερβολικὰ αὐστηρῆ. Ὁ δούκας δὲν εἶχε ἀρκετὲς δυνάμεις, γιὰ ν' ἀντισταθεῖ. Ξαναγύρισε λίγους μῆνες ἀργότερα, στή Λομβαρδία, ἀνάκτησε κάμποσες πόλεις (τὸ ἴδιο τὸ Μιλάνο), ἀλλὰ εἶχε τὴν ἀτυχία νὰ πέσει στὰ χέρια τῶν Γάλλων ὕστερ' ἀπὸ ἓνα νικητερινὸ αἰφνιδιασμὸ (τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1500). Δὲν παραλείπει ὁ Μιχαὴλ νὰ μνημονεύσει τὰ περιστατικὰ αὐτά, ἀλλὰ ἡ κρίση του γιὰ τὸν Σφόρτσα μένει ἡ ἴδια. Ὅ,τι, ὅμως, μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ εἶναι μόνον τοῦτο: ὁ Μιχαὴλ — στὸ δοκίμιο πού ἔγραψε, ὡς μοναχὸς Μαξίμος, στή σλαβονικὴ γλῶσσα — διηγεῖται ὅτι ὁ Σφόρτσα ἔβαζε τοὺς καλλιτέχνες νὰ τὸν ζωγραφίζουσαν «κοιμισμένο, ἀκουμπώντας ἐπάνω στὸ ἀριστερὸ του χέρι καὶ ἀγκαλιάζοντας μὲ τὸ δεξιὸ χέρι, ὀλόκληρο τὸν κόσμον». Τέτοιο ἢ παρόμοιο ζωγραφικὸ ἔργο δὲν ἔχει βρεθεῖ ὡς τώρα. Πάντως στὸ δοκίμιο τοῦ μοναχοῦ Μαξίμου δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνον ἡ ἀπόλυτα οὐδέτερη αὐτὴ πληροφορία γιὰ τὴν τέχνη καὶ τοὺς καλλιτέχνες τῆς αὐλῆς τοῦ Σφόρτσα.

(συνεχίζεται)

Θ Α Κ Ρ Ι Ν Η Ο Λ Α Ο Σ *

MIX. ΠΕΡΑΝΘΗ

Χαράματα, βρίσκονται πάλι στο πόδι. Κι' εκεί πού οι άλλοι κοιμόνταν χτές ως τὸ γιόμα, σήμερα κίνησαν ἀπὸ νύχτα. Τ' ὄρδι τους ἀντρίκια διαλυμένο. Κι' ὄλο πού προλαβαίνουν νὰ ἰδοῦν, μὲς ἀπὸ τὰ κλαριά καὶ τὰ βράχια, εἶναι τὰ δυὸ μπαϊράκια τοὺς ὅπου τᾶχουν ξανά σκησμένα. Κι' ὁ δρόμος ὅπου ἔπαιρναν δὲν ἦταν γιὰ Μισολόγγι. Θάρρευαν ὅτι θὰ τὸν κοιμίσουν μὲ τέτοια τερτίπια. Τώρα τραβοῦσαν ἴσα γιὰ τὴ Δρακοσπηλιά, νὰ βροῦνε τ' ἀσκέρι τοῦ δίχως Δυσσόε.

Διαλέει τρεῖς, τοὺς πιὸ γλήγορους. Φτερά στὰ ποδάρια σας κράζει. Σπίθες νὰ πετᾶν τὰ τσαρούχια σας. Κι' εἶτε ὄλοι ἀντάμα φτάκετε ἢ καθένas σας χώρια, ἴδιες οἱ διάτες. Ν' ἀπλωθοῦν στὸ χωριὸ οἱ ἀρματομένοι, μὲ καλὰ πόστα, καὶ νᾶν' ἔτοιμοι. "Ἄμα φτάκουν ἔτοῦτοι, νὰ μὴ τοὺς ρίξουν. "Ὅτι ἀπὸ πίσω τοὺς ὀξέμεστε ἐρχάμενοι ἐμεῖς. Κι' ἄμα δοῦνε ἐμένα νὰ ντουφεκάω, τότες νὰ ρίξουν κι' αὐτοὺ ἀπὸ μπροστά, νὰ τοὺς κλείσουμε ἀπὸ δυὸ μεριές...

Οἱ ἄλλοι τραβᾶνε ὄλοένα τὸ δρόμο τους, μὲ τὸ μπουγιο καὶ μὲ τὸ πάσο τους καὶ μὲ τὰ μπαϊράκια μπροστά, κι' ἀπὸ Δυσσόε ἰδέα ὅτιβ ρίσκεται στὶς πλάτες τους. "Ἐχουν τὸν Μῆτρο τῆς Τριανταφυλλίνας νὰ κουμαντάρη ὅπου ξέρει ὄλα τὰ σύρματα καὶ τάζει τ' ἀσκέρι τ' Ἄντρουτσέικο ν' ἀκούση αὐτόν, μόλις τὸν δοῦν. Τέτοιος καπετάνιος καλὸς εἶναι, ὅπου ὄλοι τοὺς θὰ τρέξουν θεληματικά, ἀλαλάζοντας κιόλας, ὅπου τοὺς γλυτώνει ἀπὸ τὸν Δυσσόε...

"Ὅσπου κοντοζυγώνοντας, στὸ ἔμπα τοῦ χωριοῦ, ἀκοῦνε πίσω τοὺς βροντὴ φοβερή.

— Ποῦ πᾶτε μωρὲς ἀτιμοὶ; Μεσολόγγι εἶναι ἐδῶ;

Πρὶν σβῆση ἢ φωνὴ ξεχύνεται ἡ ντουφεκιά. Καὶ πρὶν καταλαγιάση ὁ ἀχὸς τῆς ἐξήντα μπαταριὲς κάνουν ν' ἀντιλαλήσουν τὰ ραχόπλαγα. Καὶ πάλε, πρὶν κατακάτσουν κι' αὐτές, ἄλλες ντουφεκιὲς κελαηδᾶνε ἀπὸ μπρός τους, σὲ πόστα ὅπου δὲν τῶβανε ὁ νοῦς σοῦ. Γιομίζει ὁ τόπος ἀπὸ μπαρούτι καὶ ταραχὴ, νὰ τοὺς πέφτουν χαλάζι τὰ βόλια ἀπὸ γύρω. Καὶ τοῦτοι, ἀποχαμένοι, νὰ μὴν ξέρουν ποῦθε νὰ φυλαχτοῦν, νὰ μὴν ἔχουν θέσεις νὰ γεμίσουν κι' αὐτοὶ τὰ ντουφεκία τους, διάτα καμμιὰ κεφαλὴ νὰ μὴν τοὺς δίνη. Παρὰ σκορδιάτα σαστισμένοι κι' οἱ ἄλλοι ξεθηκαρώνουν τὰ σπαθιά καὶ τοὺς ζώνουν ἀπὸ παντοῦ καὶ τοὺς πιάνουν στὰ χέρια δίχως ἀμάχη.

Παλάσκας καὶ Νοῦτσος καὶ καμμιὰ δεκαριά γύρα τους, μέσα κι' ὁ Λάπας, ἔλαχαν δίπλα στὴν ἐκκλησιά κι' ἐκεῖ ἔτερξαν κι' ἀμπαρῶθηκαν νὰ γλυτώσουν. Τὰ παληκάρια σκορφάλωσαν καὶ στὴν ἐκκλησιά. "Ἀρχισαν νὰ ξηλώνουν τὰ παράθυρα. Εἶπαν νὰ ρίξουν μέσα δυναμίτες, νὰ τὴν γκρεμίσουν, καὶ νὰ ντουφεκᾶν ἕναν ἕναν τοὺς κλειμένους ἄμα θὰ βγαίνουν. Καμπόσοι ἦταν σκορφαλομένοι καὶ στὴ σκεπὴ, ξήλωναν τὰ κεραμίδια καὶ τὰ πετοῦσαν κι' ἔκραζαν ἀπὸ κεῖ νὰ τοὺς φέρουν λάδι καυτό, νὰ ζεματίσουν τοὺς κλεισμένους.

* Ἄποσπασμα ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ Μυθιστόρημα «Ο ΔΑΙΜΟΝΑΣ» πού κυκλοφορεῖ τώρα

Ἄπ' ὅλα τοῦτα τὸ χωνεύουν πιά κι' οἱ κλεισμένοι ὅπου σωτηρία δὲν ἔχουν, καὶ παρὰ νὰ χαλαστοῦν τζάμπα, ἀρχίζουν ἀπὸ μοναχοὶ τους νὰ κρᾶζουν καὶ νὰ παραδοθοῦν. Τοὺς βγάνουν ἕναν ἕναν δεμένους καὶ τοὺς πᾶν στὴν πλατέα. Ἐκεῖ πιά κι' ἂν μυρμηγκιάζῃ ὁ τόπος! Ὅλοι οἱ ἀρματομένοι τοῦ Δυσσέα κι' οἱ τρακόσοι τῶν ἀρχόντων ξαρμάτωτοι, ὅτι τοὺς πῆραν τὰ ντουφέκια τους ὅλα, κι' ὅλοι οἱ χωριανοὶ ξεχυμένοι, μικροὶ καὶ μεγάλοι. Οὔτε πανηγύρι νὰ γιόρταζαν. Πήχτρα ὁ ντουνιαὸς γύρω γύρω, καὶ στὴ μέση ὁ Δυσσέος. Κι' ὄλο ν' ἄρχονται κι' ἄλλοι, ἀπὸ παντοῦ, καὶ νὰ γίνεται σάλαγος πολὺς, καὶ κίνηση μεγάλη. Μόνο ποῦ ὁ ἀέρας εἶναι κρύος κι' οἱ ψυχὲς κρατιοῦνται σφιγμένες κι' εἶναι μιὰ φοβέρα μουγγή ἀπλομένη, ὅπου δὲν ξέρουν, ἀλλὰ μεγάλο κακὸ καρτεροῦν νὰ ξεσπάσῃ.

—Τί μοῦ τοὺς δέσατε ὀρές; Δὲ θέλω ἐγὼ παληκάρια δεμένα. Αὐτοὺς ἐκεῖ τοὺς δυὸ θέλω.

Ἀπὸ τὸ δίπατο σπίτι τῆς γωνίας κατέβηκε κι' ἔρχεται σοβαρὸς κι' ἀνήσυχος ὁ Διονύσης ὁ Εὐμορφόπουλος. Ἐλαχε κατὰ δῶ τοῦτες τὶς μέρες, καὶ κόνεψε στὴ Δρασκοπηλιά, θέλοντες νὰ γνωρίσῃ καὶ τὸ Δυσσέα.

—Καπετάνιο μου, λέει, τ' εἶναι τοῦτα ποῦ γίνονται;

Δίπλα του στέκεται ὁ Θεαγένης, φίλος ἀχώριστος καὶ σύντροφος ὅπου τὸν σέρνει πάντα μαζί του. Καὶ γύρω τους μαζεύονται πάλι τὰ παιδόπουλα καὶ τοὺς κυττοῦν καὶ γελᾶν, μὲ τὸ νὰ φορᾶνε κι' οἱ δυὸ τους ναυτικὲς βράκες, γαλάζιες, ὅπου μοιάζει σὰ νὰ τοὺς λύθησαν κι' ἔπεσαν, ἀκόμη χειρότερα, σὰ νὰ τᾶκαναν ἀπάνω τους καὶ βαρύναν...

—Κύρ Διονύση μου, δὲν προλάβουμε νὰ τὰ ποῦμε. Κι' αὐτὰ ὅπου γίνονται ἐδῶ, θὰ κρίνης μονάχος σου. Ὁ θεὸς σ' ἔστειλε. Ἐμένα μὲ φτάνει ὅπου σὲ ξέρω καλὸν ἄνθρωπο. Καὶ τὸ σῶμα ὅπου ἔφτιαξες καὶ στοῦ Λάλα ὅπου πολέμησες. Ὅτι ὁ πατριωτισμὸς ἀκούγεται. Καὶ γιὰ τ' ἄλλα ὅπου βλέπεις, μὴ βάνης στὸ νοῦ σου κακὸ.

—Καπετάνιο, καπετάν Δυσσέο, τὸν ζῶνουν λαχανιασμένα καμπόσα παληκαρόπουλα. Ὁ Μῆτσος τῆς Τριανταφυλλίνας μ' ἄλλους δικούς του μᾶς τῶσκασαν. Λάκισαν ἀπ' τὴ ρεματιά. Ξαρμάτωτοι εἶναι. Νὰ ριχτοῦμε καὶ νὰ τοὺς πιάσουμε;

—Ὅχι. Κανέναν μὴν πιάσετε. Σὰν εἶναι αὐτοὶ χαζοὶ καὶ τῶβαλαν στὴ φευγάλα, τί φταῖτε ἐσεῖς νὰ ἰδροκοπᾶτε ξωπίσω τους;

Ἦστερα γυρίζοντας κατὰ κεῖ ὅπου οἱ ἀρματομένοι του εἶχαν μπροστά τους καὶ τοὺς φύλαγαν τοὺς ξαρμάτωτους τοῦ Παλάσκα, κρᾶζει δυνατὰ ν' ἀκουστῇ.

—Καὶ σεῖς ὀρέ. Σὲ σᾶς κρᾶζω, ἠπειρώτες, μοραῖτες, ὅ,τι εἶστε, ἀπὸ τὸ στράτευμα τοῦ κουβέρνου. Ἄν εἶναι κανένας σας ὅπου θέλει νὰ φύγῃ, ἀπὸ μέναν ἔχει τὸ ἐλεύτερο. Ὁ Δυσσέος δὲν καταδέχεται παληκάρια δεμένα. Κι' οὐδὲ στανικῶς τους κραταίε κανένα. Ν' ἀκοῦτε; Σᾶς λέω καὶ τοῦτο. Ἀρματομένον ὅπου ἔπεσε στὰ χέρια του ὁ Δυσσέος μοῦδε σκότωσε ποτές κι' οὐδὲ θὰ σκοτώσῃ...

Κανένας δὲν ἀποκρίνεται, κι' οὔτε σαλεύει. Ἐκείνη ἡ φοβέρα ἢ κρυφὴ ὅπου σέρνεται στὸν ἀέρα τοὺς ἔχει ὅλους κιοτεμένους, ν' ἀκοῦν μόνο.

—Θὰ μοῦ πῆτε βέβαια τί ἀρματομένους, ὅπου σᾶς πῆραν τοὺς σισανέδες καὶ τὶς πιστόλες σας. Δίκιο τῶχετε. Μ' ἀκοῦτε ὀρές; Σὲ σᾶς τοὺς δικούς μου κρᾶζω τώρα. Νὰ τοὺς δώκετε πάλε τὰ ὄπλα ὅπου τοὺς πήραταν, καὶ γρήγορα. Μὴν ἀργούμε...

Σπάει μεμιάς ἡ μουγκαμάρα καὶ γίνεται κίνηση πολλὴ καὶ χλαπαταγὴ καὶ σηκώνεται σούσουρο καὶ τώρα εἶναι πιότερο ὅπου φοβοῦνται νὰ ξεσπάσῃ κανένα κακὸ—τὶ ἀποκοιτιὰ ἀπρόσμενη ἦταν πάλι ἐτούτῃ τοῦ καπετάνιου;

Κατὰ ὑπερέτις ἀπὸ τὸν καφενὲ κουβαλᾶν κατὰ δῶ σκαμνιά καὶ μπάγκους, ὅπου νὰ μὴ βολῇ νὰ τοὺς φέρουν, ἀπ' τὸν πολὺ κόσμο.

—Κάτσε ὅπου βρῆς, κύρ Εὐμορφόπουλε, ὡς νὰ μιπιτίσω. Μιὰ καὶ ζέπεσες ὡς τὰ μέρη μας, ὁ πατριωτισμὸς σου μᾶς εἶναι χρειζοῦμενος.

Τοῦ περνάει μιὰ ἰδέα, νὰ στείλῃ σκαμνιά καὶ στοὺς δυὸ ἀρχόντους, ὅπου στέχονται ὀρθοὶ κι' ἀποχαζομένοι ὀλομεσῆς στὴν πλατέα, νὰ τοὺς σκουντῆ ὁ κόσμος μὲ τὸ πολὺ στρίμωγμα. Ἄλλ' ἄσ' τοὺς ἀκόμα. Θᾶρθη ἡ ὥρα τοὺς. Κι' ἡ ματιὰ του τεντώνεται κατ' ἀπάνω, ὡς νὰ δῆ ὅ,τι διάταξε. Κι' ἅμα τὸ βλέπη, μπήζει πάλι φωνή, νὰ λαρώσουν. Ὡσπου γίνεται πάλε ἡσυχία.

— Τώρα πού ξανάχετε τὰ ντουφέκια σας, κι' εἴμαστε ἴσοι, τὸ ματαλέω. Ἄν θέλετε νὰ φύγετε, ἔχετε τὸ ἐλεύθερο. Ὁ Δυσσέος δὲν σκοτώνει ἀρματομένους. Κι' ἂν ἐσεῖς θέλετε νὰ σκοτωθοῦμε, σύμφωνος καὶ γὰ. Ἄλλ' ἀπὸ τούρκους. Ὅχι συναματᾶζυ μας. Ἐχοῦμε ἐδῶ παραπάνω τὸ Δράμαλα, μὲ χιλιάδες ἀσκέρι. Σὺτὸν πολεμαῖ ὁ Δυσσέος. Ἐχοῦμε παραδίπλα, στὴ Βελίτσα, κι' ἄλλο ἀσκέρι, μοραϊτικό, μὲ τὸν Νικηταῖ, τὸν ἀγαπημένο σας. Θέλετε νάρθῆτε καὶ σεῖς, νὰ ριχτοῦμε στὸν τοῦρκο ὅλοι ἀντάμα; Καλῶς νάρθῆτε. Θέλετε πάλι νὰ φύγετε; Σᾶς τῶπα καὶ πρὶν, ὅπου ἔχετε τὸ ἐλεύθερο. Ἐγὼ μὲ τ' ἐσᾶς δὲν ἔχω τίποτες. Μὲ τούτους τοὺς δυὸ μοναχᾶ, ὅπου σᾶς ἔβαλαν κεφαλή, ἔχοῦμε μιὰ δοαφορὰ νὰ ξεκαθαρίσουμε, ὅπουῦσαν νὰ μὲ διώξουν μὲ μπαμπεσιά...

Κόβει τὸ λόγο ἐδῶ κι' ἡ ἡσυχία πέφτει βαρειά. Βουλομένα τὰ στόματα, οἱ ἀνάσες κομμένες. Ἀπὸ τ' ἀσκέρι τοὺς τῶν ἀρχόντων, κι' ἄς ἔχουν πάλι ντουφέκια, κανεὶς δὲ σαλεύει. Ὅλοι κρέμονται ἀπ' τὸν Δυσσέο. Καὶ τούτοι οἱ δυὸ σὰ νᾶχουν ἀπολησμονηθῆ, σὰ νᾶναι συχωρεμένοι. Φυσάει ὕστερα πάλι κι' ἔνα σούσουρο χαμηλό, σὰν ἀγέρας στὴ φυλλωσιά, ὅπου εἶναι νὰ φοβᾶσαι περισσότερο. Τόσο πού δὲν κρατιέται ἄλλο ὁ Παλάσκας, καὶ δὲν ἦταν λέει μπαμπεσιά. Ἐχοῦμε σπάσει τὰ νεῦρα του. Ἡ φωνή του ὅ,τι ἀκούγεται, ἀχαμνή. Ἄλλὰ κάτι ἔπρεπε νὰ πῆ, νὰ προσστατέψῃ τὴ μοῖρα του. Κι' οὐδ' εἶχαν αὐτοὶ φιλοδοξίες, ξεθαρρεῦεται ἀπόκοντα ὁ Νοῦτσος. Τὰ ἴδια κι' αὐτός, τ' ἀρχοντηλίκι του τσαλακομένο. Παρὰ ἔλαβαν ἐντολὴ τῆς διοικήσεως, ἐφ' ὅσον παρητήθη νὰ τὸν ἀντικαταστήσουν...

— Αὐτὸ μόνο λένε οἱ διάτες, ἀρχόντοι; ἢ καὶ τίποτις ἄλλο;

— Ναί... Θεωροῦν παράπτωμα ὅτι στραταρχεῖς ἄνευ ἐντολῆς. Καὶ διατάσσεται ἡ προσαγωγή σου εἰς Κόρινθον διὰ νὰ λογοδοτήσης.

— Παναπῆ θέλουν νὰ μὲ δικάσουν;

— ...

— Ἐδῶ, ἀρχόντοι, εἴμαστε χωριάτες. Κι' ἀπὸ γράμματα δὲν ξέροῦμε. Γιὰ δαῦτο νὰ τὰ λέμε σταράτα, στὴ γλώσσα μας. Κάθε πράμα μὲ τ' ὄνομά του. Τ' ἀκοῦτε ὀρὲς ἐσεῖς ὅλοι; Καὶ πρῶτα πρῶτα ἀναμερίστε. Τοὺς πνίξατε τοὺς ἀρχόντους. Μαζευτήτε ἄκρη, νὰ μείνη μέσα ἀδειανὴ ἡ πλατέα. Ἐτσι. Καὶ τώρα ἀκοῦστε. Τὸ κουβέρνο μας λέει μοῦ ρίχνει φταιξιμο. Ὅτι παριστάνω τὸν καπετάνιο χωρὶς νᾶμαι. Κι' ἔστειλε τούτους ἐδῶ νὰ μὲ πιάκουν καὶ νὰ μὲ δικάσουν...

Παλάσκας καὶ Νοῦτσος, πλάι πλάι, μοναχοὶ τοὺς, ὀλομεσῆς στὴν πλατέα, τώρα π' ἀραίωσε τ' ἀνθρωπολόι ἀπὸ γύρα τοὺς. Μοναχᾶ πίσω τοὺς τρία παληκᾶρια τοῦ Δυσσέου. Ἐτσι ὅπου τοὺς γλέπεις ἀπερνάει ἀπ' τὸ νοῦ σου πῶς τώρα θὰ ξεράσουν φωτιὰ τίποτε κάννες κρυφές, νὰ τοὺς σωριάσουν. Κι' ἂν ἀργοῦνε ἀκόμα, εἶναι πού ὁ Δυσσέος πάει μὲ τὸ πάσο του. Νὰ τοὺς κρατάσῃ ἀγωνία, νὰ τοὺς τὰ πῆ πρῶτα καὶ νὰ ξεθυμάνῃ, ὅτι μὲ τέτοιο φέρισμο τί ἄλλο τοὺς καρτερεῖ;

— Πρῶτα πρῶτα νὰ σᾶς ἀποκριθῶ πού εἶπαταν ὅτι δὲν εἶναι τάχα μπαμπεσιά. Καὶ ρωτάω. Δὲ σᾶς παράγειλα νὰ μοῦ πῆτε τὸ σκοπὸ σας; Καὶ δὲν μ' ἀποκριθήκαταν νὰ μὴν ἔχω φόβο, γιατί ἐσεῖς πᾶτε στὸ Μισολόγγι; Μισολόγγι εἶν' ἐδῶ ὀρὲς ἀρχόντοι; Ποῦ βρεθήκατε ξαφνικὰ μέσ' στ' ὄρδι μου;

Χαμηλώνουν κι' οἱ δυὸ τὰ κεφάλια τοὺς, σὰ νὰ μὴν ἀκουσαν. Τὸ σούσουρο τῆς φοβέρας ξαναφυσάει πάλι σερνάμενο.

— Εἶπα πολλιώρα ὅπου μὲ τοὺς ἀρματομένους δὲν ἔχω τίποτες. Τώρα σᾶς λέω, κόσμε, ὅπου καὶ μὲ τούτους τοὺς δυὸ δὲν ἔχω τίποτες. Ἄς μὴ μοῦ ἀποκριθῆ-

καν για τή μπαμπεσιά. Αυτό, ἂν ἦταν για ὄχι, ἐσεῖς καταλάβαταν. Κι' ὄχι δὲν ἔχω τίποτε, παρὰ εἶναι καὶ φίλοι μου. Σᾶς λέω καὶ τ' ἄλλο, ὅπου ὁ ἴδιος ἐγὼ τοὺς περικάλεσα πέρσι νὰ σταθοῦνε στὸν τόπο μας καὶ νὰ μᾶς βοηθᾶνε...

Τώρα πού ἠσύχασε ὁ κόσμος κι' ἔπιασε τίς ἄκρες, ἔρχονται κι' οἱ πάγκοι ἀπ' τὸν καφενέ, στήνουν καὶ σκαμνιά στὸ μέρος τοῦ καπετάνιου κι' ἀπάνω στὸν μεγάλο πάγκο στήνουν τὴν καλαμαριά καὶ τὸν ἄμμο καὶ τὸ φτερό, καταπῶς τᾶχε παραγγίλει ὁ Δυσσέος. Κι' ὅσοι βλέπουν, πιότερο συλλογιοῦνται καὶ κουβεντιά-ζουν τί θέλουν νὰ πουν ὅλ' αὐτά, παρὰ ν' ἀκούσουν τὸν καπετάνιο.

— "Ἄς εἶναι. Δὲν στάθηκαν τότε μ' ἐμᾶς. Πήγαν μὲ τὸν Κωλέττη. Καὶ τώρα ἔρχονται καὶ μὲ κατηγοράνε. Για ποῦ πράμα; "Οτι δὲν εἶμαι καπετάνιος. "Οτι δὲν ἔχω χαρτί ἀπ' τὸ κυβέρνηο.

Κόβει λίγο τὴ φόρα του, ὕστερα, ξαφνικά, ἀγριεύει.

— Καὶ ποιὸς σᾶς εἶπε ὁρὲς ὅτι τὰ χαρτιά φτιάνουν τὸν καπετάνιο; Για ρίξτε τὰ μάτια σας ζερβὰ δεξά. Τὸ βλέπετε τοῦτο τ' ἀσκέρι; "Ἄν τοὺς πῶ νὰ ριχτοῦν στὴ φωτιά, ρίχτηκαν. Αὐτὸ θὰ πῆ καπετάνιος, εὔτε μὲ χαρτιά, εἶτε δίχως χαρτιά. Κι' αὐτὸ τ' ἀσκέρι δὲν μοῦ τῶδωκε τὸ κυβέρνηο σας για νὰ τὸ ξαναπάρη. Μόνος μου τῶφκιασα. Τ' ἀσκέρι θέλει ζαιρέ, θέλει τζιτχανέ, θέλει τὴν πλερωμή του. Νοιάστη-καν ποτὲ Ἀρειοπάγος καὶ τὸ κυβέρνηο σας ἂν ὑπάρχη καὶ τίς χρεῖες ἔχει καὶ ποιὸς τίς πληρώνει ὡς τὰ τώρα; Ἔσεῖς ἔχετε ψηφισμένο εἴκοσι γρόσα τὸν ἄνθρωπο. "Ἄν τὸ κυβέρνηο σας τῶχε στὰ χερτὰ του γραμμένο τοῦτο τ' ἀσκέρι, γιατί δὲν ἔστειλε ποτέ, τίποτε; Καὶ μολαταῦτα ἐτοῦτοι πολέμησαν καὶ πείνασαν καὶ σκοτώθηκαν καὶ ρημάχτηκαν, ὅλα για τὴν πατρίδα. Πῶς τότες οὔτε τοὺς ξέραταν καὶ τώρα στερ-νὰ σᾶς ἔπιακε ἡ ψυχοπόνεση;

Ἡ φωνή του ὅλο πάει δυναμώνοντας. Ἡ ματιά του ὀλοένα σπιθοβολαίει ἀ-γριεύοντας. Ὁ κύρ Εὐμορφόπουλος δὲν τὸν χωράει τὸ σκαμνί του. Σηκώνεται, κοντοζυγώνει, νὰ βρῆ εὐκαιρία.

— Καπετὰν Δυσσέο! Για ὄνομα τοῦ θεοῦ! Σὲ ἐκλιπαρῶ. Μὴν ἐξωθῆς τὰ πράγ-ματα.

Σκύβει πλάι του ὁ Δυσσέος, ἤρεμος, δίχως ἀγριότη. Πασχίζει καὶ νὰ φανῆ γελαστός. Κοντεύω. Δε θὰ πῶ ἄλλα. Ἐσὺ θάχης σεῖρά ὕστερα...

Ξαναγυρνᾷ τὴ ματιά του στοὺς ἀρχόντους. Ὑστερα τὴ φέρνει γυροβολιά σ' ὀλάκερη τὴν πλατέα. Στέκει τέλος κυττάζοντας τοὺς ἀρματομένους.

— Σᾶς εἶπα πολλιώρα ὁρὲς παληκάρια νάρθητε νὰ πολεμήσουμε ὅλοι ἀντάμα τὸ Δράμαλη. Αὐτὸ ξαστοχῆστε του. Σὰ νὰ μὴν τῶπα. "Οτι για νὰ βρεθῶ κεφαλὴ σας, πρέπει νᾶμαι καὶ καθαρὸς. Καὶ γὼ δὲν ξέρω ἂν εἶμαι. Ἐδῶ τὸ κυβέρνηο κι' οἱ ἀνθρώποι μου ρίχνουν φταίξιμο. Καὶ μ' ἔχουν για δίκη στὴν Κόρθο. Ἐπειδὴς ὅμως ὁ τοῦρκος δὲν χωρατεύει κι' ὁ καιρὸς δὲν μᾶς παίρνει νὰ κατεβαίνουμε στὸ Μοριά, τὴ δίκη θὰ τὴν κάνουμε ἐδῶ, τώρα. Μ' ἀκούτε; Τοῦτες οἱ ἐτοιμασίες ὅπου βλέπετε δὲν εἶναι νὰ παιδέψουμε τοὺς ἀρχόντους. "Οτι ἐγὼ εἶναι φίλοι μου καὶ τοὺς χωρῶνα. Παρὰ εἶναι για νὰ δικάσετε ἐμένα. Ἐμπρὸς ἄρχοντα Νούτσο κι' ἄρχοντα Παλάσκα. Κοπιάστε. Καθίστε στὸν πάγκο νὰ γίνετε δικαστάδες. Εἶναι δῶ κι' ὁ κύρ Διονύσιος Εὐμορφόπουλος. Τὸν περικαλάω κι' αὐτὸν νὰ γίνη δικαστής μου. Εἶναι κι' οἱ πρωτόγεροι τοῦ χωριοῦ. Διαλέξτε μοναχοὶ σας ποιὸς θέλετε. Καὶ σεῖς κόσμε, ἀσκέρι καὶ λαός, μείνετε ὡς τὸ τέλος. Ἔσεῖς πού μὲ ζήσατε καὶ μὲ ξέρετε εἴστε οἱ μάρτυροί μου. Τὸ πῆρατε χαμπάρι τί λέω; Ἐδῶ δὲν δικάζει ὁ Δυσσέος τοὺς φταίχτες. Ἐγὼ δικάζομαι. Ἐγὼ θ' ἀπολογηθῶ καὶ σεῖς θὰ κρίνετε. Θὰ κρί-νη ὁ λαός, ὅπου ξέρει νὰ λήη τὰ σῦκα σῦκα καὶ τὴ σκάφη σκάφη...

Μὲ τὸ στανιὸ σπρώχνουν τοὺς ἀρχόντους στὸν πάγκο. Καὶ πού κάθονται, δὲν ἀνοίγουν τὸ στόμα τους. Δὲν θέλουν νὰ φανῆ ὅτι παίρνουν μέρος στὴ δίκη. Καὶ σ' αὐτὸ τὸ μεταξὺ γίνεται πολλὴ χλαλὸς καὶ κίνηση, ν' ἀνακατεύεται ὁ κόσμος καὶ

νά στρουμώχνηται, ποιός νά ἰδῆ καλύτερα. "Άλλοι σκαρφαλώνουν σέ δένδρα, ἄλλοι ἀνεβαίνουν σέ πεζούλια κι' ὅσοι βολεύονται μπροστά βγάνουν καί στρίβουν τσιγάρες σέ φρέσκο καλαμποκόφυλλο. Εἶναι μιὰ ἐπίσημη ὥρα, ὅπου δὲν λαχαίνει στὸν πασαένα, ἡ ὥρα πού ὁ Δυσσέος μετριέται μὲ τὴν κυβέρνηση, καί θέλουν νά ἰδοῦν καί ν' ἀκούσουν, τίποτε νά μὴ χάσουν.

Ἡ Δυσσέος ἔχει τραβήξει παράμερα ἓνα σκαμνὶ καί κάθεται μόνος, ὑπόδικος. Ὁ κύρ Διονύσης, πλάι του πάντα κι' ὁ Θεαγένης, βαράει παλαμάκια νά γένη ἡσυχία. Ἀπὸ τοὺς τόπιους ὅπου βρίσκονται στὸν πάγκο λένε ἀρχίζουσε. Καί καθὼς οἱ ἀρχόντοι τὸ στόμα τους κλειδομένο, σκυφτὸ τὸ κορμί, κι' ἄλλοῦ τὰ μάτι τους, δὲν δείχνουν ὄρεξη νά ποῦνε τίς κατηγορίες, νά μὴν κυλάη τζάμπα ἡ ὥρα καί πέση ἡ νύχτα, σηκώνεται ὁ Δυσσέος καί τὴν κατηγορία κράζει τὴν ξέρετε. Τὴν ἀκούσατε καί πολλιώρα. Σειρά μου τώρα νά ἀπολογηθῶ. Ἐσεῖς οἱ δικαστάδες γράφτε τα, γιὰ νά μένουν. Κι' ἐσεῖς ὁ λαὸς βάλτε τὸ χέρι στὴν καρδιά κι' ὅ,τι γνώμη βγάλετε...

«Ἀδέρφια!

»Ὁ Ἄρειοπάγος καί ἡ κυβέρνηση σᾶς εἶναι γνωστόδ πού μὲ κατατρέχουν. Καί γιὰ νά χαθῶ ἐγώ, μακάρι ἄς χαθῆ κι' ὅλο τ' ἀσκέρι. Ἔτσι μᾶς τῶκαμον στὴν Ἁγία Μαρίνα, κι' ἄς κιντύνεσε ἡ κατακαχημένη ἡ πατρίδα. Αὐτοὺς τί τοὺς ἐνοιαζε; Τοὺς ἀγάδες τοὺς ἔχουν ἀφεντάδες. Ψυχοπαίδια τους εἶναι ὄλοι, καί δὲν εἶχαν νά πάθουν. Ἐμεῖς ὅμως, ἀπὸ Ἀθήνα κι' ἀπάνω, θ' ἀφανιζόμεσθε, ὅπως ἡ ἀφανιστήκαμε. Καί θὰ παθαίναμε καί χειρότερα ἂν δὲν ἤμουν ἐγὼ ἐδῶ, κι' ἄλλος κάτω, κι' ἄλλος παραπάνω. Ἐμᾶς λοιπὸν τίς κεφαλές βάλθηκαν νά σκοτώσουν, γιὰ νά μένουν μονάχοι τους οἱ καλαμαράδες. Καί κατατρέχουν τὸν ἀθάνατο Γέρο κάτω, ὅπου ὁ κυβερνήτης μας στὶς κουβέντες του τὸν λέει καί χαζό, καί κατατρέχει ἀπάνω ὁ ἴδιος ἄνθρωπος τὸν Καραϊσκάκη, ὅτι ἀγκιχθήθηκε λέει μὲ τὸν τούρκο. Κι' ἂν δὲν τὸν γλύτωναν οἱ συντρόφοι του, θὰ τὸν λέγαμε τώρα μακαρίτη. Μακαρίτης θᾶμουν καί γὰ, ἀδέρφια. Κι' ὄχι μιὰ, παρὰ τρεῖς ὡς τὰ τώρα φορές...

«Θυμᾶστε Ἁγία Μαρίνα πόσα μερόνυχτα παλεύαμε νηστικοί, κι' αὐτοὶ ὄχι ζαϊρέδες, ἀλλ' οὔτε τσαπιά δὲν μᾶς ἔστελναν. Γιατί δὲν τοὺς ἐνοιαζε ἂν σκοτάνουμε τούρκους. Ἐκεῖνο πού τοὺς ἐνοιαζε ἦταν νά σκοτώσουν ἐμένα. Πῆγα στὸ καράβι νά ἐξηγηθῶ κι' αὐτοὶ εἶχαν ἀνθρώπους βαλμένους, Βιζβίζη καί Ζορμπᾶ, νά μὲ βαρέσουν. Τότε δὲν τόξερα. Ἰστερα πού γλύτωσα τῶμαθα. Κι' ἀφοῦ δὲν ἐπιασε αὐτό, στέλνουν στὸ Νικῆτα τὸν ἀδερφό μου καί τοῦ τάζουν στραταρχηλίκι, ἂν μὲ σκοτώση. Οὔτε αὐτὸ ἐπιασε. Ἰπάρχει ὅμως καί τρίτη βολά. Ἡ σημερινή...

»Ἀρχόντοι καί δικαστάδες μου...

»Τὰ χαρτιά ὅπου φέρατε ἀπ' τὸ κυβέρνηρο ἔλεγαν νά μοῦ πάρετε τ' ἀσκέρι. Αὐτὸ ἤξερα ὡς τὰ χτές. Γι' αὐτὸ καί σᾶς παράγγειλα, ἂν σᾶς πονᾶη γιὰ πατρίδα, νά σμίξουμε τοὺς ἀρματομένους καί νά ριχτοῦμε στὸν τούρκο.

Κι' ἐσεῖς μοῦ ἀποκριθήκατε ψέματα, πού πᾶτε τάχα στὸ Μισολόγγι. Γιατί: Γιατί εἶχατε σκοποὺς δόλους. Γιατί εἶχατε κι' ἄλλες διατές, κρυφές. Ἐδῶ ἀρχόντοι, γιὰ νά μιλήσω ξεκάθαρα, ἤρθατε νά μὲ σκοτώσετε καί νά μοῦ πάρετε τὸ κεφάλι...»

Ἐνα σούρουπο ἄγριο ἀρχίζει νά σέρνεται κι' ὄλοι τεντώνονται τώρα καί σκύβουν νά ἰδοῦν κατὰ τοὺς ἀρχόντους, μουδιασμένους κι' ἀσάλευτους ἀνάμεσα στοὺς πρωτόγερους. Κι' οὐδὲ τώρα σαλεύουν, μὲ τοῦτο τὸ στερνὸ ὅπου ξεστόμισαν ὁ καπτὰ Δυσσέος.

«Ἀφέρδια. Ἄρματομένοι καί λαός.

»Ὅταν λήη κάτι ὁ Δυσσέος, γιὰ νά τὸ πῆ, εἶναι σίγουρος. Ἡ εἶδηση τοῦ σκοτωμοῦ μου ἤρθε μόλις τώρα. Ὁ ἄνθρωπος πού τὴν ἔφερε δὲν ξελαχάνιασε ἀκόμη ἀπὸ τὸν δρόμο. ἤρθε ἀπ' τὴν Κόρθο. Καί μοῦφερε τεσκερέ. Εὐκόλο εἶναι νά σᾶς δείξω τὸν τεσκερέ, ἀλλὰ δὲν τὸ κάνω, κι' ἂν θέλετε μὲ πιστεύετε, θέλετε ὄχι. Καί

δὲν τὸ κάνω, γιατί τὸ πρόσωπο ὁποῦ σφύριζε τὸ χαμπέρι εἶναι γνωστό, εἶναι ἀπ' τ' ἀκουσμένα. Κι' ἂν μαθευτῆ τ' ὄνομά του, κιντυνεύει κι' αὐτός...

»Νὰ σκοτώσουν τὸ Γέρο, ὁποῦ δίχως αὐτὸν δὲν ἔβλεπε ἀνάσταση ὁ Μοριάς. Νὰ σκοτώσουν τὸν Καραϊσκάκη, ὁποῦ γύρναε στοὺς λόγγους ἀπὸ δεκαπέντε χρονῶ γιὰ τὴ λευτεριά. Νὰ σκοτώσουν ἐμένα, γιὰ νάχουν τσιφλίκι τὴ Ρούμελη. "Ἐδιδόξαν καὶ τὸν Ὑψηλάντη, τὸν ἀληθινὸ πρίτζιπα, κι' ἀνοίγουν δρόμο νὰ μᾶς καθίσουν στὸ σβέρο αὐτοί. Πιοοὶ αὐτοί; Ὁ «ἐκλαμπρότατος» κύρ Ἀλέξανδρος ὁ Μαυροκόρδατος. Αὐτίνος ὁ ὕπουλος Φαναριώτης. Ὁ δουλευτῆς τῶν ἀγάδων. Τὸ ζυμάρι τῶν τούρκων. Καὶ ποιὸς ἄλλος; "Ἐνας μπαντίδος καὶ Φαναριώτης κι' αὐτός, ὁ Νέγρης. Τσανακογλύφτης κι' ἀπατεώνας, χουσμεικιάρης τοῦ σουλτάνου, ὁποῦ μὲ τὰ ταξίματα βρέθηκε παραστάτης τῆς Μπουντουνίτσας. Καὶ τώρα στερνά, ἄλλος «γενναϊότατος» ὁποῦ δὲν ἔπιακε ποτές του ντουφέκι. Ὁ τζιτζιλε-φίτζιλε ὁ Κωλέττης. "Ἄν εἶναι γενναϊότταοι, γιατί δὲν πολεμᾶνε νὰ μᾶς τὸ δείξουν; Ἄλλὰ τὸ μπαρούτι βρωμάει. Κι' ἐκεῖνο πού ξέρουν εἶναι νὰ μαγειρεύουν κρυφὰ τὸ χαλασμό μας καὶ νὰ κορδώνονται γιὰ κάποιον, μὲ τὸ νὰ λέν οἱ μισοὶ τοὺς ἄλλους μισοὺς ἐκλαμπρότατα...

»Ὁ κύρ Νοῦτσος ἀπὸ δῶ εἶναι σωστός ἄρχοντας. Τὴν πολιτικὴ τὴν ἔχει μέσα στὸ ἀίμα του, ὁποῦ ὁ τζιτζιλε-φίτζιλε μήτε στὸ μικρὸ νυχάκι του δὲν τοῦ φτάνει. Καὶ τὸ λέω μὲ λύπηση, ὁποῦ κατάντησε νὰ παίρνη διάτες καὶ νὰ γίνεται ὄργανο τετοιανοῦ ἀνθρώπου οὐτιδανοῦ. Μὲ λύπηση, ὁποῦ δὲν κατάλαβε τοὺς δόλιους σκοπούς του. Τὸν στέλνει ἐδῶ ὁ κύρ Κωλέττης γιὰ νὰ σκοτώσῃ ἐμένα. Κι' ἀπὸ μέσα του συλλογᾶται ὁποῦ ὁ Δυσσέος δὲ θὰ σταθῆ μὲ σταυρομένα τὰ χέρια. Μπορεῖ κι' ὁ Δυσσέος νὰ σκοτώσῃ τὸν Νοῦτσο, κι' ἔτσι γλυτώνει κι' ἀπὸ τοὺς δυὸ μας. Ὅσο γιὰ τὸν Μπαλάσα, ἀκόμα χειρότερα. Νὰ χαθῆ κι' αὐτός, καὶ ξέρετε γιατί; Αὐτὰ τὰ πράματα δὲν εἶναι νὰ λέγονται. Ἄλλὰ δὲ φταίω γώ. Βοῦιξε ὅλη ἡ Κόρθο μαθαίνοντας, καὶ μοναχὰ ὁ κύρ Χρῆστος κοιμᾶται. "Ὅτι ἔχει λείει ἡ ἀφεντιά του γυναίκαν ἔμορφη. Κι' ὁ Κωλέττης τὴν ἔχει στὸ μάτι. Καὶ διώχνει ἄλλαργα τὸν ἄντρα της, νὰ τὴν κἀνη μοροζα...»

Ὁ ἥλιος κρέμεται χαμηλὰ, πρὶν βασιλέψῃ. Τοῦ πέφτει ἴσα ἴσα στὸ μούτρο καὶ τὸν βάφει κόκκινον καὶ τοῦ στραβώνει τὰ μάτια. Κουφόβραση ἀκόμα, κι' οὐδὲ φυσάει, οὐδὲ φύλλο σειάται. Ἰδρὼς τρέχει ἀπ' τὸ κούτελο καὶ μπαίνει στὸ σβέρο καὶ στὰ λαϊμά. Σφουγγάει τὸν ἴδρο μὲ τὰ μανίκια του, παίρνει ἀνάσα βαθειά, ξαναρίχνει γυροβολιὰ τὴ ματιά μου, ὁποῦ τὸ σούρουπο τὸ καινούργιο δὲ λείει νὰ πέσῃ κι' οὐδὲ πέφτει ἀκόμα ὅσο νὰ ξανανοίξῃ τὸ στόμα του.

«Ἀδέρφια.

»Εἶπα πολλά. Μπορεῖ νὰ μὲ συνεπῆρε κι' ἡ ὄργητα, τὸ παράπονο, δὲν ξέρω. Ὅσα εἶπα, ἦταν νὰ καταλάβετε τί σοὶ κρατιοῦνται οἱ κυβερνητάδες μας. Κι' αὐτοὶ οἱ κυβερνητάδες μᾶς στέλνουν στὴ Ρούμελη τὸν Νοῦτσο βασιλιὰ καὶ τὸν Παλάσα ἀρχιστρατήγγο. Τὸ πῶς ἦρθαν νὰ μὲ σκοτώσουν, τ' ἀφένουμε, μιά καὶ τὴ γλύτωσα. "Ἄν μὲ σκότωναν, δικὴ σας δουλειὰ τί θὰ κάνατε. "Ἄν δὲ μὲ σκότωναν, οἱ διάτες λένε νὰ πάρουν τ' ἀσκέρι μου κι' ἐμένα νὰ μὲ δικάσουν. Ἄπάνω σ' αὐτὸ θέλω τώρα νὰ σᾶς ἀπολογηθῶ.

»Ὁ Δυσσέος λένε εἶναι ἀχρηστος. Δὲν ξέρεי τὴ δουλειὰ του καὶ παίρνει στὸ λαϊμό του τὸν κόσμον. Ψάχνω νὰ βρῶ τί ἔφταιξα, κι' ὅσο ψάχνω ἄλλο δὲ βρίσκω παρὰ πού κελίστηκα στὸ χάνι καὶ δὲν κατέβηκε ὁ Βρυώνης... Βρίσκω ὁποῦ λιάνισα Κιοσὲ καὶ Βρυώνη καὶ σκόρπισαν κατ' ἀνέμου. Βρίσκω ὁποῦ χάλασα τὸν Μπαϊράμ κι' ὅλο τ' ἀσκέτι ρου. Κι' ὁποῦ ἔκοψα τὰ περάσματα γιὰ Μοριά κι' ἀνάστησα τὴ Ρούμελη κι' ἔλυωσα τὴν τουρκιά. Καὶ γιατί ἄλλο βλάφτω τὴν πατρίδα; Ἐπειδὴς ἔμεινα κεφαλὴ σας πού ἔσειζ με παρακαλέσατε καὶ τὸ τί κάνατε σεῖς, στρατέμα καὶ λαός, αὐτὸ οἱ μινίστροι τὸ γράφουν στὰ παλιά τους τσαρούχια. Ἄλλὰ γιατί μὲ

παρακαλέσασταν; Γιατί με κρατήσαταν στανικῶς, ὅπου νάχετε τώρα και σεις τὸ ἴδιο φταίξιμο μ' ἐλόγου μου; Φαίνεται ὅπου κάποιοι ἀξιώτη μου βρίσκετε. Ἡ γιὰ τὸ κίνδυνος εἶναι μεγάλος, μιὰ και βρίσκεται ἀκόμα στὰ μέρη μας ὁ Δράμαλης. Ἄς ποῦμε λοιπὸν ὅτι φταίτε και σεις ὅπου διαλέξατε κι' ἄσκημα ἔκανα κι' ἐγὼ ὅπου δέχτηκα. Αὐτὸ τὸ φταίξιμο ἡμῶς, ἄς ἄφηναν πρῶτα οἱ μεγάλοι πατριῶτες μας νὰ βῆγῃ ἡ πατρίδα ἀπὸ τὸν κίνδυνο κι' ὕστερα ἄς βάναν σ' ἐνέργεια νὰ με δικάσουν και νὰ με σκοτώσουν. Ὅτι αὐτὸ εἶναι και πατρογονικό. Ὅποιοι δουλεύει γιὰ τὴν πατρίδα, τέτοιο βραβεῖο τὸν περιμένει. Κι' οἱ Ἀθηναῖοι στὰ παλιὰ χρόνια τοῦ Θεμιστοκλῆ αὐτὴν τὴν ἀναμοιβὴ τοῦκάναν, ἅμα πέρασε ὁ κίνδυνος.

»Αὐτὰ εἶχα νὰ πῶ, ἀδέρφια. Αὐτοὶ εἶναι οἱ κυβερνητάδες μας κι' αὐτὸς εἶναι ὁ Δυσσέος. Κι' ἐσεῖς τώρα κρίνετε και λάβετε ἀπόφασιν, ἂν κάνατε καλὰ ἢ μετανοιάσατε. Ὅ,τι πῆτε σεῖς, σ' αὐτὸ σκύβω και γώ. Ὅτι μοναχὰ τὸ λαὸ βάνω πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι μου. Θέλετε αὐτοὺς ἐδῶ τοὺς ἀφεντάδες; Ἀποφασίστε τί θὰ κάνατε ἐμένα. Θέλετε πάλι ἐμένα; Τότες ἀποφασίστε τί θὰ κάνατε τούτους...»

— Ἐσένα, ἐσένα, ἀρχίζουν και ξεσπᾶν οἱ φωνές προτοῦ νιώσουν καλὰ καλὰ πῶς ὁ λόγος του τέλειωσε. Ζήτη τοῦ Δυσσέου... Τὸ Δυσσέο θέλουμε. Ἐσένα θέλουμε. Νὰ μᾶς ζήσης παπού...»

Τὸνα ζήτη νὰ δένεται μ' ἄλλο, ἢ μιὰ φωνὴ νὰ σέρνη τὴν ἄλλη, ὅπου φτάνει στιγμή και βροντοφωνᾶν ὅλοι ἀντάμα, κι' ἄλλοι ν' ἀμολᾶν σουριζιές κι' ἄλλοι νὰ ρίχνουν ντουφεκία και ν' ἀνεβαίνη ὡς μεσοῦρανα τ' ἀλαλητό τους κι' ὁ βρόντος.

— Ζήτη τοῦ Δυσσέα... Ντουφεκί στὸν Νοῦτσο...

Εἶναι μιὰ βουή κι' ἕνας σάλος σὰ θάλασσα. Μιὰ κατεβασιά ἀπὸ ξεσπάσματα. Ἡ ὄρηγά τους σαλεύει και σπάει ἄγρια κύματα κύματα. Μιὰ λαίλαπα ὅπου ζωηρεύει και δυναμώνει και ἀπλώνεται και συνεπαίρνει τὰ πάντα. Πηδᾶν ἀπ' τὰ δένδρα, κατεβαίνουν ἀπ' τὰ πεζούλια, ἀνακατεύονται ὅλοι φωνάζοντας, μαζὶ και οἱ ἀρματομένοι ἀπὸ τὸν Μοριά, κι' ὅλο στριμώχνονται κατὰ τοὺς πάγκου ὅπου οἱ δικαστάδες μιλάνε και δὲν ἀκούγονται. Τζάμπα βαραίει τίς ἀπαλάμες του ὁ κύρ Διονύσης, ἡσυχάστε, ἡσυχάστε πρῶτα. Καὶ πῶς ὅλοι θέλουν Δυσσέο, μιὰ εἶναι ἡ γνώμη. Ἄλλὰ κι' οἱ ἀρχόντοι τί φταῖνε, σηκώνεται ὁ Μαργεντίνης. Αὐτοὶ διάτες ἔλαβαν. Κι' ἄλλοι λένε ἂν τοὺς ἀφήκουμε τώρα ξανάρχονται ὕστερα με τρανότερη δύναμη. Ὁ Δυσσέος, παράμερα, με τοὺς κοντινοὺς του, σφουγγάνει και ξανασφουγγάει με τίς μανίκες τὸν ἴδρο του. Κι' ἕνας τοῦ δίνει παγοῦρι νὰ βρέξη τὸ λαρύγγι του και νὰ δροσιστῇ, ἄλλοι τὸν ἀγκαλιάζουν και τὸν ἀσπάζονται, ὅπου τᾶπε ἀπὸ τὴν καλὴ κι' εἶναι τέτοια ἡ σύγχυση και τὸ σπρώξιμο και τ' ἀλαλητό, νὰ μὴν ξέρης τί γίνεται. Ἀκούει και κάτι φωνές ἄγριες, ἕνα ρέκασμα, ἀρπάζει με τὴ ματιὰ του λοξὰ ὅπου ἔχουν πιασμένον τὸν Λάπα, ὀρμαίει σπρώχοντας, και προλαβαίνει, κατεβάζοντας τὴ χερουκλα του. Ποῦ τὸν πᾶτε ὀρές; Ἄστε τον!

Κι' ὡς νὰ γίνουν αὐτὰ, κι' ὡς νὰ ρίξη ματιὰ στοὺς πάγκους, οἱ πάγκοι εἶναι ἀδαιο και τ' ἀνθρωπολόι ξεχειλάει τώρα κατὰ τὴ ρεματιά.

— Ποῦ τοὺς ἔχετε ὀρὲ τοὺς ἀρχόντους;

— Καπετάνιο μου τρέξε, ζυγώνει ἀλαφιασμένος ὁ κύρ Διονύσης. Τοὺς πῆραν στὴ ρεματιά...

Ὡς νὰ τρέξη, ἀκούγονται οἱ ντουφεκιές. Τ' ἀσέρι, μανιασμένο ἀπὸ τόσοι κατατρεγμούς, ἄρπαξε τὴν ὥρα και δίκασε μόνο του.

ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΝ ΤΗΣ ΑΡΤΗΣ ΤΟΥ 1878

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Φ. ΚΑΡΑΤΖΕΝΗ

Μετά την έκδοσιν τῆς ἱστορικῆς μου συγγραφῆς «Αἱ Ἐπαναστάσεις τῆς Ἄρτης τοῦ 1866 καὶ 1878» κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, μοῦ παρεδόθη, παρὰ τοῦ κ. Γ. Μανρογιάννη, ἐγγόνου τοῦ Ἀναγνώστου Ντούλα Μανρογιάννη, Προέδρου τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἄρτης τοῦ 1878, φωτοτυπία ἐκ τοῦ εἰς χεῖρας του πρωτοτύπου μιᾶς ἐνδιαφερούσης διακηρύξεως. Ἐθεωρήσαμε σκόπιμον νὰ φέρωμεν εἰς φῶς καὶ τὴν διακήρυξιν αὐτὴν, ὡς ἓνα νέον στοιχεῖον χρήσιμον διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν πληροφοριῶν ποὺ ἔχομεν διὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἄρτης τοῦ ἔτους ἐκεῖνου.

Παρέχομεν καὶ τὴν πληροφορίαν ὅτι ὁ Μανρογιάννης ἀπεβίωσε κατὰ τὸ 1917 εἰς Σεκλίσταν (Ἐλάτη), ὁ δὲ εἰς τὴν διακήρυξιν αὐτὴν ὑπογραφόμενος ὡς Ἐμὶν Κοριτσαῖος, εἶναι ὁ ἑλληνομαθὴς Ἀλβανὸς ταγματάρχης Ἐμὶν Βέης, ὅστις ὀηρητῶν εἰς Ἄρταν κατὰ τὸν χρόνον τῆς Ἐπαναστάσεως, ἀπέδρασε τὴν 20ὴν Ἰανουαρίου 1878 ἀπὸ τὰς τάξεις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ βοηθούμενος παρὰ τῶν Δημ. Χουβαρδᾶ καὶ Σωτηρίου Κοσσυβάκη, ἔφθασεν εἰς Καρβασαράν τὴν ἐπομένην, ὅπου ἔλαβε θέσιν εἰς τὸ Ἐπιτελεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ Ἀντικῆς Ἑλλάδος.

Ἡ προαναφερθεῖσα διακήρυξις ἔχει ὡς ἐξῆς :

Ἐν Ξεροκάμπω Βελετζικοῦ τῇ 28 Μαρτίου 1878

Ἡ

Προσωρινῆ Κυβέρνησις τοῦ Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων,
Καὶ οἱ Ὀπλαρχηγοὶ τῶν Ἐπαναστατικῶν Σωμάτων

Πρὸς

Τὴν Ἐλευθέραν Πατρίδα καὶ τὰς Εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις.

Ἐν μέσῳ τοῦ Ἐπαναστατικοῦ στρατοπέδου καὶ ἐνώπιον τετρακοσίων ἐπαναστατῶν, οἱ ὁποῖοι παραδέχονται καὶ ἐπιδιοκιμᾶζουσι τὰ κατωτέρω ἀναφερόμενα,

Διακηρύττομεν καὶ ψηφίζομεν

Ὅτι κατόπιν τῶν φοβερῶν δεινοπαθημάτων, τὰ ὁποῖα ὑπεφέραμεν καὶ ὑποφέρομεν παρὰ τῶν Τούρκων, τῆς γενικῆς καταστροφῆς τῶν χωρίων ἡμῶν, τῆς διαρπαγῆς τῶν περιουσιῶν μας, τοῦ χυθέντος αἵματος τῶν ἀθῶων τέκνων καὶ γυναικῶν μας, ἐκ τῶν ὁποίων ὅσα διέφυγον τὸν θάνατον πλανῶνται εἰς τὰ ὄρη ἄστεγα καὶ ἄνευ τροφῆς ἀποθνήσκουν ἐκεῖ ἐκ τῆς πείνης καὶ τοῦ ψύχους.

1) Ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ζήσωμεν πλέον με τοὺς Τούρκους.

2) Ὅτι θὰ μείνωμεν εἰς τὰ ὄπλα μέχρις ὅτου ἡμεῖς καὶ τὰ τέκνα μας ἐπιτύχομεν τοὺς πόθους καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τὴν ὁποῖαν διὰ τῶν ὄπλων καὶ τοῦ αἵμα-

τος καὶ ἡμῶν καὶ τῶν τέκνων ἡμῶν ἐδηλώταμεν καὶ δηλοῦμεν ἦτοι τὴν ἀπόσεισιν τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ καὶ τὴν μετὰ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος Ἐνωσίν μας.

3) Ὅτι διαμοιράζομεν τὴν Ἐθνικὴν γῆν μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν.

4) Ὅτι ἂν ἡ Ἁγία Τριάς καὶ ἡ Πανηγυρία βοηθήσῃ τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐκπληρωθῶσιν οἱ πόθει μας καὶ ἴδομεν τὴν Πατρίδα ἐλευθέραν, θὰ δώσωμεν πᾶσαν συνδρομὴν, καὶ ἀμοιβὴν καὶ θὰ ἀναλάβωμεν δημοσίᾳ δαπάνη τὴν διατήρησιν καὶ τὴν ἀνατροφὴν τῶν ὄρφανῶν τέκνων καὶ γυναικῶν τῶν πεσόντων εἰς τὰς μάχας.

5) Ἐκφράζομεν τὴν βαθεῖαν ἡμῶν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα διὰ τὴν βοήθειαν τὴν ὁποίαν μᾶς παρέχει καὶ τοὺς γενναίους ἐθελοντὰς τῆς ἐλευθερίας, οἵτινες ἔρχονται νὰ συνταυτίσωσι τὴν τύχην των μετ' ἡμῶν καὶ νὰ δώσωσι τὸ αἷμα των ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς τυραννομένης πατρίδος μας.

6) Παραδίδομεν τὰ τέκνα καὶ τὰς γυναῖκας μας εἰς τὰ φιλάνθρωπα αἰσθη-
ματα τῶν ἀδελφῶν μας ἐλευθέρων Ἑλλήνων ἡσυχοὶ ὅτι θὰ λάβωσιν πᾶσαν περι-
θαλψιν.

7) Κηρύττομεν πόλεμον ἐξοντώσεως κατὰ τῆς Τουρκικῆς Κυριαρχίας καὶ προσκαλοῦμεν πάντας τοὺς ἀδελφοὺς Ἡπειρώτας νὰ λάβωσι τὰ ὄπλα κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ καὶ νὰ μᾶς συντρέξωσιν εἰς τὸ πατριωτικὸν ἔργον τὸ ὁποῖον ἀνελά-
βομεν.

8) Ἀνομολογοῦμεν τὸν σύνδεσμον τῆς ἐπανάστασεως, Θεσσαλίας, Μακεδο-
νίας Κρήτης καὶ Ἡπείρου καὶ παρακαλοῦμεν τοὺς ἀδελφοὺς ἐπανάστατας νὰ μᾶς
δώσωσι πᾶσαν συνδρομὴν τὴν ὁποίαν εἶναι δυνατόν νὰ μᾶς δώσωσι δηλοῦντες ὅτι
εἴμεθα πρόθυμοι νὰ ἐνεργήσωμεν ὅτι δυνάμεθα καὶ ἤθελον μᾶς ζητήσῃ.

9) Ἰκετεύομεν τὴν φιλάνθρωπιαν τῆς ἐλευθέρας πατρίδος καὶ τῶν Εὐρω-
παϊκῶν δυνάμεων νὰ προστατεύσωμεν τὰ τέκνα μας κατὰ τῶν ὠμοτήτων τῶν
Τούρκων καὶ νὰ βοηθήσωσιν ἡμᾶς.

Ἀνεγνώσθη ἐνώπιον 400 ἐπαναστατῶν ἐν μέσῳ βαθείας συγκινήσεως καὶ
ἐπευφημιῶν, ἰδία εἰς τὰ μέλη τὰ κηρύττοντα τὴν ἔνωσιν μετὰ τῆς ἐλευθέρας Ἑλ-
λάδος ἐδηλώθη ὅτι τὰ ἀνωτέρω εἶναι ἡ ἀληθὴς ἔκφρασις τῶν πόθων τῶν ὄπλαρ-
χηγῶν καὶ τῶν ἐπαναστατῶν οἵτινες κατέχουσι θέσεις μακρὰν εἰς Σκουληκαριὰν
καὶ ἀλλαχοῦ καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προσέλθωσι καὶ ὑπογράψῃ.

Ἐν Ξηροκάμπῳ Βελεζικιοῦ

Ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων

καὶ Ὀπλαρχηγοὶ τῶν Ἐπαναστατικῶν Σωμάτων

Καὶ ἐτέθη ἡ σφραγίς

Πρόεδρος Προσωρινῆς Κυβερνήσεως
ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ

Οἱ Ὀπλαρχηγοὶ
Ἐμὶν Κοριτσαῖος

Μέλη

Ταγματάρχης

Στασινὸς Παπαδόπουλος

Ὀπλαρχηγὸς Νικόλαος Ματζούκης

Γεώργιος Κοσσυβάκης

Φώτης Κοντονίκας

Σ. Ἰωάν. Κοσσυβάκης

Παρακαλοῦμεν τὴν φιλοπάτριδα Δημοσιογραφίαν τῆς Ἑλλάδος νὰ δεχθῇ καὶ
καταχωρήσῃ τὸ παρὸν.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως

Ἀναγνώστης Ν. Μαυρογιάννης

Η ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΔΙΑΔΑ ΤΗΣ ΑΡΤΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΣΤΡΑΤΟΥ ΠΑΤΣΑΛΙΑ

Τὸ σημείωμά μου αὐτὸ δὲν ἔχει ἀξιώσεις ἐπιστημονικῆς μελέτης. Μιὰ τέτοια μελέτη χρειάζεται πολὺ περισσότερο χωρὸ ἀπὸ ὅσο τὸ φιλόξενο περιοδικὸ «Σκουφᾶς» μπορεῖ νὰ μοῦ παραχωρήσῃ.

Μὲ τὸ σημείωμά μου αὐτὸ, θέλω νὰ δώσω μονάχα μιὰ γενικὴ εἰκόνα τῶν νομικῶν καὶ οἰκονομικῶν σχέσεων πού ἐπικρατοῦσαν κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας στὸν κάμπο τῆς Ἄρτας. Ἐὰν τὸ πέτυχα ἢ ὄχι, αὐτὸ θὰ τὸ κρίνῃ ὁ ἀναγνώστης.

Τὸ βυζάντιο πάντοτε βασανίζονταν ἀπὸ τὸ ἀγροτικὸ πρόβλημα. Ἡ πάλη ἀνάμεσα στοὺς μεγαλογαιοκτῆμονες καὶ τοὺς μικροκαλλιεργητές, ἔγινε ἀφορμὴ ἐπαναστάσεων, μεταρρυθμίσεων, διασπαστικῶν κινήσεων καὶ τελικὰ ὠδήγησε στὴν κατάλυση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοὺς Φράγκους.

Δύο αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὴν κατάληψη τῆς Πόλης ἀπὸ τοὺς Λατίνους, οἱ ἐλεύθεροι μικροκτηματίες εἶχαν ἐξαφανισθῆ ἀπὸ τὶς πλούσιες πεδιάδες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας. Μοναδικὰ τοὺς καταφύγια ἔμειναν μόνο οἱ σχετικὰ ἄγονες προχῆς τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Πελοποννήσου. Στούς ἐλεύθερους αὐτοὺς μικροκτηματίες στηρίχτηκε ὁ Μιχαὴλ Δούκας, γιὰ νὰ συγκροτήσῃ τὸ πρῶτο Νεοελληνικὸ Κράτος, τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου.

Τὰ γεροδεμένα κορμιά τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν τοῦ ἔδωσαν τὸ κατάλληλο ὑλικὸ πού τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ὀργανώσῃ τὸν στρατὸ του καὶ ἔτσι ὄχι μονάχα νὰ διατηρήσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπεκτινῇ τὸ κράτος του, ἐνῶ παράλληλα ἠ ἐργατικότητά τους στερέωνε καὶ βελτίωνε τὴν οἰκονομία τοῦ βασιλείου.

Οἱ ἀσύνετοι ὅμως πόλεμοι τῶν διαδόχων του, εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα τὴν καταστροφὴ τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν, πού μεταβλήθηκαν σὲ δουλοπαροίκους, μὲ συνέπεια τὴν παρακμὴ τοῦ κράτους, τὸν ἀφανισμὸ τῆς δυναστείας του καὶ τέλος τὴν ὑποδούλωση τοῦ Δεσποτάτου' στοὺς Τούρκους.

Οἱ Τούρκοι, ὅταν κατέλαβαν τὴν Ἡπειρο, βρῆκαν μιὰ νομικὴ καὶ πραγματικὴ κατάσταση, πού ἐλάχιστα διέφερε ἀπὸ τὴν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε καὶ στὰ ἄλλα τμήματα τῆς ὑποδουλωμένης Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Τὰ περισσότερα ἀγροτικὰ κτήματα ἦταν στὰ χέρια μεγαλοϊδιοκτητῶν, πού μὲ πραγματικούς ἢ μὲ πλαστοὺς τίτλους, πολλὰς φορές μάλιστα καὶ χωρὶς κανένα νόμιμο δικαίωμα ἀλλὰ μονάχα μὲ τὴν βία, ἐκμεταλλεῦνταν καὶ τὴν γῆ καὶ τοὺς ἀνθρώπους πού τὴν καλλιεργοῦσαν. Μονάχα γύρω ἀπὸ τὶς πόλεις ὑπῆρχαν μικροϊδιοκτησίες, πού οἱ περισσότερες ἀνῆκαν στοὺς κατοίκους τῶν πόλεων καὶ τὶς καλλιεργοῦσαν οἱ ἴδιοι μὲ τὶς οἰογένειές τους.

Τὴν πραγματικὴ αὐτὴ κατάσταση στὴν ὑπαιθρο, δὲν τὴν μετέβαλε ἡ τουρκικὴ κατάκτηση, μονάχα πού τὸν Χριστιανὸ μεγαλοκτηματία τὸν ἀντικατέστησε

ὁ Μουσουλμάνος, ἂν καὶ ἔχομε καὶ περιπτώσεις πού οἱ Τοῦρκοι ἄφησαν τίς μεγαλοϊδιοκτησίες τους στοὺς Χριστιανοὺς ἄρχοντες πού τοὺς βοήθησαν στὴν κατάκτηση· θεωρητικά, δικαίωμα κυριότητας δὲν ὑπῆρχε στὴν Τουρκικὴ Αὐτοκρατορία. Ὁ Σουλτάνος, ἦταν ὁ μοναδικὸς κύριος ὅλων τῶν γαιῶν τῆς ἐπικρατείας. Γιὰ νὰ συντηρῆ ὅμως σὲ διαρκῆ πολεμικὴ ἐτοιμότητα τὸν στρατό του καὶ τὸν κρατικὸ μηχανισμό, παραχωροῦσε μεγάλα κτήματα σὲ στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικοὺς ἀξιωματοῦχους καὶ σὲ διάφορα μουσουλμανικὰ τεμενῆ.

Ἡ παραχώρηση ὅμως αὐτὴ δὲν δημιουργοῦσε δικαίωμα κυριότητας, ἀλλὰ μονάχα χρήσης καὶ κάρπωσης, ἦταν δὲ ἀνακλητὴ χωρὶς κανένα περιορισμό. Βραδύτερα ὅμως ἔγινε κληρονομικὴ κατ' ἄρρενογονία. Ὅταν δηλαδὴ ἔπαυε νὰ ἐπάρχη ἀρσενικὸς στὴν οἰκογένεια, τὴν ξανάπαιρνε ὁ Σουλτάνος γιὰ νὰ τὴν διαθέσῃ ἐλεύθερα ὅπως ἤθελε. Δηλαδὴ τὰ ἐδάφη αὐτὰ ἀποτελοῦσαν ἕνα φέουδο καὶ διακρίνονταν σὲ τιμάρ-μπεγί, δηλαδὴ φέουσα πού ἀπέδιδαν θεωρητικά στὸν κάτοχό τους μέχρι 20.000 ἄσπρα, δηλαδὴ περίπου 500 χρυσές Ἀγγλικές Λίρες τὸν χρόνο καὶ σὲ Ζαΐμ, δηλαδὴ φέουδα πού ἀπέδιδαν περισσότερα ἀπὸ 20.000 ἄσπρα. Στὴν πραγματικότητα ὅμως τὰ φέουδα αὐτὰ δὲν ἀπέδιδαν περισσότερο ἀπὸ 3.000 μὲ 4.000 ἄσπρα, δηλαδὴ περίπου 100 χρυσές λίρες.

Οἱ πληθυσμοὶ πού κατοικοῦσαν μέσα στὸ φέουδο θεωροῦνταν ὑπόδουλοι καὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ καταβάλλουν στὸν τιμαριούχο διαφόρους φόρους, ὁ κυριώτερος ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἦταν τὸ χαράτσι (κεφαλικὸς φόρος) πού τὸ ὕψος του διέφερε ἀνάλογα μὲ τίς ἀπαιτήσεις καὶ τίς ἀνάγκες τοῦ ἀφέντη. Ὅπως φαίνεται, κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, ὁ Τοῦρκος γαιοκτῆμονας, πού ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ ἀκολουθῆ τὸν Σουλτάνο στὶς ἐκστρατείες του, δὲν εἶχε ἄμεση ἀνάμειξη στὴν καλλιέργεια τῶν κτημάτων. Τοῦ ἦταν ἀρκετὸ νὰ εἰσπράττῃ τὸν φόρο, χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸν τρόπο καὶ τὸ εἶδος τῆς καλλιέργειας τοῦ κτήματος, οὔτε γιὰ τίς ἀνάμεσα στοὺς ραγιαδες σχέσεις.

Ὅταν ὅμως ἔπαυσε ἡ Τουρκικὴ ὁρμὴ γιὰ κατακτήσεις καὶ οἱ τιμαριούχοι γύρισαν κοντὰ στὰ φέουδά τους, ὑποχρεώθηκε τὸ τουρκικὸ κράτος νὰ νομοθετήσῃ κανόνες ἐμπράγματος Δικαίου.

Κατὰ τὸν Κανονισμό (Κώδικα) τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ Νομοθέτη (1566) οἱ γαῖες διακρίνονται σὲ τρεῖς κατηγορίες 1) στὶς γαῖες πού ἐνέμοντο ἀπὸ τῆς κατακτήσεως οἱ Μουσουλμάνοι 2) στὶς γαῖες πού εἶχαν ἀφεθῆ ὡς ἰδιοκτησία εἰς τοὺς κατὰ τὴν κατάκτηση μὴ Μουσουλμάνους νομεῖς καὶ 3) στὶς γαῖες τοῦ Δημοσίου.

Μὲ τὸ πέρασμα ὅμως τοῦ χρόνου, οἱ παλιοὶ τιμαριούχοι, κατόρθωσαν νὰ συνενώσουν διάφορα τιμάρια, νὰ ἀποκτήσουν τίτλους κυριότητας καὶ νὰ ἐξαναγκάσουν τοὺς μὴ μουσουλμάνους ἰδιοκτῆτες νὰ τοὺς μεταβιβάσουν, εἴτε μὲ τὴν θέλησή τους, εἴτε μὲ τὴν βία τίς μικροϊδιοκτησίες τους, πού ἦσαν μέσα ἢ γειτόνευαν μὲ τὰ κτήματά τους, καὶ νὰ μεταβάλουν τοὺς ἐλεύθερους γεωργοὺς σὲ δουλοπαροίκους. Ἔτσι δημιουργήθηκαν τὰ τσιφλικία πού ἀπετέλεσαν τὴν σπουδαιότερη μορφή ἰδιοκτησίας στὴν πεδιάδα τῆς Ἄρτας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας. Οἱ πηγές μᾶς λέν πὼς στὴν Ἠπειρο κατὰ τὴν διάρκειά τῆς παρακμῆς τοῦ Δεσποτάτου οἱ ἐλεύθεροι γεωργοὶ πού ἀναγκάστηκαν, εἴτε νόμιμα εἴτε μὲ τὴν βία νὰ ὑποταχθοῦν στοὺς μεγαλογαιοκτῆμονες, κατόρθωσαν νὰ διατηρήσουν μερικὰ δικαιώματα πάνω στὴν γῆ πού καλλιεργοῦσαν, τὰ ὁποῖα περιώριζαν τὸ ἀπόλυτο δικαίωμα κυριότητας τοῦ μεγαλοκτηματία.

Ἔτσι δημιουργήθηκε ἡ κληρονομικὴ νομὴ ἀγροκτῆματος (μπάσταινα).

Εἶχε δηλαδὴ δικαίωμα ὁ μπασταινοῦχος καλλιεργητῆς νὰ καλλιεργῆ ἐπ' ἄπειρο ὠρισμένη ἔκταση γῆς, μὲ ὑποχρέωση νὰ καταβάλλῃ στὸν ἰδιοκτῆτη γεώμορο, τὸ ὕψος τοῦ ὁποίου καθορίζονταν ἀπὸ τὸ ἔθιμο.

Ἐπιπλέον, ὁ μπάσταινοῦχος εἶχε κληρονομικὸ δικαίωμα πάνω στὸν κλῆρο του, ποὺ μπορούσε νὰ τὸν δώσει προίκα καὶ νὰ τὸν μεταβιβάσει σὲ τρίτους.

Τὰ δικαιώματα αὐτὰ τῶν καλλιεργητῶν φαίνεται ὅτι διατηρήθηκαν καὶ κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, ἄρχισαν ὅμως νὰ περιορίζονται μὲ τὴν δημιουργία τῶν τσιφλικίων. Ἐνῶ ὅμως σὲ ἄλλες περιοχές, ὅπως παράδειγμα στὴν Θεσσαλία, οἱ τσιφλικάδες εὐκόλα μετέβαλαν τοὺς μπάσταινοῦχοις σὲ δουλοπαροίκους (κολλῆγες), στὴν πεδιάδα τῆς Ἄρτας χρειάστηκε νὰ καταβάλουν μεγάλη προσπάθεια. Αὐτὸ οφείλεται ὄχι μονάχα στὸ γεγονός ὅτι ἡ μικρὴ ἰδιοκτησία ἦταν πάντοτε παράδοση, στὴν περιοχὴ τῆς Ἄρτας, ἀλλὰ καὶ στὸ ὅτι ὁ καλλιεργητής, ὅταν πιέζονταν ὑπέμετρα, εἶτε κατέφευγε στὰ γύρω βουνά, ποὺ ἔμεναν συγγενεῖς καὶ φίλοι του, εἶτε δραπέτευε στὰ Νησιά τοῦ Ἰονίου, πράγμα ποὺ δὲν συνέφερε τὸν τσιφλικά, γιατί τὰ τσιφλίκια εἶχαν ἀνάγκη πὸ ἐργατικά χέρια.

Ἀπόδειξη αὐτοῦ εἶναι, ὅτι κατὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἄρτας ἀπὸ τοὺς Τούρκους, παρὰ τὰ τετρακόσια χρόνια σκλαβιάς, μέσα στὰ μεγάλα τσιφλίκια, ὑπῆρχαν ἀκόμη μπάσταινοῦχοι. Ἔτσι στὸ ἀγρόκτημα Νεοχωρίου ὑπῆρχαν 6 μπάσταινοῦχοι, στὸ ἀγρόκτημα Κωστακίων 51 μπάσταινοῦχοι, στὸ ἀγρόκτημα Κεραμάτων 6 μπάσταινοῦχοι, ἐνῶ στὰ τσιφλίκια ποὺ ἰδιοκτῆτες ἦταν Μουσουλμανικὰ ἢ Χριστιανικὰ Ὀρησκευτικὰ Ἰδρύματα, διατηρήθηκε τις περισσότερες περιπτώσεις τὸ μπάσταινοῦχο σύστημα, ὅπως στὸ ἀγρόκτημα Βρουσοῦλες, στὸ ἀγρόκτημα Βούλιανα-Σκαμιά, στὸ ἀγρόκτημα Καλογερικῶ.

Ἡ ἀντίσταση ὅμως τῶν καλλιεργητῶν καὶ ἡ ἄρνησή τους νὰ μεταβληθοῦν σὲ κολλῆγους, δὲν ἐμπόδισε τὴν δημιουργία καὶ τὸν κάμπο τῆς Ἄρτας μεγάλων τσιφλικίων.

Θὰ πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι τὰ τσιφλίκια ἀπὸ οἰκονομικὴ ἄποψη ἦταν πολὺ περισσότερο ἀποδοτικὰ ἀπὸ τις μεμονωμένες καλλιέργειες.

Στὸ τσιφλίκι ἡ παραγωγὴ κανονίζονταν ὄχι σύμφωνα μὲ τὴν αὐθαίρετη βούληση τῶν καλλιεργητῶν, ἀλλὰ μὲ γνώμονα τὸ μεγαλύτερο κέρδος. Ὁ τσιφλικὰς μὲ τὸν ἐπιστάτη του (τσούμπαση) ἐπέβαλε στοὺς καλλιεργητὲς τοῦ ἀγροκτήματος τὸ εἶδος ποὺ θὰ καλλιεργοῦσαν, ἐνῶ ταυτόχρονα ἐπέβλεπε τὴν ἐργασία τους, τιμωροῦσε ὅσους δὲν ἐργάζονταν ἀποδοτικὰ, μεριμνοῦσε γιὰ τὴν καλὴ συντήρηση τῶν τάρφων ποὺ πότιζαν ἢ ἀποστράγγιζαν τὸ τσιφλίκι, φρόντιζε νὰ προμηθεύει στοὺς καλλιεργητὲς σπόρους, τὰ κατάλληλα ἐργαλεῖα καὶ ζῶα, γιὰ τὴν καλὴ συντήρηση τῶν ὁποίων ἦσαν ὑπεύθυνοι οἱ καλλιεργητές. Ὁ τσιφλικὰς ἦταν ἀπόλυτος κύριος τοῦ τσιφλικιοῦ του, τὸ ὁποῖο μπορούσε ἐλεύθερα νὰ πωλήσῃ ἢ νὰ ἐνοικιάσῃ καὶ νὰ τὸ ἀφήσῃ μὲ διαθήκη ἢ ἐξ ἀδιαθέτου στοὺς κληρονόμους του.

Τὸν πυρῆνα στὴν ἐκμετάλλευση τοῦ τσιφλικιοῦ ἀποτελοῦσαν οἱ κολλῆγες ἢ Τσιφτηδες (δηλαδὴ ζευγίτες), ποὺ ἦσαν δουλοπαροικοὶ δεμένοι στὸ τσιφλίκι καὶ ποὺ τὴν κατάστασί τους αὐτὴ τὴν κληροδοτοῦσαν καὶ στὰ παιδιὰ τους.

Ὁ ζευγίτης εἶχε μέσα στὸ τσιφλίκι, τὸ σπίτι του, τὴν ἀποθήκη του καὶ τὸν στάβλο του. Γύρω ἀπὸ τὸ σπίτι του εἶχε μικρὴ ἔκταση, τὴν καλούμενη «αὐλαγὰ», ποὺ στὰ ἀγροκτήματα Νεοχωρίου καὶ Κολομοδιῶν ἦταν δύο στρέμματα, ἐνῶ σὲ ἄλλα τσιφλίκια ἦταν μικρότερη.

Στὸν αὐλαγὰ ὁ ζευγίτης εἶχε δικαίωμα νὰ καλλιεργῇ λαχανικὰ, νὰ συντηρῇ πουλερικὰ καὶ νὰ διατρέφῃ τὴν ἀπαραίτητη γιὰ κάθε ἀγροτικὴ οἰκογένεια οἰκόσιτη γίδα.

Ὁ ζευγίτης ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ καλλιεργῇ μὲ τὸ ζευγάρι του ὄρισμένο κομμάτι τοῦ τσιφλικιοῦ, σύμφωνα μὲ τις ὑποδείξεις τοῦ τσουμπάση.

Ἡ ἔκταση ποὺ ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ καλλιεργῇ, καθορίζονταν ἐθιμικὰ καὶ σύμφωνα μὲ τις ἀνάγκες τοῦ τσιφλικιοῦ. Πολλοὶ ὅμως ἀπὸ τοὺς ζευγίτες γιὰ νὰ ἔχουν μεγαλύτερο κέρδος, καλλιεργοῦσαν περισσότερη ἔκταση ἀπὸ ὅση μπορού-

σαν αὐτοὶ καὶ ἡ οἰκογένειά τους νὰ καλλιεργήσουν. Κατὰ τὴν περίοδο ὅμως τῆς σπορᾶς ἢ τοῦ θερισμοῦ, γιὰ νὰ ἀνταπεξέλθουν, μίσθωναν τὴν ἐργασία ἄλλων φτωχῶν γεωργῶν, ποὺ ζοῦσαν στὶς ὀρεινὲς ἀγρονες περιοχὲς καὶ τοὺς χρησιμοποιοῦσαν γιὰ ὑπηρετές.

Ὁ ζευγίτης ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ δίγη στὸν τσιφλικὰ γεώμορο, τὸ ὕψος τοῦ ὁποίου διέφερε ἀπὸ τσιφλίκι σὲ τσιφλίκι.

Στὸ ἀγρόκτημα Καλομοδιῶν ὁ ζευγίτης ἔδινε στὸν τσιφλικὰ ὡς γεώμορο τὸ ἓνα τρίτο τῆς παραγωγῆς, μετὰ τὴν ἀφαίρεση τοῦ φόρου τῆς δεκάτης καὶ τῆς ἐπι-δεκάτης, ποὺ ἦταν τὸ 12,50% ἐπὶ τῆς παραγωγῆς, ἐνῶ στὸ ἀγρόκτημα Καλογερικοῦ οἱ μπασταινιοῦχοι καλλιεργητὲς κατέβαλαν ὡς γεώμορο τὸ 25% τῆς παραγωγῆς καὶ στὸ ἀγρόκτημα Βρουσοῦλες τὰ 30% τῆς παραγωγῆς, μετὰ τὴν ἀφαίρεση τῶν φόρων.

Στὸ τσιφλίκι, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ζευγίτες ἔμεναν καὶ οἱ λεγόμενοι παρακεντέδες. Αὐτοὶ νοίκιαζαν-κατόπιν συμφωνίας μὲ τὸν τσιφλικὰ-μιὰ μικρὴ ἔκταση, τὴν ὁποία καλλιεργοῦσαν μὲ τὴν οἰκογένειά τους, ἐνῶ ταυτόχρονα ἔκαναν διάφορα ἄλλα ἐπαγγέλματα, ὅπως τοῦ ἀγροφύλακα, τοῦ ἀγωγιάτη, τοῦ πεταλωτῆ.

Ὁ ζευγίτης ὅμως, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γεώμορο, ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ προσφέρῃ στὸν τσιφλικὰ καὶ διάφορες ἄλλες ὑπηρεσίες, χωρὶς καμμιά ἀμοιβή, ὅπως παράδειγμα τὸ παλάμισμα, δηλαδὴ τὴν ἐπάλειψη τῶν τοίχων τοῦ σπιτιοῦ τοῦ ἰδιοκτῆτη μὲ λάσπη, τὸ ἄσπρισμα τοῦ κωνακιοῦ καὶ διάφορα δῶρα (πεσεκέσα), ὅπως φρέσκα λαχανικά, αὐγά, γάλα, τυρὶ, γιαιούρτι, τραχανά. Τὸ πῶς ἦταν ὀργανωμένο ἓνα τσιφλίκι, θὰ φανῆ ἀπὸ μιὰ σύντομη περιγραφή ἐνὸς ἀπὸ τὰ πιὸ μικρὰ τσιφλίκια τῆς περιοχῆς, τὸ τσιφλικιοῦ Κυρ Νικολοῦ.

Ἡ ἔκτασή του ἦταν 2000 στρέμματα καὶ ἀνῆκε κατὰ τὴν ἐπελευθέρωση τοῦ κάμπου τῆς Ἄρτας στῆ Ζωὴ Μορεζάνη, κάτοικο Ρώμης.

Ἀπὸ τὸ ἀγρόκτημα αὐτὸ καλλιεργοῦνταν 1100 περίπου στρέματα, 350 στρέμματα ἔμεναν σὰν βοσκότοποι (Μουσαῆς), 150 στρέμματα ἔμεναν γιὰ βοῖδολεῖβαδο, 100 στρέμματα κατελάμβανε ὁ οἰκισμὸς τῶν κοληγάδων μὲ τὰ σπίτια τους, τοὺς περιβόλους τους καὶ τ' ἀλώνια τους, 40 στρέμματα καταλάμβαναν οἱ ἀρδευτικοὶ καὶ ἀποστραγγιστικοὶ τάφροι, 80 στρέμματα οἱ διάφοροι δρόμοι καὶ περὶ τὰ 60 στρέμματα — ἀπὸ τὰ ὁποῖα 48, 500 στρέμματα ἀνῆκαν στὸν Ναὸ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς — ἦταν ἰδιοκτησίες διαφόρων μικροκαλλιεργητῶν.

Στὸ τσιφλίκι αὐτὸ ἦσαν ἐγκατεστημένοι περίπου 30 κοληγάδες μὲ τὶς οἰκογένειές τους. Τὸ ἀγρόκτημα σόδευε τὸν χρόνον 19.000 κιλὰ βρώμης, 9000 κιλὰ σάρι καὶ 100.000 κιλὰ καλαμπόκι. Ἀπὸ τῆ σοδεῖα αὐτῆ τὸ τσιφλίκι πλήρωνε γιὰ φόρο - σὲ εἶδος - 12,50%, δηλαδὴ 2375 κιλὰ βρώμης, 1125 κιλὰ σάρι καὶ 12.500 κιλὰ καλαμπόκι. Ὁ τσιφλικὰς πάλι ἔπαιρνε γιὰ δικαίωμα του τὸ 1/3 τῆς παραγωγῆς, μετὰ τὴν ἀφαίρεση τῶν φόρων, δηλαδὴ 5.540 κιλὰ βρώμης, 2625 κιλὰ σάρι καὶ 29.100 κιλὰ καλαμποκιοῦ.

Ἦστερα ἀπ' αὐτὲς τὶς ἀφαιρέσεις ἔμεναν στὶς 30 οἰκογένειες τῶν κοληγάδων 11.080 κιλὰ βρώμης, 5250 κιλὰ σάρι καὶ 58400 κιλὰ καλαμπόκι καὶ σὲ κάθε οἰκογένεια, ἐὰν δεχθοῦμε ὅτι ὅλες καλλιεργοῦσαν ἴδια ἔκταση, ἀναλογοῦσαν 370 κιλὰ βρώμης, 175 κιλὰ σάρι καὶ 1950 κιλὰ καλαμπόκι.

Πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι ὅταν ὁ τσιφλικὰς ἔπαιρνε γιὰ δικαίωμα τὸ 1/3 τῆς παραγωγῆς, δὲν εἶχε ὑποχρέωση νὰ δίδῃ καὶ ἐργαλεῖα καὶ ζῶα στοὺς καλλιεργητὲς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ τὰ προμηθεύωνται μόνοι τους.

Οἱ κοληγάδες ὅμως εἶχαν δικαίωμα νὰ βόσκουν τὰ ζῶα τους ἐλεύθερα στὸ βοῖδολεῖβαδο τοῦ τσιφλικιοῦ, ὅπως καὶ νὰ ἔχουν καὶ μικρὴ κτηνοτροφία ἀπὸ πρόβατα ποὺ ἔβασκαν στὸ μουσιὰ καὶ στὰ χωράφια, μετὰ τὸν θερισμό.

Ἦπολογίζοντας μὲ βάση τὴν ἔκταση τοῦ μουσιὰ καὶ τῶν ἀγρῶν ποὺ ἔμεναν

σὲ ἀγρονάπαιση, δηλαδὴ περὶ τὰ 500 στρέμματα, τὰ πρόβατα ποὺ συντηροῦσαν οἱ καλλιεργητὲς στὸ τσιφλίκι δὲν πρέπει νὰ ξεπερνοῦσαν τὰ 500, δηλαδὴ ἀναλογοῦσαν 15 περίπου πρόβατα σὲ κάθε οἰκογένεια.

Ἐὰν ὑπολογίσωμε σὲ σημερινὲς δραχμὲς τὸ ἐτήσιο εἰσοδήμα τῶν καλλιεργητῶν τοῦ ἀγροκλήματος Κύρ-Νικολοῦ, μὲ γνώμονα ὅτι τότε οἱ τιμὲς τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων ἦσαν διπλάσιες ἀπὸ τίς σημερινὲς σὲ συνάρτηση μὲ τὰ ἄλλα εἶδη, αὐτὸ θὰ πρέπη νὰ ἔφτανε γύρω στὶς 15.000 δραχμὲς γιὰ κάθε οἰκογένεια.

Τὸ ποσὸ αὐτό, ἐὰν λάβει κανεὶς ὑπ' ὄψιν τίς ἐλάχιστες ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, θὰ ἐξασφάλιζε στὸν ραγιά καλλιεργητὴ μιὰ στοιχειώδη διαβίωση.

Δυστυχῶς ὅμως ὁ ραγιάς εἶχε καὶ ἄλλες ὑποχρεώσεις ἀπέναντι στὸ Τουρκικὸ Κράτος. Ἡ ποικιλία τῶν φόρων καὶ ἡ ἰδιομορφία τους εἶναι τόσο μεγάλη, ὥστε ἀπορῶ πῶς τὸ σύγχρονο κράτος - ποὺ κι' αὐτὸ διακρίνεται γιὰ τὴν φορομπηχτική του πολιτική — δὲν φροντίζει νὰ πάρη μαθήματα ἀπὸ τὸ Ὀθωμανικὸ Ἰπουργεῖο τῶν Οἰκονομικῶν. Ἡ ἀπαρίθμησή των θὰ ἔπιανε ὀλόκληρες σελίδες. Ὁ κυριώτερος ἦτο τὸ χαράτσι, ὁ λεγόμενος κεφαλικὸς φόρος, ποὺ πληρώνονταν ἀπὸ κάθε μὴ ἀνάπτηρο ἄρρενα ἐνήλικο καὶ ποὺ ἀντιστοιχοῦσε σὲ 100 κιλὰ ἀραβόσιτο τὸν χρόνο. Ἄλλος φόρος ἦταν τῆς ἐστίας, ποὺ πλήρωνε κάθε γεωργὸς γιὰ τὴν κατοικία του, τὸ δέκατο ἐπὶ τῆς παραγωγῆς του ποὺ πλήρωναν οἱ χριστιανοὶ στὴν ἐκκλησία καὶ ποικιλία ἄλλη, τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων φόρων, ποὺ ἀφαιροῦσε ἀπὸ τὸν καλλιεργητὴ περισσότερα ἀπὸ τὸ 50% τῶν εἰσοδημάτων του.

Ἐὰν δὲ προστεθοῦν σὲ ὅλα αὐτὰ καὶ οἱ ἀγγαρίες, οἱ ληστεῖες καὶ οἱ ἐκβιασμοὶ ἀπὸ τοὺς τσιφλικάδες, τὰ κρατικὰ ὄργανα καὶ τοὺς διάφορους ληστὲς, εἶναι ἀπορίας ἄξιο πῶς κατόρθωσαν οἱ κοληγάδες νὰ ἐπιζήσουν.

Γύρω ὅμως ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Ἄρτας, οἱ μὴ Μουσουλμάνοι κάτοικοί της, μπόρεσαν νὰ διατηρήσουν τὴν ἰδιοκτησία τους. Στὴν ἀγροτικὴ περιοχὴ τῆς Ἄρτας, τὴν ἀποκαλουμένην Τοπ-Ἀλτί (πήδημα τῆς ὀβίδας) καὶ ποὺ εἶχε πλάτος 3 χιλιομέτρων περίπου γύρω ἀπὸ τὴν πόλη, ὅσο δηλαδὴ ἦταν τὸ βεληνεκὲς τῶν τηλεβόλων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὑπῆρχαν τὰ λεγόμενα «μούλκια», δηλαδὴ κτήματα ποὺ ἀνῆκαν κατ' ἀπόλυτη κυριότητα σὲ ἰδιῶτες, μουσουλμάνους καὶ μὴ μουσουλμάνους.

Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι τὰ περισσότερα σὲ ἀριθμὸ κτήματα στὴν περιοχὴ αὐτὴ ἀνῆκαν στοὺς Χριστιανοὺς, ἐνῶ οἱ Μουσουλμάνοι τὰ περισσότερα μούλκια τὰ εἶχαν στὴν περιοχὴ τοῦ χωρίου Κιρκιζάτες.

Ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὰ μούλκια ποὺ ἀνῆκαν σὲ μουσουλμάνους καὶ σὲ χριστιανούς, ἦταν ἡ διάφορη φορολογικὴ τους μεταχείριση.

Ὁ Μουσουλμάνος σὰν μοναδικὴ του ὑποχρέωση εἶχε νὰ πληρώσῃ τὸ ὄσούρ, δηλαδὴ τὸ φόρο τῆς δεκάτης ἐπὶ τῆς παραγωγῆς του, ἐνῶ ὁ μὴ Μουσουλμάνος πλήρωνε τὸν ἔγγειο φόρο (χαράτζι μουβατζζάμ) ποὺ ὀρίζονταν μὲ βάση τὴν ἔκταση τοῦ κτήματος καὶ ἐπὶ πλεόν τὸν φόρον τῆς παραγωγῆς (χαράτζι μουκασσιμὲ) ποὺ ἔφανε στὸ 1/8, τὸ 1/7, τὸ 1/4, πολλὲς δὲ φορὲς καὶ στὸ μισὸ τῆς παραγωγῆς τοῦ κτήματός του.

Ἡ μεγαλύτερη ἔκταση τοῦ Τοπ-Ἀλτί ἦσαν φυτευμένη μὲ ἐλαιόδενδρα καὶ ἀμπέλια, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὴν βάση τῆς οἰκονομίας κάθε ἀρτινῆς οἰκογένειας, ἐνῶ ἡ καλλιέργεια τῶν ἐσπεριδοειδῶν περιορίζονταν στοὺς κήπους ποὺ περιέβαλαν τὰ ἀρτινὰ σπίτια καὶ σὲ ἐλάχιστα-πρὸς τὴν Γέφυρα-κτήματα.

Ὅμως τὸ δικαίωμα τῆς κυριότητος ποὺ εἶχαν οἱ μὴ Μουσουλμάνοι κάτοικοι τῆς Ἄρτας πάνω στὰ κτήματα ποὺ ἦταν μέσα στὴν περιφέρεια τοῦ Τοπ-Ἀλτί, δὲν τοὺς ἐξασφάλιζαν ἀπὸ τίς αὐθαιρέσιες τῶν Τούρκων.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ κτήματος, τοῦ γνωστοῦ μὲ τὴν ὀνομασία «Ὁμὲρ Ἀγά». Τὸ κτῆμα αὐτὸ ἀνῆκε σὲ Χριστιανό, ἀλλὰ ὁ Ὁμὲρ Ἀγάς,

πλούσιος Ἀρβανίτης, τὸν ὑποχρέωσε, μὲ τὴν ἀπειλὴν ὅτι θὰ σκότωνε τὴν οἰκογενεὰ του, νὰ τὸ πουλήσῃ μὲ ἓνα εἰκονικὸ τίμημα.

Μούλκια, δηλαδὴ καθαρὲς ἰδιοκτησίες, ὑπῆρχαν ἀκόμη καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ Κομμένου καὶ σὲ μερικὲς τοποθεσίες τοῦ Κομποτίου, οἱ περισσότερες ὅμως ἀπὸ αὐτὲς ἀνῆκαν σὲ Ἀρτινούς, πού τὶς εἶχαν ἀγοράσει ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἰδιοκτῆτες των.

Σὲ γενικὲς λοιπὸν γραμμὲς, στὴν πεδιάδα τῆς Ἄρτας συναντοῦμε τὶς ἀκόλουθες μορφὲς ἰδιοκτησίας κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Τουρκοκρατίας :

1) Τὰ Μούλκια, πού διακρίνονταν σὲ ἐραζί-ι-ἄσριε (γαῖες ὑποκείμενες στὸν φόρο τῆς δεκάτης) πού ἀνῆκαν κατὰ πλήρη κυριότητα σὲ μουσουλμάνους καὶ σὲ ἐραζί-ι-χαρτζιγέ (γαῖες ὑποκείμενες στὸν φόρο τῆς ἐγγείου προόδου καὶ σὲ φόρο ἐπὶ τῆς παραγωγῆς) πού ἀνῆκαν κατὰ πλήρη κυριότητα σὲ Χριστιανούς ἢ Ἰσραηλίτες.

2) Τὰ τσιφλίκια, πού διακρίνονταν σὲ ἐκεῖνα πού ὁ τσιφλικᾶς εἶχε πλήρη καὶ ἀπόλυτη κυριότητα καὶ σὲ ἐκεῖνα πού ἐπειδὴ προσερχόνταν ἀπὸ τὰ παλαιὰ τιμάρια, διατηροῦσε ὁ Σουλτᾶνος τὴν ψιλὴ κυριότητα (ἐραζί-ι-ἐμιριζέ).

3) Τὰ Βακούφια (ἀφιερῶματα) τὰ ὁποῖα ρυθμίζονταν ἀπὸ ἰδιαιτέρους θεσμούς.

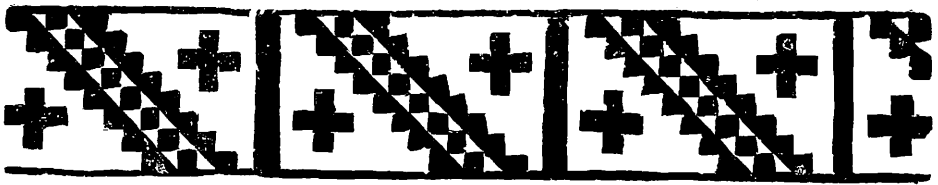
4) Τὰ Σουλτανικὰ κτήματα, τὰ ὁποῖα ἦταν στὴν ἀπόλυτη κυριότητα, νομῆ καὶ κατοχῇ τοῦ Σουλτάνου καὶ τὰ ἔσοδά των περιερχόνταν κατ' εὐθείαν στὸ σουλτανικὸ θησαυροφυλάκειο.

Ἐπίσης πρέπει νὰ σημειωθῇ καὶ τὸ ἐμπράγματο δικαίωμα τῆς μπασταίνης, πού δείχνει τὸ πόσο πολὺ εἶναι δεμένος ὁ γεωργὸς στὴν περιοχὴ μας μὲ τὴν ἰδιοκτησία του.

Στὸν πάτο στὸ Κεράσοβο

Στὸ πάτο στὸ Κεράσοβο, στὴν ἄκρη ἀπὸ τὴ χώρα,
Μπουκουβαλαῖοι πολέμαγαν μὲ τοὺς Μητσογουσαλοὺς.
Ἐννιά πολέμους ἔκαμαν, ἀπ' τὸ πρωὶ ὡς τὸ γιόμα,
κι ἄλλους ἐννιά ἐτόλμαζαν ἀπ' τὸ γιόμα ὡς τὸ βράδυ.
Παπαδοπούλα φώναξε ἀπὸ τὸ παραθύρι,
— Πάψτε, παιδιά, τὸν πόλεμο, πάψτε καὶ τὰ τουφέκια,
νὰ κατακάτση ὁ κουρνιαχτός, νὰ μετρηθῇ τ' ἄσκερι.
Μετριοῦνται οἱ Τούρκοι ἄλλοῦ μπροστὰ καὶ λείπουν τρεῖς χιλιάδες
Μετριοῦνται τὰ κλεφτόπουλα καὶ λείπουν τρεῖς λεβέντες
Λεῖπει ὁ Δῆμος ὁ Σαρτζῆς κι Ἀσῆμος ὁ καῦμενος
καὶ τὸ μικρὸ κλεφτόπουλο, τ' ἄξιο τὸ παλληκάρι,
πὸν ἔταν στὸν πόλεμο μπροστὰ, στὸ φεῦγο ἀπὸ κατόπι.

ΑΠΟΚΡΙΕΣ ΣΤΗΝ ΠΑΛΙΑ ΑΡΤΑ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΠ. ΒΑΣΤΑΡΟΥΧΑ

Πολλές φορές με κατέχει μιά λαχτάρα, νοσταλγία ως τήν πῶ, νά γυρίζη ὁ νοῦς στά περασμένα, στά παιδικά μου χρόνια.

Κι' αὐτό με κάνει εὐτυχισμένο, με γεμίζει χαρά, γιατί θυμᾶμαι πολυαγαπημένα πρόσωπα, παλιούς συντρόφους, καλούς ἀλησμόνητους φίλους.

Νά ἔτσι! Κλείνω τὰ μάτια, κι' ἀμέσως ἡ θύμησι τρέχει σάν ἀστραπή σ' ἐκεῖνα πού πέρασαν καί τὰ βλέπω ὄχι ἀχνά, ἀλλά ζωντανά. Καί χαμογελάω καί νιώθω καλλίτερα.

Σήμερα θυμήθηκα τὸ παλιὸ Ἄρτινὸ τριῶδι, πού συνεχιζόνταν σχεδὸν τὸ ἕδιον, ὡς τις παραμονές τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου.

Ἀνήμερα πού ἔμπαινε, τὸ μχθίναμε, γιατί, με τὸ σούρουπο, ἄρχιζαν οἱ μπαντίδοι νά χτυπᾶν τ' ἄργανα¹. Ντοῦμ - ντοῦμ, ντουτοῦμ - ντοῦμ - ντοῦμ... Πρῶτοι καί καλλίτεροι οἱ Χρῆστο Ῥουσμάνης καί Σπύρο Λολοβίτης ἀπὸ τήν Ἀϊθωδώρα, εἶχαν καί τὰ μεγαλύτερα.

Ἀπαντοῦσε ἡ Παργιορίτσα με τὸν Γιάννηρο, τὸν Πρόκο Δάφνο καί τὸν Κώστα Διαμάντη.

Ἀκολουθοῦσαν τὸ Πετροβούνη, ἡ Αἰδή:ρχ με τὸν Κίτσο Μπικκαλή, ἡ Αἰσοφία με τὸν Λακάρεα (τὸν Γούτς - Γούτς), ὁ Ἀγιώργης με τὸν Θωμᾶ Παπαστάμο, τὸν Σταῦρο Παπαδημητρίου, καί τὸν περίφημο Βαγγέλη Σιαπέρα, ὀνομαστὸ γιὰ τὴ δύναμί του, πού, ὅταν ἔρχονταν σὲ σύγκρουσι με τοὺς χωροφύλακες, αὐτοὶ βγαίναν πάντα ζημιωμένοι, ἄσχετα ἂν ὁ Βαγγέλης κατέληγε στὴ φυλακή.

Οἱ Ταμπακιάδες με τοὺς κοντρομπάσηδες Μανώληδες, τὸν Λαχμανέτη, τὸν Γιῶργο Γκούβελο.

Ὁ Αἰ-Νικόλας με τὸν Ἀποστόλη Χουλιάρα, τὸν Νεοκλῆ Ρέτσα κι' ἄλλους, κι' ἄλλους.

Ντοῦμ - ντουτουντοῦμ, ντοῦμ - ντοῦμ... βρούζε ἡ μικρὴ μας Ἄρτα ἀπ' τὴν μιά ὡς τὴν ἄλλη ἄκρη, σύγκρουο περνοῦσε τὸ κορμί μας, ἡ φαντασία μας πέταγε, καί τί δὲν ἔβλεπε τὸ παιδικὸ μας μυαλό τότες...

Ὅν νοικοκυρές τῆς γειτονιάς βγαίναν στὰ παράθυρα ἢ κατέβαιναν στὶς πόρτες (πού τὰ πεζούλια τους μόλις φέγγονταν ἀπὸ τὸ ἀχνὸ φῶς τοῦ φανοστάτη τῆς δημοτικῆς λάμπας τοῦ πετρελαίου), «καί τοῦ χρόνου κυρὰ Κώστσινα», «ὁμοίως κυρὰ Σπύραινα, καλές ἀπόκριες κυρὰ Μαγδάλω» (ἀφορμὴ γιὰ νά περάση ἀπὸ τὸ στοματάκι τους ὄλη ἡ γειτονιά).

Ἐμεῖς, μαθητὲς τῆς τελευταίας τάξεως τοῦ Δημοτικοῦ² ἢ τοῦ Ἑλληνικοῦ, ὅταν σχολάγαμε, πηγαίναμε σπῆτι, ἀφήναμε τὰ πηλήνια, τις δάσκεις³ καί παρές

1. Εὐλίνα κόθρα, στρογγυλά, ντυμένα με τραγίσιες προβιές.

2. Τὸ Δημοτικὸ εἶχε 4 τάξεις, τὸ Ἑλληνικὸ 3 καί τὸ Γυμνάσιο 4 τάξεις.

3. Σάκιες.

παρέες φέρναμε βόλτα τις γειτονιές, τραγουδώντας: — «Κάτω στη ρόδο, στη ροδοπούλα, τουρκος αγάπησε μιὰ ρωμιπούλα και ἡ ρωμιπούλα δὲν τὸν ἐθέλει και ἡ σκύλα ἡ μάννα της τὴν προξηνεύει...» και κάθε τόσο τό: — «Τσιμπιρλίου, λίου, λίου μὲ τὰ κατσαρά μαλλιά, σὺ μοῦ σήκωσες τὸ νοῦ ἀπὸ τὸ κεφάλι μου».

Οἱ πιὸ μεγάλοι, ἂν ἦσαν και καλλίφωνοι, τραγουδοῦσαν στὸ ὑποθετικὸ κορίτσι τους, ἀρκετὰ μακριὰ βέβαια ἀπὸ τὸ παράθυρό του (διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων): — «Κάτω εἰς τὴν ἔρημον, σ' ἔρημα δάση τὸν τάφον μου ἔσκαψα διὰ νὰ ταφῶ... Ἡ: ἀπὸ τῶν ἀγγέλων τὰ στόματα βγαλμένη...».

Οἱ πιὸ ζωηροὶ — ἀνάμεσά τους βέβαια και ἡ ταπεινότης μου — βάφαμε τὰ καπέλλα μας ἢ τὰ παλιὰ κασκέτα τῶν πατεράδων μας ἀπὸ τοὺς φούρνους ἢ ἀπὸ τὰ καζάνια τῶν σπιτιῶν μας — πού δὲν ἔβγαινεν εὐκολα — και γανώναμε ἀδιάκριτα δικούς μας και ξένους, ὅποιον ἔπαιρνε ὁ χάρος και τὸ βάζαμε στὰ πόδια. Τὸ ἴδιο βράδῳ ἔβγαине ὁ Μπαρμπαναγωγῶστης ὁ Ράγκας, συνταξιούχος δικαστικὸς κλητήρας, γανωμένος ἑλαφρὰ στὸ πρόσωπο, μὲ τὸ σακκάκι φορεμένο ἀνάποδα, τὸ μπαστουνάκι του γιὰ νὰ διώχνει τὰ παιδιά ἢ τὰ σκυλιά, ἑλαφρὰ πιωμένος, γύριζε ἔλα τὰ μπακάλικα και τὰ κρασοπουλιά, εὐχόμενος χρόνια πολλὰ και δεχόμενος γιὰ ἀντάλλαγμα τὸ ράκι του, τύπος περίφημος, ἀναντικατάστατος. — Ντουὺμ, ντουτουνοὺμ - Ντουὺμ - Ντουὺμ τ' ἄργα, ὡς πολὺ ἄργα. Δὲν ὑπῆρχε διατάραξις κοινῆς ἡσυχίας τότες, ἦταν ἔθιμο, τὸ σέβωνταν ὄλοι και ἡ χωροφυλαχὴ, και κάθε βράδῳ, ὡς τὸ τέλος τῶν ἀπόκρεω, ἀκούονταν, ὁ ἀχὸς ἀπὸ τ' ἄργα.

Τὴν Τσικνοπέφτη, γιὰ τὸ καλὸ τοῦ χρόνου, ἄφηναν οἱ μανάδες τὰ φαγητὰ νὰ τσικνώσουν στὰ τσουκάλια, κι' ὄλοι δοκιμάζαμε τὴν τσίκνα, και οἱ ἄρρωστοι ἀκόμη, ἔστω και ἂν ὁ γιατρὸς τ' ἀπαγόρευε, ἀπὸ τὴν Τσικνοπέφτη και πέρα ἄρχιζαν τὰ ἀποκριάτικα θεάματα.

Πρῶτο και καλλίτερο ἢ Γκαμήλα (ἓνα σκελετωμένο κεφάλι ἀλόγου κρεμασμένο και δεμένο σ' ἓνα πάσσαλο, μιὰ τάβλα δυὸ μέτρα μῆκος στηριγμένη στὴν πλάτη δύο ἀντρῶν, πού τὴν σκέπαζαν μὲ μιὰ κουβέρτα, γιὰ νὰ μὴ φαίνωνται, στὸ τέλος τῆς τάβλας κρέμαγαν μιὰ βόδινη ἢ ἀλογίσια οὐρά. Ὁ μπροστινὸς κράταγε τὸ κεφάλι μὲ τὸν πάσσαλο, ὁ πσιινὸς κλώτσαγε τὰ παιδιά πού τὸν τσίμπαγαν ἢ τὸν ἔσπρωχναν. Ὅλο αὐτὸ τὸ κατασκευάσμα ὠνομάζονταν «Γκαμήλα» και μεῖς τὸ παραδεχόμεστε πὼς ἔτσι κάπως ἔπρεπε νὰ εἶναι. Ὁ Γκαμηλέρης γανωμένος, μὲ προβιά στὸ κεφάλι, ἔφερε βόλτα τὴν ἀγορὰ και τὶς γειτονιές, χτύπαγε τὸ ντέλφι, ἢ Γκαμήλα χοροπηδοῦσε, κι' αὐτὸς μάζευε μονόλεπτα, δίλεπτα και πεντάρες, καμμιὰ φορά.

Τὴν ἴδια μέρα ἔβγαине και ἡ ἀρκούδα πού τὴν εἶχε μονοπώλειο ὁ Σταμάτης Γούσιας μὲ τὰ παιδιά του.

Ἐνα ἀπὸ τὰ παιδιά του τυλίγονταν μὲ τραγίσια προβιά, ἀπὸ τὸ κεφάλι ὡς τὰ πόδια, πού εἶχε δυὸ τρύπες στὸ ὕψος τῶν ματιῶν, μιὰ σχισματιὰ στὸ μέρος τοῦ στόματος — γιὰ ν' ἀναπνέη — και δεμένο μὲ ἄλυσσιδα ἀπὸ τὴ μέση, παρίστανε τὴν ἀρκούδα.

Ὁ ἄρκουδιάρης, παίζοντας τὸ ντέλφι, ἔκανε πὼς χτύπαγε τὴν ἀρκούδα μ' ἓνα πάσσαλο, ἢ ἀρκούδα ἔκανε πὼς θὰ τὸν φάη, ὁ μπαρμπα - Σταμάτης (ἀρκουδιάρης) τραβιόνταν πίσω, τραβοῦσε και τὴν ἀρκούδα μὲ τὴν ἄλυσσιδα, ἢ ἀρκούδα χύμαγε ἀπάνω του, πάλευαν, πότε ἔπεφτε ἢ ἀρκούδα, πότε ὁ ἀρκουδιάρης, συνήθως και οἱ δυὸ μαζύ, ἡμεῖς τοὺς πέραμα ἀπὸ κοντὰ, χαζεύαμε και ὁ μπαρμπα - Σταμάτης μάζευε λεφτά.

Κόντευε ἢ Κυριακὴ τῶν Ἀπόκρεω, (οἱ πρῶτες ὅπως τὶς λέγαμε), δυὸ - τρία μαγαζιά πωλοῦσαν κονφετι και σερπαντίν και ξεκούφαιναν οἱ μαγαζάτορες τοὺς περαστικούς μὲ τὶς φωνάρες τους. Ἄλλοι δυὸ τρεῖς — ὑπαίθριοι — ἐκθέτοντας τὸ ἐμπόρευμά τους σὲ τάβλες, προσπαθοῦσαν νὰ ξεπεράσουν τοὺς πρῶτους στὶς φω-

νές. — «Στράκα — στρούκα και Μασούρ, Στράκα Στρούκα» (κροτίδες) διαλαλοῦσαν.

Στὰ οὐζάδικα, στις ταβέρνες, παρέες τραβώντας τὰ οὐζάκια τους ἢ τὴ μι-
σοκάρα μὲ τὸ περίφημο ἀρτινὸ κρασί⁴.

Τραγουδοῦσαν τὰ ἀρτινὰ ἀποκριάτικα τραγούδια :

«Πεντέξη βλαχοπούλες, ὀρθές κατούραγαν
και βγάλαν τὴ τζαμάρα και τὴν ἐσουράγαν».
«Δὲν τοὺς γ... τὴ μάννη τῶν κερατάδων
θελοῦν νὰ μᾶς βρέσουν και πάλι σκιάζονται».
«Μωρὴ π' ἀνάθεμά σε, ταμπλὰς σὲ βάρεσε,
τόσα παιδιὰ στὴν Ἄρτα, κἀνα δὲν σᾶρεσε».
«Ὁ Κώστας ὁ Παπούλιας κι' ὁ Πάνο Μασαλαῶς,
τὰ δυὸ νοικοκυρόπλα, ξενοτάζ' ὁ μαχαλάς».
«Πᾶει τὸ μεντζικὸ σ' Παπούλια μ', πᾶει τὸ μαλακὸ σ'
τὸ πῆραν οἱ μπαντίδοι Παπούλια μ' τὸ πᾶν στὸ Μονοπλιῖο».

Τις μέρες αὐτές, ὅσο προκλητικὰ κι' ἂν ἦσαν τὰ τραγούδια, δὲν γινόταν
παρεξήγηση, ἐνῶ ἂν λεγόταν ἄλλες μέρες, θὰ κατέληγαν σὲ μαχαιρώματα.

Ἄν περνοῦσε κανένα παιδί ἀπὸ τὸ στέκι τῶν ψευτομπαντίδων, ἀκουγες :

«Ἄν εἶσαι κι' ἂν δὲν εἶσαι, τοῦ Δήμαρχου παιδί,
ἐγὼ θὰ σὲ φιλήσω κι' ἄς πάω στὴ φυλακὴ».

Ἔφτανε κάποτε και τὸ Σάββατο, πού τὸ περιμέναμε μὲ λαχτᾶρα. Θὰ βλέ-
παμε ὅλα τὰ ἀξιοθέατα, σωστὸ πανηγύρι. Ὅλο τὸ χρόνο τὸ ὄνειρευόμαστε.

Τὰ γαϊτανάκια πρῶτα, μὲ τις ζυγιές, τὰ βιολιά και τοὺς ἄντρες ντυμένους
φουστανέλλα κάτασπρη, φέσι μαῦρο ἀπὸ ἀτλάζι, γιλέκο ἀπὸ ἀκριβὴ τόσχα, κεν-
τημένα και τὰ δυὸ μὲ χίλιων λογιῶν πλουμιδία στὸν περίφημο ἑλληνορράπη
μπαρμπάπάνο Τασούλα Τσοῦτσινο. Τσαρούχια ἀπὸ κόκκινο ταλατίνι μὲ μαύρη
φούντα, φκιαγμένα στὰ ὄνομαστὰ ἀρτινὰ τσαρουχάδικα τοῦ Χρήστου Τάχου, τοῦ
Βλάχα, τοῦ Τσιλιγιάννη, πού δέχονταν παραγγελίες κι' ἀπὸ τὰ Γιάννινα ἀκόμα,
ἀπ' τὸ Βραχώρι. ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι κι' ἀπ' ἄλλοι.

Ὅλοι οἱ φουστανελλάδες λεβέντες, πρῶτο μπότη, μὲ προσωπίδες⁵. Ἄλλοι τό-
σοι ντυμένοι γυναῖκες, μὲ ὠραῖα παλιὰ φουστάνια τῶν γαγιαδῶν τους, ξεθαμμένα
ἀπὸ τὰ βᾶθη τῶν μπαούλων, πού μωσκοβόλαγαν λεβάντα, τριαντάφυλλο, μόσκο.
Μαζὺ τους κι' ὁ ἀπαραίτητος Ἀράπης (γιὰ νὰ διώχνει τὰ παιδιὰ και τὰ σκυλιὰ
καμμιά φορὰ) κι' ἕνα παιδί γιὰ νὰ κρατᾶει τὸ Γαϊτανάκι.

Οἱ ἄντρες λέγονταν «Γιαννίτσαροι», οἱ ντυμένοι γυναικεῖα λέγονταν «νύφες».

Γαϊτανάκια ἔφτιαναν: Ἡ Ἄρτα, οἱ Κωστακιοί, τὸ Πέτα, τὸ Κομπότι, οἱ
Χαλκιάδες, ἡ Γραμμενίτσα κι' ἄλλα χωριά. Στὴν κορφὴ τοῦ κονταριοῦ ἔβαζαν και
μιὰ ταμπέλλα μὲ τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ.

Τὸ καλλίτερο ἀπ' ὅλα τὰ Γαϊτανάκια ἦταν τὸ ἀρτινὸ. Ἐνας τὸν ἕναν, λε-
βέντες, ψηλοί, ὄμορφοι, χορευταράδες ὄλοι. Ὁ Ἀποστόλης Πάντζιος, ὁ Γιῶργο

4. Εἶχε πολλὰ ἀμπέλια τότες ἢ Ἄρτα. Οἱ πορτοκαλεῶνες ἦταν ἐλάχιστοι. Τὰ χωρά-
φια τῶν χωριῶν τοῦ κάμπου τόσπερναν μὲ καλαμπόκι, βρώμη, σιτάρι, φασόλια, πού τὸ περισ-
σότερο μέρος τῆς σοδειᾶς τόπερναν καλιότερα οἱ τοῦρκοι σιφιλικάδες κι' ὕστερα οἱ Ἕλληνες
κοτσαμπάσθες, πού ἦταν χειρότεροι. Τὰ κτήματα τῶν ἀρτινῶν ὅμως ἦταν φυτεμένα μὲ ἀμ-
πέλια, σικιές, φουντουκιές, νεσπουλιές, ροδιές, ἐλιές. Μετὰ τὸ 1928, τὰ ξεχέρσωσαν και φύ-
τεψαν πορτοκαλλιές. Τώρα ἀρχίζουν πάλι νὰ φυτεύουν φουντουκιές.

5. Περίφημες ἦταν τὰ προπολεμικὰ χρόνια οἱ προσωπίδες πού ἔφτιανε ὁ Μπαρμπούτης.

Τασιάς, ὁ Γιάνναρος, ὁ Τσακτσίρας, ὁ Καρμηῆτσος, ὁ Καραμέτας, ὁ Γιάννη Λυμούρης, ποῦ νὰ τοὺς θυμηθῶ! ἔταν χόρευαν δὲν χόρταινες νὰ τοὺς καμαρώνης.

Τὸ τσάμικο τὸ εἶχαν φτάσει σὲ καλλιτέχνημα, τὸ τσάκισμα, τὸ πέταμα στὸν ἄερα, ἡ στροφή, τὸ γύρισμα, ἦταν κάτι ποῦ δὲν μπορεῖς νὰ τὸ δῆς σήμερα, ὁ ἕνας καλλίτερος ἀπ' τὸν ἄλλο.

Μά, καὶ τὰ βιολιά! Ποιὸς μποροῦσε νὰ φτάσῃ στὸ λαοῦτο τὸν μπαρμπα-Νίκο Κατσαντούρη ἢ νὰ τοῦ παραβγῆ στὸν ἀμανὲ ποῦ ἔφτανε στὶς ψηλότερες σκάλες. Ἦταν ὄνομαστός σ' ὅλη τὴν Ἠπειρο. Καὶ ἀπὸ τὸ Βραχῶρι ('Αγγρίνιο) ἐρχόντουσαν νὰ τὸν ἀκούσουν καὶ ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι. Ἦ τὰ βιολιά τοῦ Σωτήρη καὶ τοῦ Τσίλια, τὸ κλαρίνο τοῦ Νάσιου, τὰ σαμπτούρια τοῦ Σπύρου Κατσαντούλα!

Στὸ γαϊτανάκι λάβειναν μέρος καὶ οἱ μαγαζάτορες τῆς ἀγορᾶς. Πρῶτος καὶ καλλίτερος ὁ Χρῆστο Μητσογιάννης. Κι' ὁ Μήττος Μενιδας, ὁ Νίκο Λολοβίτης, οἱ φρουτέμποροι Γιώργο Καλαμάκης, Χαρίλαος Βάγιας, ὁ Γιάννης Βασιλακόπουλος, Δημητράκης Γερογιάννης, Δημητράκης Ἀλιβέρτης. Ἀπόστολος Τσέτης ποῦ ἦταν κι ὁ καλλίτερος χορευτῆς ἀπ' ὅσους ἔχω δεῖ ὡς τὰ σήμερα (καὶ ἔχω δεῖ πάρα πολλούς). Οἱ βιολιτζῆδες κάναν χρυσὲς δουλειές, μάζευαν παράδες γιὰ ἔλον τὸν χρόνο.

Ἐβλεπες στὰ πρόσωπα τῶν ἀρτινῶν τὴ χαρά, τὸ γέλιο καὶ οἱ ξένοι χείρονταν καὶ οἱ περαστικοί, ὄλος ὁ κόσμος γλετουσε.

Ἐμεῖς δασκαλοπαιδιά, μὲ τίς ἀδελφοῦλες μας, τίς γειτονοπούλες, ντυνόμασταν μασκαράδες, μπουλούκια - μπουλούκια πηγαίναμε ἀπὸ γειτονιά σὲ γειτονιά, ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι — συγγενικό ἢ ξένο τὸ ἴδιο ἦταν — μᾶς καλοδέχονταν, μᾶς φίλευαν καλοῦδια, μαύρη σταφίδα, καρύδια, φουντούκια, σύκα, ρόιδα, ὄ,τι εἶχε τὸ σπιτικό τους, καὶ οἱ μαννάδες μας μασκαρευόνταν καὶ οἱ πατεράδες καμμιὰ φορά.

Τὰ χρόνια ἐκεῖνα τὴν ἀποκριὰ τὴν ζοῦσαν ὄλοι, πλούσιοι καὶ φτωχοί.

Τότες φτιάχνανε τὰ κομιτάτα μὲ τὰ ἄρματα, ποῦ παρήλαυαν ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ ἀγορὰ (ὁδὸς Σκουφᾶ).

Τότες ἔπερνε καὶ ἔδινε τὸ στόμα τοῦ Ὠμαῖ Καζαμία. Ἦταν ἱκανὸς νὰ βγάξῃ 150 λέξεις τὸ λεπτό! Τότες εὕρισκε εὐκαιρία ὁ Ἡλία Γκράς νὰ ἀπαγγεῖλῃ αὐτοσχέδια ποιήματά του, ὄλο χιοῦμορ, ἐξυπνότατα. Δυστυχῶς δὲν μπόρεσα νὰ τὰ συγκρατήσω.

Τότες οἱ μεγαλύτεροι μασκαρευόνταν μὲ σκληρὰ καπέλλα, ρεντικότα, μπαστούνι, γίνονταν «γιατροῦδες» καὶ τὸ γλένταγαν τραγουδώντας τὸ «θὰ γίνουμε γιατροῦδες, θὰ γίνουμε γιατροί, τὴν καθαρὴ Δευτέρα θὰ φάμε πιταστή».

Μὰ ὄλ' αὐτὰ — γιὰ μᾶς τὰ παιδιὰ βέβαια — δὲν ἦταν ἄς ποῦμε τίποτα μπροστὰ στὸν «Πανάρατο».

Τὸν περιμέναμε μικροί - μεγάλοι. Ἀρχίζε ἀπὸ τὴν πρώτη Κυριακὴ τῶν ἀπόκρεω, ἔδινε παραστάσεις σ' ὄλες τίς γειτονιές καὶ στὴν ἀγορὰ.

Ἦταν κατάλοιπο τῶν ὑπαιθρίων ἀρχαίων τραγωδιῶν.

Κατ' ἄλλους ἦλθε ἀπὸ τὰ Ἐπτάνησα, κατὰ τὸν γράφοντα ἦταν ἐκφυλισμένη ἀρχαία τραγωδία. Καὶ ἐδῶ ἔχομε ἀρκετούς θανάτους.

Τὰ μέλη τοῦ θιάσου ἦσαν περίπου εἴκοσι. Ὁ βασιλιάς, ὁ χάρος, ἡ Βασιλοπούλα, ἕνας ἢ δύο σαλπιγκταὶ (μουσικοὶ τοῦ «Σκουφᾶ»), 4-5 ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ ὑπόλοιποι στρατιῶτες.

Ὁ βασιλιάς φοροῦσε κορώνα, χρωματιστὲς κορδέλλες, περικνημίδες ἀπὸ ἄσπρο πανὶ καὶ μπότες

Ὁ Χάρος, μιὰ προσωπίδα μαύρη, προβιά ἐφαρμυσομένη στὸ σῶμα του, δυὸ φτερά ἀπὸ χήνα καὶ ἕνα σπαθὶ στὰ χέρια του, ποῦ τὸ ἀποκαλοῦσε βρομφαία. Οἱ ἀξιωματικοὶ φοροῦσαν χάρτινες περικεφαλαῖες καὶ στολὲς χρωματιστὲς ἀπὸ μακαβάδες. Οἱ Στρατιῶτες ἀνάλογα μὲ τοὺς βαθμούς των, κουβαλοῦσαν καὶ μιὰ ξε-

χαρβλαωμένη πολυθρόνα, πού τὴν ἀποκαλοῦσαν θρόνο, γιὰ νὰ κάθεται ὁ βασιλιάς. Ἡ βασιλοπούλα ἀνάλογα ντυμένη, καὶ ὁ ἀπαραίτητος Ἀράρης, γιὰ νὰ διώχνη τὰ παιδιὰ.

Ἀρχίζαν οἱ σάλπιγγες, οἱ στρατιῶτες καὶ οἱ ἀξιοματικοὶ ἔκαναν κύκλο, ὁ βασιλιάς κάθονταν στὸ θρόνο μ' ἓνα κοντάρι καλαμένιο, οἱ σάλπιγγες ἔπαυαν, πετάγονταν ὁ Χάρος ψηλός, ἀδύνατος. Ἀπὸ τὸ κεφάλι του, πού φοροῦσε πέτσινη ἐφαρμοστὴ σκούφια, κρέμονταν μακρὰ ψεύτικα μαλλιά, μᾶς προξενοῦσε φόβο. Ἔτσι ἄρχιζε ἀπ' ὄσα θυμᾶμαι: Χάρος: «ἄγρια κι' ἀναλύπητη / καὶ σκοτεινὴ ἡ θωριά μου / μὰ τὴ ρομφαία πού βαστῶ / στὰ πέντε δακτυλά μου. / Κόκκαλα κόκκαλα ἀστραπὲς βροντὲς σκοταδι, σήμερα ἀνοιξε ἡ μαύρη γῆς καὶ βγήκα ἀπὸ τὸν Ἄδη. Χωρὶς νὰ μὲ καλέσουνε, συχὰ εἰς γάμους πάω, ἀρπάζω νιούς ἀπ' τὰ μαλλιά, γέρους ἀπὸ τὰ γένια, ἀρπάζω καὶ μικρὰ παιδιὰ στὴ σέλλα κρεμμασμένα. Αὐριο πρῶτ' πρῶτ' καὶ πρὶν περάσει ἡ μέρα, ἔχω νὰ θανατώσω τὸν Πανάρατον, τὸν Βασιλέα κι' αὐτὴ τὴν μόνη του θυγατέρα (ὑποτίθεται ὅτι οὔτε τὸν βλέπει κανεὶς οὔτε τὸν ἀκούει).

Βασιλιάς: Πανάρατε Πανάρατε, Πανάρατε παιδί μου, ἔλα ἐμπρὸς μου νὰ σοῦ πῶ, δυὸ λόγια νὰ σοῦ κρῖνω.

Πανάρατος: τοὺς ὀρισμούς Σας γροίκισα τῆς ὑψηλότητός Σας, ἤθελα μάθω Βασιλιά ποῖο εἶν' τὸ πρόσταγμά Σας.

Βασιλιάς: θέλω νὰ πᾶς στὴ κόρη μου τὴν πολυαγαπημένη κι' ἀπ' τοῦ πατρὸς τὸ πρόσταγμα ποτέ της νὰ μὴ βγαίνη.

Νὰ τῆς εἰπῆς θὰ παντρευτῆ, θὰ κάνουμε τοὺς γάμους κι' ἂν δὲν θελήσῃ πές της το στανικῶς θὰ τὸν ἐκάμω.

Πανάρατος: ὅπως ὀρίζεις μεγαλειότατε, θὰ πάω νὰ τῆς πῶ καὶ νὰ τὴν συμβουλέψω. (Ὁ Πανάρατος εἶναι ἐρωτευμένος μὲ τὴ Βασιλοπούλα. Πηγαίνη στὴ Βασιλοπούλα, πού εἶναι στὸ τέλος τοῦ κύκλου).

Πανάρατος: Βασιλοπούλα ἀφέντρα μου, θάρρος κι' ἀπαντοχὴ μου, τρεῖς προξενεῖες γιὰ λόγου σου, πεντάμορφη κυρά μου, τρία μαχαίρια δίκωπα μοῦ σφάζουν τὴν καρδιά μου.

Βασιλοπούλα: ἔλα ματάκια μου γλυκά, δίολου μὴ σὲ μέλλει κι' ἄλλος κανένας ἀπὸ σὲ ποτέ του δὲν μὲ παίρνει.

(Τὴν ὥρα πού μιλάει ὁ Πανάρατος μὲ τὴ Βασιλοπούλα, παρουσιάζεται ὁ Καρπόφορος καὶ ἀναφέρει στὸν Βασιλιά ὅτι ὁ Πανάρατος ἔχει ἐρωτικὲς σχέσεις μαζύ της).

Βασιλιάς: φύγε Καρπόφορε ἀπ' ἐδῶ κι' ἐγὼ ἔχω τὸν σκοπὸ μου, πήγαινε στὸ στρατόπεδο, στεῖλε τὸν στρατηγὸ μου.

Καρπόφορος: Ἀρχιστράτηγε, ὁ Βασιλιάς προστάζει, πήγαινε στὰ ἀνάκτορα καθὼς μὲ διατάζει (ὁ Στρατηγὸς ἀπευθύνεται στὴν κουστῶδιά του).

Στρατηγός: Ἄρματα καὶ Συνατάγματα εἰς γραμμὴν! (παίζουσι οἱ σάλπιγγες, οἱ στρατιῶτες φέρνουσι μιά βόλτα, περνᾶν ἀπ' τὸ Βασιλιά καὶ πιάνουσι τὸν Πανάρατον. Τὴν ὥρα πού τὸν πηγαίνουσι συναντᾶ τὸν Καρπόφορον).

Πανάρατος: Ἀχ! ἀδελφὲ Καρπόφορε, καλλιῶτατα γνωρίζω πὼς αὐτὰ μου τὰ βάσανα, πὸ σένα τὰ ἐλπίζω.

Καρπόφορος: μὰ τοῦτο ξίφος πού βαστῶ, στὰ πέντε δάχτυλά μου / ἂν ἴσως καὶ δὲν σ' ἀγαπῶ, νὰ μπῆ μὲς' στὴν καρδιά μου. / Πήγαινε κι' ἔρχομαι καὶ γὼ γιὰ νὰ σὲ βοηθήσω καὶ μ' ἀτσαλένια σίδερα τὸ στῆθος μου νὰ ντύσω.

Βασιλιάς: Καλῶς τὸν ἄξιο γαμπρὸ καθὼς θὰ τὸν ἐκάμω / ὅπως τ' ἀξίζει σήμερα στὸν ἄξιο τὸν γάμο. / Στὸ σπῆτι μου σ' ἀνέθρεψα μὲ ὄλους μου τοὺς κόπους / σ' ἔκανα κι' ἀρχιστράτηγο εἰς ὄλους μου τοὺς τόπους. / Γιατὶ τὰ μάτια σου κρατᾶς βαρῶν χαμηλωμένα / καὶ νὰ κοιτάξῃς ντρέπεσαι μὲ θάρρος πρὸς ἐμένα;

Πανάρατος : Ναι βασιλεῦ, στὸ σπίτι σου μ' ἀνέθρεψες, μ' ἔκανες κι' ἀρχιστράτηγο εἰς ὄλους σου τοὺς τόπους, ἀλλὰ νὰ ξέρης ὅτι εἶμαι υἱὸς τοῦ βασιλέως Προύσου, φίλου ἰδικοῦ Σου.

Βασιλιάς : Αὐτὰ ποὺ λέγεις εἶναι ψεῦδη.

(Ὁ Πανάρατος τραβᾷ τὸ σπαθί του, τὸ κατευθύνει στὸ Βασιλιά φωνάζοντας : «ἂν θέλῃς καὶ σημάδι, κρατῶ ὁμάδι».)

Βασιλιάς : Κρατῆστε τον, ὦ στρατηγοί, καὶ ἐλάτε μετ' ἐμένα, / σπαθί νὰ βάλω ἀπάνω του γιὰ νὰ χαρῆ ἡ καρδιά μου, / γυρίστε ὅλοι στὸ θρόνι, γυρίστε ὅλοι πίσω, φέρτε τὴ θυγατέρα μου γιὰ νὰ τῆς ὀμιλήσω.

(Ἀναχωρεῖ ὁ ἀρχιστράτηγος μὲ τὴν κουστοδιά, οἱ σάλπιγγες παίζουν).

Ἀρχιστράτηγος : Βασιλοπούλα μου κυρά, σ' ἀνατολὴ καὶ δύση, Ὁ Βασιλιάς πατέρας σου θέλει νὰ σοῦ μιλήσῃ / καὶ μ' ἔστειλε μὲ τὸ στρατὸ καὶ μὲ τὰ μίλια οὐλα / γιὰ νὰ σὲ συνοδεύσουμε ὡσὰν βασιλοπούλα.

Βασιλιάς : Καλῶς τὴν θυγατέρα μου τὴν πολυαγαπημένη / ποὺ ἀπ' τοῦ πατρὸς τὸ πρόσταγμα καθόλου δὲν ἐβγαίνει, / κἄτι σοῦ ἔχω κόρη μου τρανὸ μεγάλο δῶρο, / τῆκανα γιὰ τὸν γάμο σου. Γιὰ κοίτα στὸ βατσέλι / ἔτσι ἡ καρδιά σου θέλει γένει.

Βασιλοπούλα : Ὁμιέ, τί τυχερὸ ἡ καῦμένη, / καὶ τίνος εἶν' ἡ κεφαλὴ ποὺ εἶναι αὐτοῦ κομένη. /

Βασιλιάς : Τοῦ φίλου σου τοῦ μυστικοῦ ἄσπλαχνη θυγατέρα / σήμερα τοῦ τὴν ἔκοψα μὲ τὴ δεξιὰ μου χέρα.

Βασιλοπούλα : Αὐτὸ ναι τὸ κεφάλι του τὸ ματοκυλισμένο, ποὺ εἶναι τὸ κορμάκι του τὸ σιφτοαγκαλιασμένο ;

Βασιλιάς : Βρώση τῶν σκυλιῶν. (Ἡ Βασιλοπούλα πέφτη νεκρή).

Ὁ ὑπασπιστὴς τῆς Βασιλοπούλας εἶναι ἐρωτευμένος μαζύτης. Βλέποντας τὴ Βασιλοπούλα νεκρή, λέει :

Ὑπασπιστὴς : Τί κάθομαι καὶ τί ἀργῶ καὶ τί μὲ περιμένη, / νὰ βλέπω τὴν κυρία μου στὴ γῆς ἐξαπλωμένη, / ἦλιε, μεγάλε οὐρανέ, κάνε δικαία κρίση, / τὸν Βασιλιά τὸν ἄσπλαχνο νὰ τὸν καταποντίσῃ / (κτυπᾷ τὸν Βασιλιά μὲ τὸ ἐγγχειρίδιό του, σκοτώνει καὶ τὸν Καρπόφορο).

Οἱ γυναικοῦλες τῆς γειτονιάς ἔκλαιγαν γιὰ τὸ χαμὸ τῆς Βασιλοπούλας.

Εἶμασταν μικροί, λυπόμασταν τὴ Βασιλοπούλα καὶ τὸν Πανάρατο. Τὸν Χάρο τὸν βλέπαμε στὸν ὕπνο μας καὶ τρομάζαμε.

Ἔτσι περνοῦσαν τότες οἱ ἀποκριεὲς καὶ τίς ζούσαμε εὐτυχισμένα μικροὶ καὶ μεγάλοι.

Ὁ Πανάρατος δὲν ἔχει βέβαια καμμιά λογοτεχνικὴ ἀξία. Τὸν ἀφηγήθηκα ὅπως ἔμεινε στὴ μνήμη μου ἀπὸ τότες, δὲν προσέθεσα τίποτα, παρέλειψα πολλὰ, εὐτυχῶς γιὰ τὸν ἀναγνώστη, γιὰτὶ δὲν τὰ θυμᾶμαι πιά.

Τὸν περιέλαβα τὸν «Πανάρατο» στὸ κείμενό μου τοῦτο, γιὰτὶ ὅπως καὶ παραπάνω ἀνέφερα, δὲν ἐννοοῦνταν ἀποκριὰ χωρὶς Πανάρατο. Ἔγινε ἔθιμο.

Στὸ Σχολεῖο ἂν θέλαμε ν' ἀποκαλέσουμε κανέναν προδότη, τὸν φωνάζαμε Καρπόφορο.

Καὶ φτάναμε στὴν Καθαρὴ Δευτέρα μὲ τίς πιταστές, τὰ μυρουδικὰ, τὸν χαλαβά, τίς ἐλιεὲς καὶ τὴν ὁμαδικὴ ἔξοδο. Ἄλλ' αὐτὸ εἶναι ἄλλο θέμα.

ΑΡΤΙΝΑ ΙΣΤΟΡΗΜΑΤΑ

ΓΙΑΝΝΗ ΤΣΟΥΤΣΙΝΟΥ

Τὰ κείμενα πού συνθέτουν τήν μικρή τούτη έργασία, δέν είναι κείμενα ιστορικά. Είναι άπλώς πληροφορίες πού συγκετρώθηκαν άπό παλιά βιβλία, άπό χειρόγραφα, άπό τή στοματική παράδοση ή τή μνήμη τών γερόντων, άπό τούς θρύλους και τά τραγούδια.

"Όλες αυτές οί πληροφορίες, άναφέρονται στην "Άρτα, στην ιστορία και τήν κοινωνική της ζωή, στά μνημεία της, στά τοπωνύμιά της, σ' ό,τι έφτασε ώς έμάς άπό τό παρελθόν της.

"Ο άναγνώστης θά προσέξει άσφαλώς ότι στά κείμενα αυτά δέν άσχολούμαι με πασίγνωστα γεγονότα ή με όνομαστά μνημεία τής "Άρτας, πού μελετήθηκαν και καταχωρίστηκαν σέ γενικές συγγραφές ή σέ μονογραφίες. "Άλλ' ότι άσχολούμαι με δευτερεύοντα περιστατικά, μνημεία, κλπ., με όσα έκρινα πώς οί γι' αυτά πληροφορίες πρέπει νά διασωθούν. "Απάνω στίς πληροφορίες αυτές κάνω τίς κρίσεις μου, πού δέν είναι άπαράιτητο νά ναι πάντα όρθές.

"Όποιος νομίζει πώς μπορεί κάτι νά προσθέσει στίς πληροφορίες μου, ός μου γράψει. Θά βοηθήσει έτσι στον σχηματισμό πληρέστερης εικόνας για τό παρελθόν τής ιδιαίτερης πατρίδας μας.

1. Τό ρολόϊ

Τό ρολόϊ τής "Άρτας έχει ζωή διακόσιων χρόνων. Χτίστηκε τό 1775. "Από τότε και επί ενάμισυ αιώνα, πρόσφερε μεγάλες ύπηρεσίες στους άρτινούς, γιατί στά χρόνια εκείνα, έλάχιστοι είχαν δικό τους ρολόϊ, τής τσέπης, όπως τότε γαν.

"Εκείνοι πού πήραν τήν άπόφαση για τό πού και τό πώς θά χτιστή, είχαν όπωσδήποτε άρκετή καλαισθησία. Διάλεξαν με ιδιαίτερη προσοχή τή θέση. Τό έβαλαν σέ ύψωμα, ώστε νά ναι όρατό σχεδόν άπό όλη τήν πόλη και ν' άκούγεται όσο τό δυνατό μακρύτερα.

Μπροστά του είχε τήν κεντρική πλατεία τής έποχής εκείνης, στην όποία όδηγοΰσαν οί περισσότεροι δρόμοι. Και πίσω του είχε τό νοτιοδυτικό πύργο του κάστρου τής "Άρτας, πού ήταν ό πιό μεγάλος κι' ό πιό δυνατός, άπό όλους τούς πύργους. "Η μπροστά άπ' τό ρολόϊ πλατεία, μετά τό χτίσιμο του ρολοιού, πήρε τό όνομα «πλατεία τής ώρας».

Με έπιμέλεια διαλέχτηκε και τό ύλικό. "Όχι μάρμαρο, όχι χρώματα, όχι σοφατίσματα και μπιχλιμπίδια. Σκέτη πέτρα, όμοια με τήν πέτρα του γειτονικού κάστρου, άπ' τό όποιο μόλις πέντ' έξη μέτρα απέιχε. "Έτσι ταίριαζε με τό χρώμα του όλου χώρου και φάνηκε σά φυσική προέκταση του φρουριου.

Στήν πρώτη του μορφή τό ρολόϊ ήταν κοντότερο ένα περίπου μέτρο, άπ' ότι είναι σήμερα. Κι' είχε στέγη τετράκλινη σκεπασμένη με κεραμίδια, άπάνω άπ' τήν όποία προεξείχε ή καμπάνα του, πού χτυπούσε τίς τούρκικες ώρες. Στά χρόνια του μεσοπόλεμου, ή δημοτική άρχή, για νά προστατέψει τήν καμπάνα, τό ύψωσε κάπου ένα μέτρο, φτιάνοντας κολώνες άπό τουβλο και ρίχνοντας άπά πάνω

τσιμεντένια πλάκα. Παρέλειψε όμως να τοποθετήσει πάλι μιὰ στέγη. "Έτσι σήμερα τὸ ρολοὶ μοιάζει σὰν ἀκέφαλο.

Ἡ πλατεῖα τῆς ὥρας λοιπόν, συγκέντρωνε ὅλη τὴν κοσμικὴν κίνηση τῆς ἐλληνοτουρκοεβραϊκῆς κοινωνίας τῆς Ἄρτας στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας καὶ στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐλεύθερης ζωῆς. Ἀνατολικά τῆς πλατείας καὶ τοῦ ρολοιοῦ (ἐκεῖ πού ἀργότερα ἔγινε τὸ καπνεργοστάσιο καὶ σήμερα βρίσκονται ἡ προτομὴ τοῦ Μακρυγιάννη καὶ ἡ Ἑργατικὴ Ἑστία) ἦταν διόροφο τζαμὶ τοῦ σουλτάνου Μπαγιαζίτ, τὸ καλλίτερο τζαμὶ τῆς Ἄρτας. Στὰ νότια τῆς πλατείας ἦταν ἓνα ζαχαροπλαστεῖο, ἴσως τὸ πρῶτο πού ἀνοίξε στὴν Ἄρτα. Καὶ στὰ βόρεια (ἐκεῖ πού σήμερα εἶναι τὸ δεύτερο δημοτικὸ σχολεῖο καὶ παλιότερα ἡ μηχανὴ τοῦ ἠλεκτροφωτισμοῦ) βρισκόταν ἓνα κέντρο στὸ ὁποῖο μαζεύονταν οἱ «μπαντίδου» κι' οἱ ἀγαπητικοί. Τὸ εἶχε κάποιος Κυρίτσος. Ὅποιος σύχναζε στὸ κέντρο αὐτό, ἔδειχνε πῶς δὲν ἦταν καλῆς διαγωγῆς. Κι' οἱ «φρόνιμοι» τοῦ τραγουδοῦσαν:

Στόπα καὶ στὸ ξαναλέω
δὲν θὰ σοῦ τὸ ξαναπῶ,
στὴν πλατεῖα τοῦ Κυρίτση,
βρέ, νὰ μὴ σὲ ξαναἰδῶ.

Τὸ τζαμὶ γκρεμίστηκε. Οἱ Ἑβραῖοι χάθηκαν. Ὁ Κυρίτσος ξεχάστηκε. Κι' ἔμεινε τὸ ρολοὶ νὰ χτυπάει, μετρῶντος μὲς τὴν αἰωνιότητα τοῦ σύμπαντος, τὴν προσωρινότητα τῶν ἀνθρώπων.

2. Τὸ πηγάδι τῆς ἁγιά - Θεοδώρας

Οἱ παλιοὶ ἄρτινοί, ὅταν ἤθελαν νὰ ποῦν γιὰ κάποιον ὅτι εἶναι παλαβιάρης, ἀφηρημένος, χαμένος, κ.λ.π., χρησιμοποιοῦσαν τὴ φράση «ἔπινε νερὸ ἀπ' τὸ πηγάδι τῆς ἁγιά - Θεοδώρας».

Πῶς όμως ἐπικράτησε αὐτὴ ἡ φράση; Κι' ἀπὸ πότε; Γέροντες πού ρωτήθηκαν σχετικὰ, τὸ μόνο πού ἤξεραν νὰ ποῦν, ἦταν ὅτι, ὅταν γινόταν τὸ 1873 ἡ ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων τῆς ἁγίας Θεοδώρας, ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐργάτες βλαστήμησε. Καὶ τότε τὸ μὲν σῶμα τῆς ἁγίας — πού εἶχε βρεθῆ ὀλόκληρο — διαλύθηκε, ὁ δὲ ἐργάτης παλάβωσε. Κι' ἀπὸ τότε, ὅσοι ἔπιναν ἀπὸ τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ τῆς ἐκκλησίας τῆς ἁγίας, «πάθαιναν», δηλαδὴ ἔχαναν τὰ συλλοικὰ τους.

Σύμφωνα λοιπόν μὲ τὴν ἀποψη αὐτή, ἡ παράδοση σχετικὰ μὲ τὴς ιδιότητες τοῦ νεροῦ τῆς ἁγιά - Θεοδώρας δημιουργήθηκε μετὰ τὸ 1873.

Φαίνεται όμως πῶς ἡ ἀποψη αὐτὴ εἶναι λαθεμένη. Ἡ σχετικὴ παράδοση γιὰ τὸ νερὸ τῆς ἁγιά - Θεοδώρας πρέπει νὰ εἶναι πολὺ παλιὰ, μεσαιωνικὴ, ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Δεσποτάτου.

Σὲ δημοτικὸ τραγοῦδι τοῦ 1400 - 1500 μ. Χ., πού προφανῶς ἀναφέρεται σὲ παλιότερη καὶ δημιουργημένη πιά παράδοση, ὑπάρχουν στίχοι πού μιᾶν γιὰ τὸ νερὸ τῆς Ἄρτας καὶ τὸ χαρακτηρίζουν σὰ νερὸ τῆς λησμονιάς.

- Εἰπέ μοι πού ἦπιες νερόν, πού ἔφας τὸ βοτάνι
κι' ἀπολησμώνησάς με;
- Στὴν Ἄρταν ἔπια τὸ νερόν, στὴν Κύπρον τὸ βοτάνι
κι' ἀνάμεσα στὸν Γαλατᾶν ἀπολησμώνησά σε!

Τὸ τραγοῦδι αὐτό, γραμμένο 13ο στὸν Κώδικα τῆς Μονῆς Ἰβήρων τοῦ Ἄ-

γίου "Ορους, ὁ Διον. Ρώμας τὸ χαρακτηρίζει σὰν ἓνα ἀπ' τὰ παλιότερα δημοτικά μας τραγούδια.

Δὲν ἀναφέρεται βέβαια στὸ τραγούδι αὐτὸ τὸ πηγᾶδι τῆς ἁγιά - Θεοδώρας, ἀλλὰ ἀόριστα τὸ νερὸ τῆς "Αρτας. Ἐφ' ὅσον ὅμως γιὰ κανένα ἄλλο πηγᾶδι δὲν ἔχουμε στοματική παράδοση, παρὰ μονάχα γιὰ τὸ πηγᾶδι τῆς ἁγιά - Θεοδώρας, πρέπει νὰ δεχθοῦμε πὼς γι' αὐτὸ μιλάει τὸ τραγούδι. Ἄλλωστε ὑπάρχουν κι' ἄλλες παραδόσεις γι' αὐτὸ τὸ πηγᾶδι. Λένε πὼς στὰ τοιχώματά του ὑπῆρχε τρύπα, πού ὄδηγοῦσε στὴ Βλαχέρνα, κάτω ἀπὸ τὸν "Αραχθο, μὲ λαγοῦμι μήκους δυὸ χιλιόμετρων περίπου.

Λένε ἀκόμα πὼς, πάλι στὰ τοιχώματά του, ὑπῆρχε ἄλλη τρύπα, πού ἔβγαζε σὲ μιὰ ὑπόγεια αἵθουσα γιομάτη μὲ μαρμάρινα θronιά...

Κρίμα, πού μὲ τὸ πλακοστρώσιμο τῆς πλατείας μπροστὰ ἀπ' τὴν ἐκκλησία τῆς ἁγιά - Θεοδώρας, καταστράφηκε αὐτὸ τὸ μὲ τὸσους θρύλους συνδεδεμένο πηγᾶδι. Θᾶπρεπε νὰ τὸ σεβαστεῖ ἡ ἐποχὴ μας, μιὰ καὶ τὸ σεβάστηκαν δέκα περίρου αἰῶνες.

3. Ὁ θάνατος τοῦ Κρυστάλλη

Ἐκίνησε ἀνοιξὴ γιὰ τίς κρυβόρυσες καὶ τοὺς πιστικούς.

"Ἐλπίζε, πὼς ψηλὰ ἐκεῖ στὰ Τζουμέρκα, στ' ἀγριοπρίναρα καὶ τὰ ἐλάτια, θὰ ξαναβρίσκει τὴν ὑγεία του. Δὲν πρόλαβε ὅμως. Σᾶν ἔφτασε στὴν "Αρτα κι' ἀντίκρυσε τὰ χιονισμένα βουνά, τ' ἀγαπημένα του, ἔπεσε στὸ στρῶμα. Καὶ δὲν ξανασηκώθηκε.

Ὁ Κώστας Κρυστάλλης πέθανε στὴν "Αρτα, σ' ἓνα παλιὸ σπίτι τοῦ συμπατριώτη του Σπήλιου, κοντὰ στὴν ἁγιά - Θεοδώρα, στὴν σημερινὴ ὁδὸ Καραπάνου. Μιὰ μαρμάρινη καλλιτεχνικὴ ἐπιγραφή, τὸ λέει: «Ἐδῶ πέθανε ὁ Κώστας Κρυστάλλης στὶς 22 Ἀπριλίου 1894.

Ἐλάχιστοι συνόδεψαν τὸν Κρυστάλλη στὴν στερνὴ του κατοικία. Ἡ ἀδερφή του Μαρία, ὁ πατέρας του ὁ κύρ - Δημήτρης, μερικοὶ συμπατριῶτες του Συρρακιῶτες, καμμιά εἰκοσαριά μορφωμένοι πού διάβαζαν ποιήματά του στὶς ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες καὶ κάμποσοι μαθηταί, πού συγκινηθήθηκαν σὰν ἔμαθαν πὼς πέθανε ἀπὸ χτικιὸ κάποιος νεαρός, πού ἔγραφε ποιήματα.

Ὁ ἀνταποκριτὴς τῆς «Ἐστίας» τηλεγράφησε στὴν ἐφημερίδα του: «Ἀποθανόντα σήμερον ἐκηδεύσαμεν πρὸ μικροῦ ἐν μεγίστῃ συγκινήσει, τὸν δημοφιλέστατον ποιητὴν Κώσταν Κρυστάλλη. Ἐπικηδείους ἐξέφωνησαν ὁ Σχολάρχης κ. Γεώργιος Χαραλάμπους καὶ ὁ κ. Σωτήριος Γκορτσᾶς.

Ἐν τῷ τάφῳ δ' ἀπεχαιρέτησεν αὐτὸν ἐξ ὀνόματος τῆς «Φωνῆς τῆς Ἡπείρου», ὁ κ. Κ. Μόραλης.

Ἡ πόλις συμμετέσχε τοῦ πένθους».

Μεγάλῃ Παρασκευῇ ἔγινε ἡ κηδεῖα του, μαζί μὲ τὴν κηδεῖα τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ ἓνας 29, ὁ ἄλλος 33 ἐτῶν. Στὸ γλυκὺ τους ἔαρ κι' οἱ δυὸ.

Τὸν ἔθαψαν στὸ νεκροταφεῖο, ἀνατολικά ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ ναοῦ. Κι' ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς πρώτους νεκροὺς πού θάφτηκαν στὸ νεκροταφεῖο. Γιατὶ μέχρι τὸ 1894, οἱ νεκροὶ θάβονταν στοὺς αὐλόγυρους τῶν ἐκκλησιῶν, μέσα στὴν πόλη. Ὁ τάφος του σώζεται σήμερα σὲ πολὺ καλὴ κατάσταση. Οἱ ἀρτινοὶ φοιτηταὶ τὸν ἐφτιαξάν μὲ μάρμαρο πρὸν κάμποσα χρόνια, διατήρησαν ὅμως τὴν παλαιὰ στήλη, πού γράφει τὸνομά του.

Ἡ "Αρτα τίμησε τὸν Κρυστάλλη μὲ προτομή, μὲ δημοτικὸ περίπτερο καὶ κεντρικὸ δρόμο, πού φέρνει τὸνομά του. Κι' ὅλα, προτομή, περίπτερο, δρόμος, εἴ-

να ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ τὰ βουνά, γιὰ τὰ ὅποια ξεκίνησε ὁ Κρυστάλλης, μὰ δὲν μπόρεσε νὰ φτάσει.

Στὸν τάφο του ἀνάβουν πολλές φορές οἱ ἀρτινοὶ τὸ κερί τους ρίχνουν τρισάγιο. Γιατὶ τὸν νοιώθουν δικό τους. Καὶ δὲν θέλουν νὰ τὸν ἀφήσουν μὲ τὴν πίκρα, πὼς ἀλήθεψε ὁ φόβος του :

Ἄχ! πὼς τοὺς θάφτουν νᾶξερες
καὶ πὼς τοὺς πᾶν τοὺς ξένους.
Χωρὶς λιβάνι καὶ κηρί,
χωρὶς παπὰ καὶ ψάλτη.

4. Παράλληλοι θρῦλοι

Δὲν εἶναι μοναδικὸς ὁ πρωτομάστορας τῆς Ἄρτας, πού γιὰ νὰ στεργιώσει τὸ γιοφύρι του, ἔχτισε στὰ θεμέλια τῆ γυναῖκα του, τὴν πρωτομαστόρισα Γιαννούλα, ὅπως τὴν ὀνοματίζει μιὰ σπάνια παραλλαγή τοῦ γνωστοῦ τραγουδιοῦ.

Κι' ἓνας ἄλλος πρωτομάστορας, πού ἔχτιζε μιὰν ἐκκλησία κοντὰ στὸ Βουκουρέστι, τὴν Κουρτέα Ἄργκες, γύρω στὰ 1512 - 1517, ἔβλεπε τὸ ἔργο του νὰ γκρεμίζεται κάθε βράδου. Μιὰ προφητεία ἔλεγε, πὼς τότε μονάχα θὰ στεργιωθῆ ἡ ἐκκλησιά, ὅταν στὰ θεμέλιά της χτιστῆ κάποια γυναῖκα.

Ὁ πρωτομάστορας — πού τὸνομά του ἦταν Μανόλε — κι' οἱ μαστόροι, ἀποφάσισαν νὰ χτίσουν τὴν πρώτη γυναῖκα πού θὰ σίμωνε στὴν ἐκκλησιά. Γιὰ κακὴ τύχη, φάνηκε νᾶρχεται ἡ γυναῖκα τοῦ πρωτομάστορα, ἡ ἑμορφη Ἄννα.

Παρακάλεσε ὁ Μανόλε τὸν Θεὸ νὰ ρίξει δυνατὴ βροχὴ πού νὰ ἐμποδίσαι τὴν Ἄννα νὰ πλησιάσει.

Ἄλλὰ οὔτε ἡ βροχὴ, οὔτε ἡ καταιγίδα ἐμπόδισαν τὴν Ἄννα.

Θέλοντας μὴ θέλοντας ὁ πρωτομάστορας, κράτησε τὸ λόγο πού ἔδωσε στοὺς μαστόρους του. Ἐχτισε τὴν Ἄννα. Καὶ χτίζοντάς τὴν, τῆς ἔλεγε ἀστεία, ἔτσι πού ἡ γυναῖκα νόμιζε πὼς οἱ μαστόροι παίζουν.

Κι' ὅταν κατάλαβε τὴν ἀλήθεια, ἄρχισε νὰ φωνάζει ἀπεγνωσμένα.

Ἄλλὰ τὰ τελευταῖα λιθάρια τοποθετήθηκαν, ἡ πρωτομαστόρισα χτίστηκε, ἡ ἐκκλησιά στέργωσε.

Στὰ ἐγκαίνια ὁ Μανόλε ἀνέβηκε στὸν πιὸ ψηλὸ τροῦλλο τῆς ἐκκλησιάς καὶ περίμενε τὸν ἄρχοντα Νεγκὸς Πασαράμπ, γιὰ νὰ πάρει τὰ συγχαρητήρια καὶ τὴν πληρωμὴ. Τότε ὅμως τοῦ φάνηκε πὼς ἄκουσε τὶς κραγγές τῆς γυναῖκας του. Ζηλίστηκε κι' ἔπεσε. Καὶ λέει ὁ θρῦλος, πὼς ἐκεῖ πού ἔπεσε ὁ Μανόλε, βγῆκε μιὰ πηγὴ, πού οἱ ντόπιοι τὴ λένε «τὰ δάκρυα τοῦ Μανόλε».

Σ' αὐτὴν πηγαίνουν οἱ ἐρατευμένοι καὶ δροσιζονται.

Ὁ θρῦλος τοῦ Μανόλε μοιάζει πολὺ μὲ τὸ θρῦλο τοῦ δικοῦ μας πρωτομάστορα τοῦ γιοφουριοῦ. Ἐχει ὅμως καὶ πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ ἕναν ἄλλο θρῦλο τῆς Ἄρτας, τὸν θρῦλο τοῦ πρωτομάστορα τῆς Παρηγορήτισσας. Ζήλεψε ὁ πρωτομάστορας τὸν πρῶτο βοηθό του καὶ φοβήθηκε πὼς θὰ τὸν ξεπεράσει σὲ ἀξιάδα καὶ τέχνη.

Τὸν παρέσυρε στὴν σκεπὴ τῆς ἐκκλησιάς, τάχα κάτι νὰ τοῦ δείξει. Κι' ἐκεῖ, ἀπ' τὴν ἀνατολικὴ μεριά, τοῦδωσε μιὰ σπρωξιὰ καὶ τὸν γκρέμισε. Ἄλλὰ ὁ βοηθὸς πέφτοντας, πρόλαβε κι' ἀρπύχτηκε ἀπ' τὸ ροῦχο τοῦ πρωτομάστορα. Ἐπесαν κι' οἱ δύο. Καὶ στὸν τόπο πού ἔπесαν, γίνηκαν τὰ σώματά τους στουρναρόπετρες πού ὑπάρχουν καὶ σήμερα.

Οἱ θρῦλοι τῆς Ἄρτας εἶναι ἀσφιλῶς παλαιότεροι ἀπὸ τὸν ρουμάνικο θρῦλο.

Και σ' όλες τους τις λεπτομέρειες είναι πιδ ανθρώπινοι και πιδ χαριτωμένοι. Μονάχα σ' ένα σημείο υπερέχει ο ρουμάνικος θρύλος. Στη συζυγική τρυφεράδα. 'Η συγκίνηση του Μανόλε, το πέσιμό του, τὰ δάκρυα πού από τότε χύνει, είναι κάτι πού λείπει από τόν έλληνικό θρύλο.

5. Πρωτες εκλογές στην "Αρτα

Τὰ μισοφέγγαρα μόλις είχαν γκρεμιστεί στην "Αρτα και τή Θεσσαλία. Και οι κάτοικοι, έλευθεροι πιδ από τόν τουρκικό βραχνά, κλήθηκαν να ψηφίσουν και να στείλουν αντιπροσώπους στη νέα βουλή τής Ελλάδας. Τόν 'Ιούνιο του 1881 ή απελευθέρωση, τόν Δεκέμβριο τής ίδιας χρονιάς οι εκλογές.

'Επί κεφαλής του τριουπικού συνδυασμού ο Καραπάνος, του κουμουνδουρικού ο Παχός. 'Ο Καραπάνος, άκαρνάνας έγκαταστημένος στην "Αρτα, πριν πενήντα χρόνια, είχε τσιφλίκι του τὰ πιδ πολλά χωριά τής "Αρτας.

'Ο Παχός, 'Αθηναϊός πού ξεκίνησε αντικαραπανική έκστρατεία πριν ακόμα φύγουν οι τουρκοί, έξωθούσε με έπιστολές τους άγρότες τής "Αρτας σέ εξέγερση. ('Η εξέγερση πραγματοποιήθηκε τὸ 1882 κι' ήταν τὸ πρώτο ξέσπασμα τῶν 'Ελλήνων άγροτῶν, πολὺ πριν από τὸ πολυδιαφημισμένο Κιλελέρ).

Νὰ τί έγραφε ο Παχός :

«Κύριε 'Αναγν. Συμπέθερε

Σκοπός μοι είναι δια τής παρουσίας μου, να σᾶς παρακαλέσω, όπως μοι παρέξητε την συνδρομήν σας δια τὰς βουλευτικὰς εκλογὰς. Είμαι και εγὼ 'Αρτηνός και εάν και δὲν έχω την τιμὴν να σᾶς γνωρίζω, παρὰ εκ φήμης, τολμῶ να σᾶς γράψω επιφυλαττόμενος να σᾶς γνωρίσω και προσωπικῶς.

'Είμαι ἴσως τολμηρὸν ν' απευθύνωμαι ἀπ' ευθείας και να σᾶς ζητήσω την συνδρομήν σας, τούτο όμως τὸ κάμνω έχων θάρρος, ότι θα δυνηθῶ δια τῶν μέσων μου ἐδῶ πολὺ να ὠφελήσω την ἐπαρχίαν.

'Επειδὴ δὲ σᾶς γράφω περὶ εκλογῶν, νομίζω, ότι θα εἶναι καλὸν να σᾶς εἶπω και τὰς ἀρχὰς πού πρεσβεύω.

'Εν πρώτοις λοιπὸν θα ἀφοσιωθῶ και θα ἐργασθῶ μόνον και μόνον δια τὰ συμφέροντα τῶν συμπολιτῶν μου και νομίζω ότι τὸ κυριώτερον εἶναι να ἐλευθερωθῶν ἀπὸ τοὺς λεγομένους κυρίους τῶν τσιφλικιῶν. Οἱ κάτοικοι πρέπει ἀμέσως να καταλάβουν τὰ κτηματὰ των και τότε να γίνη νόμος εἰς την Βουλήν, ὅπου θα κανονισθῆ τὰ συμφέροντα αὐτά... Νομίζω ότι σᾶς εἶπον ἀρκετὰ και παύω δια να μὴν σᾶς γίνωμαι φορτηγός (!). 'Ελπίζω ότι θα τύχω τής συγγνώμης σας σᾶς προσκυνῶ — Γεώργιος Παχός — 'Αθήναι τῆ 20 'Ιουνίου 1881».

'Ο Καραπάνος ἀντέδρασε στην ἐπίθεση του Παχού. 'Ο ἀνταποκριτὴς του «Ραμπαγῶ» γράφει στὸ φύλλο τής 19-8-1881: «'Ο Ραμπαγιᾶς ἐν "Αρτη. Μᾶς γράφουν εκ τής νεοελληνικῆς ταύτης πόλεως: Μανθάνομεν ἐδῶ, ότι παχός τις κύρις, χθὲς ἔτι καυχώμενος δια την ἰταλικὴν του ὑψηκότητα και σπεύσας να ἐξελληνισθῆ δια να βάλῃ κάλπην βουλευτοῦ, θεωρεῖ ὡς βεβαίαν την ἐπιτυχίαν του και δὲν ἔχει ἄδικον. Δὲν εἶναι ζήτημα, ότι θα βγῆ... ἀπὸ τὰ μαῦρα...

'Ο τόπος μας θέλει ἄνθρωπον να τὸν ξέρη και να τὸν ξέρη, ὄχι βέβαια ἀλλὰ Κουμουνδούρο...

Δια τούτο, με ὅλο τὸ «πατιρντι» ὅπου ἔχει γίνει μεταξὺ Καραπάνου και του φρεσκοέλληνας τῶν 'Αθηῶν, ὅστις οὐδέποτε ἦλθεν ἐδῶ να μᾶς ἰδῆ και να τὸν ἰδοῦμε, οὔτε κἂν ἐν ἀπόσπασμα τής σεβαστῆς αὐτοῦ κοιτίας μᾶς διηύθυνεν, οἱ 'Αρτινοὶ θα προτιμήσουν τὸν Καραπάνου, μεθ' οὗ και συμφέροντα τοὺς συνδέουν. 'Αποθηκεῖουν δὲ ἀπὸ τώρα, δια πᾶν ἐνδεχόμενον, τενεκέδες πετρελαίου».

Οί έκλογές έγιναν στά τέλη τοῦ 1881. Καί ἐνώ ὅλοι περιμέναν πὼς στίς νεοελληνικές περιοχές τῆς Ἄρτας καί τῆς Θεσσαλίας θά κέρδιζε ὁ ἀπελευθερωτής Κουμουνοῦρος, οἱ ἄρτινοι κι' οἱ Θεσσαλοὶ τὸν μαῦρισαν. Γιατί;

Πρῶτα - πρῶτα γιατί τὸν θεώρησαν ὑπεύθυνο πού ἔμεινε στά χέρια τῶν Τούρκων ὁ Κάμπος τῆς Ἄρτας, ἡ Πρέβεζα, τὰ Γιάννινα. Τραγοῦδοῦσαν:

Σ' ὅλο τὸν κόσμο ξαστεριά,
σ' ὅλο τὸν κόσμο ἥλιος
καί στά καημένα Γιάννινα,
μαῦρο παχὺ σκοτάδι·
τί ἐφέτος κάμαν τῆ βουλή
ὄχτώ βασιλεια ἀνθρώποι
κι' ἐβάλανε τὰ σύνορα
στῆς Ἄρτας τὸ ποτάμι.
Κι' ἀφήκανε τὴν Πρέβεζα
καί πήρανε τὴν Πούντα
κι' ἀφήκανε τὰ Γιάννινα
καί πήρανε τὴν Ἄρτα.
Ἀνάθεμά σας πίτροποι
κι' Ἀλέξη Κουμουνοῦρε,
μὲ τῆ γραμμὴ πού βάλαταν
τοῦτο τὸ καλοκαῖρι.

Καί δεύτερα, γιατί τὰ ἀνάκτορα, μὲ τοὺς ἀνθρώπους των, ὑπόδειξαν κρυφὰ τὴν καταψήφιση τοῦ Κουμουνοῦρου.

Ἐκλέχτηκαν: Στὴν Ἄρτα οἱ δύο ἀντίπαλοι, Καραπάνος καί Παχὺς. Στὰ Τζουμέρκα, πού ἀποτελοῦσαν χωριστὴ ἐκλογικὴ περιφέρεια, οἱ Ν. Ἀμβράζης καί Κ. Κοττίκας.

Στίς 18-1-1882 ὁ Βασιλιάς Γεώργιος Α', ἐξεφώνησε τὸ λόγο τοῦ Θρόνου.

Στίς 24-2-1882 ἡ Βουλὴ συζήτησε γιὰ τίς ἐνστάσεις πού ὑποβλήθηκαν κατὰ ἐκλογῆς μερικῶν βουλευτῶν. Ὁ βουλευτὴς Λεβίδης ὑποστήριξε ἐνστάση κατὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ν. Ἀμβράζη.

Ἡ ἐνσταση αὐτὴ στηριζόταν σὲ δύο βάσεις: Στὴν ἀνηλικιότητα τοῦ Ἀμβράζη, πού δὲν εἶχε συμπληρώσει τὸ 30τὸ ἔτος καί στὸ ὅτι ὁ Ἀμβράζης κατηγορήθηκε πὼς πρὶν τέσσερα χρόνια σκότωσε τὴ γυναῖκα του καί βγῆκε βούλευμα πού ἔπαυε πρὸς καιρὸν τῆ δίωξη.

Ὁ Λεβίδης ὑποστήριξε τὴν ἐνσταση, λέγοντας πὼς στὴν ἀπολογία του ὁ Ἀμβράζης (δηλαδὴ τὸ 1878) δήλωσε ὅτι ἦταν 26 χρονῶν συνεπῶς τὸ 1881 πού έγιναν οἱ ἐκλογές, δὲν εἶχε συμπληρώσει τὰ 30.

Ὁ Ἀμβράζης ἀντικρούοντας τὴν ἐνσταση, εἶπε: «Ὁ κ. Λεβίδης παρεκινήθη ὑπὸ τοῦ κ. Καραπάνου. Τὸ βούλευμα ἐτυπώθη καί διενεμήθη δαπάναις τοῦ χρυσοκανθάρου Καραπάνου. Ἡμην φοιτητῆς πτωχὸς καί ἡσογκαζόμεν νὰ ψέλλα εἰς τὰς ἐκκλησίας διὰ νὰ σπουδάσω. Εὐρέθη μία σπεῖρα κακούργων ἧτις μὲ ἐκατηγόρησε.

Σὰς παρουσιάζω τὸ πρόσωπόν μου, κύριοι, αὐτὴν τὴν στιγμήν καί δύνασθε νὰ ἐννοήσητε ἐὰν ἡδυνάμην ἐγὼ καί νὰ σκεφθῶ τοιοῦτον τι, ὅστις φρικιῶ καί εἰς μόνην τὴν ἀνάμνησιν ὅτι ἐγὼ ἤμην ὁ κατηγορούμενος.

Ἡ πατρίς μου μὲ ἔστειλε μὲ τὴν ρητὴν ἐντολήν, οὐδὲν νὰ ζητήσω, παρὰ μόνον νὰ φροντίσω νὰ ἐλαττωθῶσι τῶν δυστυχῶν ἐκείνων χωρικῶν τὰ βάρη, τὰ ὅποια τοὺς βασανίζουν ἀδιακόπως, οἱ ὅποιοι ἐνῶ ἐργάζονται ἀδιακόπως, ἐν τού-

τοὺς πεινοῦν καὶ περιφέρονται γυμνοί. Καὶ ἂν, κύριοι. ἤθελετε ἔλθει εἰς αὐτὰ τὰ μέρη τὰ ἰδικὰ μας, ἤθελον σὰς κάμει φρικτὴν ἐντύπωσιν, διότι οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι δὲν εἶναι συνταγματικοὶ πολῖται. Διότι ἐκτὸς τοῦ νόμου καὶ τοῦ συντάγματος, ἐκτὸς τοῦ βασιλέως, ἀναγκάζονται ν' ἀναγνωρίζουν καὶ ἄλλον αὐθεντήν, τὸν Καροπάνον, ὁ ὁποῖος ἐπικάθητε ἐπὶ τῆς ράχεώς των καὶ ἐκμυζᾷ ὡς βδέλλα τὸ αἷμα των. Καὶ ὁ ὁποῖος μὲ εἶχε καλέσει καὶ μοῦ ἐδήλωσε: ἢ θὰ εἶσαι μαζί μου ἢ θὰ σὲ καταπολεμήσω».

Ὁ βουλευτὴς Δεσποταῖος ἐτάχθη ὑπὲρ τῆς ἀποδοχῆς τῆς ἐντάσεως λόγῳ ἀνηλικιότητος καὶ κατηγόρησε τὸν Ἀμβράζη ὅτι εἶναι ἀγνώμων πρὸς τὸν Καραπάνον, ὁ ὁποῖος τὸν ἀνέθρεψε καὶ τὸν σπούδασε.

Ἀπαντώντας ὁ Ἀμβράζης εἶπε: «Ἐξώδευσε ὀλίγα. Δὲν ἀνέχομαι, ἐπειδὴ εὐηργετήθην ὑπὸ τοῦ χ. Καραπάνου, νὰ βλέπω τοὺς ἀδελφούς μου εἰλωτας».

Ἀκολούθησε ἡ ψηφοφορία ἐπὶ τῆς ἐνστάσεως, πού ἔγινε δεκτὴ (λόγῳ ἀνηλικιότητος) μὲ ψήφους 106 κατὰ 88. Ἀπὸ τοὺς βουλευτὰς τῆς περιοχῆς ὁ Καραπάνος τάχθηκε ὑπὲρ τῆς ἀποδοχῆς τῆς ἐνστάσεως, οἱ δὲ Γ. Παχὺς καὶ Κ. Κοττίκας ὑπὲρ τῆς ἀπορρίψεως.

Τὴν θέση τοῦ Ἀμβράζης στὴ βουλὴ τὴν πῆρε ὁ Ρίγγας.

6. Ο ἰ π ὀ ρ τ ε ς.

Γράφει ὁ Μακρυγιάννης στὰ «Ἀπομνημονεῦματά» του:

«Τὴν αὐγὴ τοὺς ρίχτηκε ὁ ἀθάνατος Γῶγος τῶν τούρκων εἰς τὶς Πόρτες καὶ Μοναστήρι».

Πρόκειται βέβαια γιὰ μιὰ φάση τῆς περιφημῆς μάχης τῆς Ἄρτας (Νοέμβριος 1821).

Ὁ Γῶγος πού ἀναφέρει ὁ Μακρυγιάννης, δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν ὀνομαστὸ ὄπλαρχηγὸ Γῶγο Μπακόλα. Καὶ Μοναστήρι εἶναι τὸ μοναστήρι τῆς Φανερωμένης, νοτιοανατολικά τῆς Ἄρτας, στὶς βορειοανατολικὲς πλαγιὰς τοῦ λόφου τῆς Περάνθης.

Τὶ ἦταν ὅμως οἱ «Πόρτες» πού γράφει ὁ Μακρυγιάννης;

Ὁ πίνακας τῆς μάχης τῆς Ἄρτας, πού τὸν σχεδίασε ὁ Ζωγράφος σύμφωνα μὲ τὶς ὑποδείξεις τοῦ Μακρυγιάννη, καθὼς καὶ τὸ ἐπεξηγηματικὸ σημεῖωμα πού συνοδεύει τὸν πίνακα αὐτόν, δὲν μᾶς βοηθοῦν νὰ λύσωμε τὴν ἀπορία μας.

Στὸν πίνακα βλέπουμε δυὸ τετράγωνα, κάτι σὰν δεξαμενές.

Καὶ στὸ σημεῖωμα τὴν ἐξήγηση: Οἱ Πόρτες.

Οἱ γεροντότεροι ἀρτινοὶ δὲν θυμοῦνται τίποτε σχετικὰ μὲ τὴ θέση πού εἶχε τὸ ὄνομα «Πόρτες».

Καὶ ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ κείμενα, δὲν προκύπτει κανένα διαφωτιστικὸ στοιχεῖο.

Νὰ ὅμως πού ἓνας ξένος, Ἄγγλος περιηγητὴς, ὁ Γουάρντσογούωρθ, στὸ βιβλίον του «Ἑλλάδα ζωγραφικὴ, περιγραφικὴ καὶ ἱστορικὴ» πού κυκλοφόρησε πρὶν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνα, στὰ ἀγγλικά καὶ γαλλικά, μᾶς δίνει κατατοπιστικὰ πληροφορίες γιὰ τὶς «Πόρτες».

Γράφει: «Στὰ βορειοανατολικά αὐτοῦ τοῦ βουνοῦ — δηλαδὴ τῆς Περάνθης — βλέπει κανεὶς ἀκόμα μιὰ ἀπὸ τὶς πόρτες τοῦ ἀρχαίου φρουρίου, πού σήμερα ὀνομάζεται Μεγάλῃ Πόρτα.

Πολὺ κοντὰ εἶναι ἡ ἐκκλησία Παναγία Φανερωμένη».

Ἔτσι λοιπὸν λύνεται ἡ ἀπορία.

Οἱ πόρτες πού γράφει ὁ Μακρυγιάννης, ἦταν δυὸ πύλες τοῦ ἀρχαίου τείχους τῆς Ἀμβρακίας.

Καί βρισκόταν μεταξύ τῆς μονῆς τῆς Φανερωμένης καί τοῦ σημερινοῦ ἀμυνοῦ στρατώνα.

Οἱ τοῦρκοι, πού, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Σεραφεῖμ Ξενόπουλος στό «Δοκίμιό» του, ἔχτισαν τόν στρατώνα αὐτόν τό 1864-65 χρησιμοποιοῦντας τίς πέτρες τοῦ ἀρχαίου τείχους, προφανῶς κατέστρεψαν καί τίς «Πόρτες» καί τοποθέτησαν τίς πέτρες τους στά θεμέλια ἢ στούς τοίχους τοῦ στρατώνα.

7. Ἡ Κ α θ ὀ π ῖ τ ρ α

Τό ἱστορικό ἐκκλησάκι τῆς Κασσοπίτρας χτίστηκε — ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Σεραφεῖμ Ξενόπουλος — στά 1732 καί γκρεμίστηκε στά 1818, ὅταν ἔπεσε πάνω του τό μεγάλο κυπαρίσσι πού ἦταν στόν περίβολό του. Ἐμεινε ἐρειπωμένο μέχρι τό 1920. Τότε εὐσεβεῖς γείτονες ἔκαναν ἔρανο, μάζεψαν τό ἀπαραίτητο ποσό καί τό ξανάχτισαν, στίς ἴδιες διαστάσεις. Πῆραν καί τήν εἰκόνα τῆς Παναγίας Κασσοπίτρας πού ἀπ' τό 1818 φυλάγονταν στόν ἅϊ - Γιάννη καί τήν τοποθέτησαν πάλι στό νέο ἐκκλησάκι.

Ἡ εἰκόνα τῆς Κασσοπίτρας θεωρεῖται θαυματοουργή. Οἱ παλιοὶ λένε πῶς ἔδωσε τό φῶς σέ κάποιον πού τύφλωσαν οἱ τοῦρκοι. Σ' αὐτήν κατέφευγαν καί οἱ πρόσφυγες γιά νά τοὺς ὑποδείξει πού βρίσκονται οἱ χαμένοι — μετὰ τή μικρασιατική καταστροφή — συγγενεῖς των.

Ἡ σημερινή μικρὴ ἐκκλησία ἔχει ἐντοιχισμένη δεξιά ἀπό τήν εἴσοδό της μιὰ μαρμάρηνη πλάκα (θωράκιο) μέ σκαλισμένο ἕνα μεγάλο σταυρό, μέσα σέ κύκλο. Καί στά προπύλαιά της — ἅς ποῦμε ἔτσι δυο τσιμέντινες κολῶνες πού προστέθηκαν τελευταῖα — βρίσκεται ἕνα ἄλλο μάρμαρο, μέ στρυγγυλὴ βάση πού στενεύει στή μέση καί καταλήγει στό ἀπάνω μέρος σέ κοίλωμα.

Τὰ δυο αὐτὰ μάρμαρα δὲν προέρχονται ἀπό τήν Κασσοπίτρα, ἀλλὰ ἀπό κάποια ἄλλη πολὺ παλιότερη ἐκκλησία. Ἴσως νᾶναι σωστό αὐτό πού στοματικά παραδίδεται, δηλαδή πῶς κάποτε, πρὶν χτιστῆ ἡ ἐκκλησία πού ἀναφέρει ὁ Σεραφεῖμ, ὑπῆρχε ἐκεῖ μιὰ μεγάλη ἐκκλησία, μέ πολλά μάρμαρα καί ἀγιογραφίες. Λὲν οἱ γέροντες, πῶς ὅταν ἔσκαβαν γιά νά τοποθετήσουν τοὺς σωλῆνες τῆς ὑδρεύσεως, ἔβρισκαν οἱ ἐργάτες ξύλα καί σοφάδες μέ ζωγραφιές, σέ ἀρκετὴ ἀπόσταση ἀπ' τό σημερινό μικρὸ ἐκκλησάκι. Ἴσως λοιπὸν τὰ δυο αὐτὰ μάρμαρα νά προέρχονται ἀπ' αὐτὴ τὴ μεγάλη ἐκκλησία. Καί δὲν ἀποκλείεται, τό δεύτερο μάρμαρο, αὐτό μέ τό κοίλωμα, νά προέρχεται ἀπὸ ἀρχαῖο ναό, στόν ὁποῖο τό χρησιμοποιοῦσαν γιά ν' ἀνάβουν θυμίαμα. Μιὰ τέτοια ὑπόθεση ἐνισχύεται κι' ἀπ' τό γεγονός ὅτι γύρω - γύρω ἀπ' τήν σημερινὴ Κασσοπίτρα καί σέ ἀρκετὸ βάθος, ὑπάρχουν μεγάλες πέτρες ἀπὸ θεμέλια μεγάλων ἀρχαίων κτιρίων. Ἄλλοι λέν, πῶς τό μάρμαρο μέ τό κοίλωμα, προέρχεται ἀπὸ ἀρχαῖο ἀναβρυτήριον.

Τό ὄνομά της Κασσοπίτρα τό πήρε, κατὰ τὸν Σεραφεῖμ, ἀπὸ τήν Παναγία ἢ Θεοτόκα Κασσιόπη τῆς Κέρκυρας, πού τήν θεωροῦσαν εἰ κερκυραῖοι θαυματοουργή, γιὰτί ἔδωσε κι' αὐτὴ τό φῶς σ' ἕνα Στέφανο «ἀδίκως τυφλωθέντα». Ἄλλὰ κι' ὁ Ἄνδρ. Μουστοξύδης στόν «Ἑλληνομνήμονα» κι' ὁ Σπ. Λάμπρος στό «Νέο Ἑλληνομνήμονα», τὰ ἴδια γράφουν: «Ἐν Κερκύρα ἡ Παρθενομήτωρ τιμᾶται ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Κασσωπαία ἢ κοινῶς Κασσοπίτρα, ἧς ἡ προσκύνησις μετέβη καί εἰς μέρη τινὰ τῆς Ἡπείρου, οἷον τὴν Ἄρταν καί εἰς τινὰς νήσους. Ἐπωνομάσθη δὲ οὕτως ἀπὸ τῆς Κασσιώπης, λιμένος ἐν ᾧ κεῖται ἡ ἐκκλησία, ὠκοδομημένη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ περιδόξου ναοῦ τοῦ Διὸς τοῦ Κασσίου».

Χαρακτήρισα στήν ἀρχὴ τὴν Κασσοπίτρα «ἱστορικό ἐκκλησάκι». Κι' εἶναι σ' ἀλήθεια ἱστορικό. Γιὰτί ἐκτὸς ἀπ' τό παμπάλαιο ὄνομά της, ἐκτὸς ἀπὸ τίς

παρὰ δόσεις γιὰ τοὺς ναοὺς ποὺ προϋπῆρχαν στὴ θέση τῆς, ἦταν ἐκεῖ καὶ Κρυφὸ Σχολεῖο στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας. Ἐκεῖ δίδιχε στὸν Σκουφᾶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ὁ Ντούϊας, ὅπως γράφει ὁ Γούδας στοὺς «Παράλληλους Βίους» του. Κι' ἐκεῖ — στὸν περίβολό τῆς — θάφτηκαν πολλοὶ ἀπ' τοὺς ἐπαναστάτες — κυρίως Πετανίτες — ποὺ σκοτώθηκαν στὴ μάχη τῆς Ἄρτας, τὸν Νοέμβριο τοῦ 1821, ὅπως γράφει ὁ Ξενόπουλος στὸ «Δοκιμιό» του. Οἱ περίοικοι λέν πῶς στὸν περίβολο τῆς Κασσοπίτρας βρέθηκαν ἀκέφαλοι σκελετοί. Ἴσως νὰ ἔθαψαν ἐκεῖ ὄσους ἀποκεφάλιζαν στὴν πλατεῖ τοῦ «Μονοπλιού» οἱ τούρκοι.

Τ' Ἅγιο Θεόδωρου τὸ βουνό

Τ' Ἅγιο-Θεόδωρου τὸ βουνό καὶ τ' Ἅγιο Κωνσταντίνου
κανένας δὲν τ' ἀνέβαινε πεζὸς καὶ καβαλάρης.

Μιὰ κόρη ἦταν τ' ἀνέβαινε πλέκοντας τὸ γαϊτάνι.

Πλέκοντας καὶ διανεύοντας καὶ φιλοτραγουδώντας.

Καὶ τί τραγουδοὶ πού ἔλεγε καὶ τί τραγουδοὶ λέγει.

Ἐγὼ στὴν ἐβδομάδα μου σαράντα πήχεις γνέθω.

Χρυσικοῦ γιὸς τὴν ἄκουσε ἔπο μέσα ἀπ' τὸ παζάρι.

Σ' ἄκουσα, σ' ἄκουσα κόρη μου ὅπου ἴσαι φιλογνέστρα.

Κάπου ἔχα στὸ σεντούκι μου ἓνα σκουλιὶ λινάρι.

Νὰ φτιάξης τρία πουκάμισα καὶ τρία μαντηλάκια,

Νὰ σοῦ τὸ στείλω, κόρη μου, νὰ μου τὸ φιλογνέσης.

κι αὐτὰ τ' ἀποχτενίσματα δικό μου μαντηλάκι.

Τί μαντηλάκι νὰ ἴναι αὐτὸ σαράντα πέντε πήχεις.

Στοὺς οὐρανοὺς τὸ ὑφαίνανε στοὺς κάμπους τὸ διαζόνταν
καὶ στὸν ἀφρὸ τῆς θάλασσας τὸ γραῖναν τὸ ξεγραῖναν,

(Ἡ κόρη ἀπαντᾷ)

Σ' ἄκουσα, σ' ἄκουσα, χρυσικέ, πού ἴσαι φιλοτεχνίτης
Κάπου ἔχα στὴν κασέλα μου σπειροὶ μαργαριτάρη.

Νὰ σοῦ τὸ στείλω, χρυσικέ, νὰ μοῦ τὸ λαμπηκάρης.

Νὰ φτιάξης τρία θηλόκομπα καὶ τρία δαχτυλίδια,

κι αὐτὰ τ' ἀπορινίσματα δικό μου δαχτυλίδι.

Τί δαχτυλίδι νὰ ἴναι αὐτὸ σαράντα πέντε πύργους,

κάθε πυργούλης κι ἐκκλησιά, καθ' ἐκκλησιά καὶ διάκος,

Νὰ βάλω μέσα καλογριές κι ἀπ' ἔξω καλογέρους,

νὰ βάλω νιὸ πνευματικὸ νὰ τοὺς ξομολογή.

ΟΙ ΠΕΤΡΕΣ ΤΟΥ ΚΟΚΟΡΑΒΑ

ΝΙΚΟΥ ΚΑΡΑΒΑΣΙΑΗ

Σάν ἔσφιξε πολὺ στὸ λαιμὸ τοῦ ραγιά τῆς σκλαβιάς τὸ βρόχι, τινάχτηκε ὁ ἄμοιρος ὁ Ρωμιὸς καὶ μ' ὅ,τι ἤθερε μπροστά του, στούμπαγε τὸν τούρκικο χαλκὰ γιὰ νὰ τὸν κόψη.

Σάν ἔμπαινε τὸ καινούργιο θέμελο, στὴν πανάρχαια πατρίδα, πολλὰ ἦταν τὰ παλληκάργια ποὺ βόηθησαν μὲ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ καργιοφίλι, κι' ἄσωτες οἱ παλληκαργιές ποὺ γράψανε μὲ μπαρούτι καὶ αἷμα.

Ἐτούτη ὅμως ἡ παλληκαργιά, ποὺ ἄκουσα νὰ μολογιέται ἀπὸ τοὺς προεστοὺς στὸ χωργιό, οὔτε γράφτηκε, μὰ καὶ θὰ εἶχε λησμονηθῆ, ἂν οἱ «Πέτρες τοῦ Κοκοράβα» δὲν βρίσκονταν ἀκόμα στὴν ἴδια μεργιά, σάν νὰ τις ἔβαλε ἄνθρωπος ἐδῶ καὶ μέρες, κι' ἄς ἔχουν ἐκεῖ παραπάνω ἀπὸ ἐνάμισυ αἰῶνα.

Καλόκαρδος κι' ἀνοιχτομάτης, ἀπόκοντος στὸ κορμί, ἀθυρόστομος κι' ἀλαφρῆς στὸ ποδάρι ὁ Κοκοράβας, λημέργιαζε ἀποβραδὺς στὸν Ὀλυμπο μὲ τὰ παλληκάργια του καὶ τὸν ἔπαιρνε ἡ μέρα στὶς Τζιουμερκιώτικες ράχες. Νυχτόσημα παραμόνευε στὶς ροῦγες κι' ἔπεφτε σάν γεράκι στ' ἀσκέρι τοῦ Πασιά καὶ τὸ σκόρπαγε καὶ τὸ χάλαγε κι' ἔβραζε ἐκεῖνος ἀπ' τὸ κακό του.

Ἔστειλε καὶ ματάστειλε Ἄρβανῖτες νὰ τὸν λάβουν. Ἔταξε μπαξίσια στὰ χωργιά καὶ τις στάνες νὰ τὸν βοηθήσουν, μὰ τίποτα δὲν κατάφερε νὰ κάμη.

Ἦταν παλληκάρι ὁ Κοκοράβας καὶ τὸν ἀγάπαγε πολὺ ὁ κόσμος αὐτὸν τὸν κλέφτη. Δὲν καταφρόνεσε ραγιά, δὲν ἀδίκησε ποτέ του ἄνθρωπο. Ἐκδίκηση ἔπαιρνε ἀπὸ τὴν Τουρκιά, γιὰ τὰ κρίματα ὅποῦχε καμωμένα.

Καὶ γύριζαν οἱ Ἄρβανῖτες στὸν Πασιά, — ὅσοι γύριζαν — μὲ τὰ κεφάλια κρεμασμένα.

Σάν ὁ πανοῦργος ὁ Ἄλῆς δὲν μπόρεσε νὰ δαμάση τὸν κλέφτη μὲ τὸ γιαταγάνι, σοφίστηκε ἄλλο μονοπάτι. Ἔστειλε καὶ ξανάστειλε ἄνθρωπο στὸν κλέφτη καὶ τοῦ παράγγελε, πὼς τάχα θέλει νὰ κουβεντιάσουν γιὰ τὸ καλὸ του. Τῶταξε χίλια δυὸ καὶ τῶδινε καὶ τὸ λόγο του πὼς δὲν θὰ τὸν χελάσει ἂν κάθονταν φρόνιμα.

Ἦξερε καλὰ ὁ Κοκοράβας πόσο μπέσα εἶχε ὁ Ἄλῆ Πασιάς καὶ πόσο κράταγε τὸ λόγο του. Ἦξερε ἀκόμα, πόσο καλὸ τοῦ χρώσταγε καὶ πὼς θὰ πόρευε, ἂν ἔπεφτε στὰ χέργια του. Μὰ δὲν τὸν λογάριαζε καὶ ἀποφάσισε πάλι νὰ τὸν ντροπιάσει.

Δέχτηκε τὸ μαντάτο του καὶ τοῦ παράγγειλε νὰ στείλῃ τοὺς ἀνθρώπους του νὰ κουβεντιάσουν μιὰ ἀλωναργιάτικη μέρα στὸ λιβάδι τὸ Μελισσουργιώτικο, ποῦναι παράμερα ἀπὸ τὸ δρόμο ποὺ γέρνει ἀπὸ τὸ Σταυρὸ γιὰ τὸ Γαρδίι, πρὶν πέσουμε στὴν Πτέσα.

Τοὺς καρτέραγαν οἱ κλέφτες, ἄλλοι σκόρπχοι γύρω στὰ καραούλια καὶ καμμιὰ σαρανταργιά καθισμένοι ἀράδα — ἀράδα σὲ πέτρες, ὀπόβαλαν στὴν κορφὴ τῆς πλαγιάς.

Καμμιά είκωσαργιά ἀδρασκελές τόπο χαμηλότερα, ἔκατσε ὁ Κοκοράβας μέ τὸ Βελλή, τὸ γυιὸ τοῦ Ἄλῃ καὶ τέσσερους - πέντε Ἄγάδες.

Τ' ἀσκέρι τὸ κράτησαν κάτω στὸ ρέμα.

Πολὸ τοὺς παίνεβε τοὺς κλέφτες ὁ Βελλῆς γιὰ νὰ τοὺς καλοπιᾶση. Ρώταγαν καὶ ξαναρώταγαν οἱ Ἄγάδες γιὰ τὰ παλληκάργια, γιὰ τοὺς ζαιρέδες, γιὰ τὴν ντυμασιά, γιὰ τὰ λημέργια κι' ἔταζαν ἀράδα μούλκια καὶ κοπάδια.

Ὁ Κοκοράβας, πρόσχαρος, ἀνασηκώθηκε γιὰ μιὰ στιγμή, ἀνασκούμπωσε λίγο τὴ φουστάνελλα, ἔβαλε τὸνα ποδάρι ἀπάνω στ' ἄλλο κι' ἀκούρμενε.

Σὰν τὸν εἶδαν οἱ κλέφτες, ἔτσι ἔκαμαν κι' ἐκεῖνοι. Ἦταν ὀρμηγεμένοι.

Καὶ κρυφαγνάντευαν οἱ Ἄγάδες. Καὶ τί νὰ ἰδοῦν! Κανέννας ἀπὸ τοὺς κλέφτες δὲν εἶχε βρακί...

Ἀπόσκιωναν τὰ λακκώματα, στὰ ζερβὰ ἄρχισε καὶ δρόσιαζε ἀγάλια - ἀγάλια τὸ χορτάρι. Ἡ μέρα τσάκιζε καὶ πάσκιζαν ἀκόμα οἱ Τοῦρκοι νὰ γυρίσουν τὸ κεφάλι τοῦ κλέφτη. Τοῦειπαν νὰ παρατήση τὸ ἀσκέρι τὸ ξεβράκωτο καὶ ν᾿ἄρθη στὰ Γιάννινα, νὰ τὸν κάμη τρανὸν ὁ Πασιάς, νὰ τοῦ δώση γρόσια καὶ τόπο, νὰ ζήσει ἀφέντης.

...Σκανιασμένους τοὺς ξεπροβόδισε ὡς τὴ ράχη. «Σὰν φτάσουν στὸν Πασιά — τοὺς ἀποκρίθηκε — νὰ τοῦ εἰποῦν τὸ τί εἶδαν καὶ πὼς ὁ Κοκοράβας, δὲν τὸ βρίσκει πρεπούμενο νὰ κάμη τὸ δραγουμάνο στὴ φαμιλιά του, οὔτε νὰ γίνη ἀφέντης σὲ ξένο βγιό.

Τὴ δούλεψή τους, πολλὲς φορές τὴν πῆρε ὁ Πασιάς, τώρα ἦρθε ὁ καιρὸς καὶ οἱ ραγιάδες νὰ ποδέσουν βρακί, τὸ πῆραν ἀπόφαση».

Κι ἔφυγαν ἐκεῖνοι.

Καὶ ρώτησαν τὰ παλληκάργια :

— Τί ἔκαμαν αὐτοὶ οἱ Ἄγάδες ἐδῶ οὐπούρθαν καπετάνιε ;

Κι' ἀποκρίθηκε ἐκεῖνος :

— Μᾶς εἶδαν τ' ἀρ.....

.. Ἀπὸ τὸ πρὸς ἔκδοσιν βιβλίο «...χάθηκαν ἀμνημόνευτοι».

Η «ΤΟΥΡΛΑ», ΔΙΧΟΜΟΙΡΙΟΥ

ΤΡΥΦΩΝΑ ΣΕΡΒΕΤΑ

Ἐδῶ καὶ πολλοὺς αἰῶνες σὲ ἄγονους τόπους καὶ σὲ πλαγιές βουνῶν κοντὰ στὸ Διχομοίρι, πάνω σὲ ἀπότομους βράχους ποὺ δέσποζαν τὴν περιοχὴ, ὁμάδες ἀπὸ ὀρεσίβιους ἀνθρώπους διάλεξαν τὴν κατοικία τους.

Ἐκεῖ ἔκτισαν τὰ σπίτια τους καὶ τὰ ἐργαστήρια τους, στήσαν τοὺς βωμοὺς γιὰ νὰ λατρεύουν τοὺς Θεοὺς τους, ἔθαψαν τοὺς νεκρούς, προστάτεψαν μὲ τειχὴ τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά τους. Πάλεψαν μὲ τὴν ἀγορη γῆ νὰ ζήσουν. Δούλεψαν μὲ χρῶμα καὶ φωτιά γιὰ νὰ ἀποτυπώσουν στὴ λάσπη τους μύθους, τὴν Ἱστορία καὶ τὴν καθημερινή τους ζωὴ. Ἀγωνίστηκαν σμιλεύοντας τὸ μάρμαρο ἢ τὸν ὀρει-
χαλκο, γιὰ νὰ δώσουν μορφὴ στοὺς ἤρωες καὶ στοὺς Θεοὺς τους.

Ὅλα τοῦτα, ἀγγεῖα, ἀγάλματα, θεμέλια ἀπὸ σπίτια καὶ ναοὺς, ἐπιγραφές καὶ ἀντικείμενα ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ, ποὺ τόσα πολλὰ θὰ μπορούσαν νὰ μᾶς ἱστορήσουν γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους, εἶναι σκεπασμένα στοργικὰ ἀπὸ τὸ χῶμα.

Ἡ ἔρημη τοποθεσία τῆς «Τούρλας» καὶ ἡ δυσκολία συγκοινωνίας ἐξηγοῦν γιὰτὶ ὁ ἀξιόλογος αὐτὸς ἀρχαιολογικὸς χῶρος ἔμεινε γιὰ τόσο καιρὸ ἀγνωστος καὶ ἀνεξερευνήτος.

Παρὰ τὴν ἀδυναμία ὅμως ἢ καὶ τὴν ἀδιαφορία τῆς ἀρχαιολογικῆς σκαπάνης, κάποτε -κ ἀποτε σπουδαῖα ἀγγεῖα, ἀντικείμενα καὶ ἀγάλματα ξεπετάγονται μόνα τους, πλανῶνται στὶς ρεματιές καὶ τὰ λαγγάδια καὶ ἴσως ἀποροῦν γιὰ τὴν περι-
φρόνηση ποὺς τοὺς δείχνουμε. Ἄν βέβαια τὴ νύχτα ἢ καὶ τὴν ἡμέρα μπροστὰ στὰ μάτια τῶν ἀνίδεων χωρικῶν ἢ σκαπάνη τοῦ τυφλοπόντικα ἀρχαιοκάπηλου δὲν εἶναι λιγώτερο στοργικὴ...

Πολλές φορές οἱ χωρικοὶ τελειῶς ἀνύποπτοι γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἀξία τοῦ χώ-
ρου περισυλλέγουν τὰ ὀρειχάλκινα ἀγάλματα μὲ τὴν μοναδικὴ μέριμνα νὰ τά...
πριονίσουν, νὰ τοὺς κόψουν τὸ κεφάλι καὶ νὰ τὰ πετάξουν κατόπι γεμᾶτοι ἀπο-
γοήτευση ποὺ δὲν ἦταν χρυσᾶ.

Ἄλλοτε πάλι διάφορα ἀγγεῖα ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης χρησι-
μοποιήθηκαν σὰν «τσάρπες» γιὰ νὰ πίνουν νερὸ οἱ κότες ἢ σπᾶστηκαν γιὰ νὰ παί-
ξουν τὰ παιδιά «κεραμιδάκια». Τὶς περισσότερες ὅμως φορές διάφοροὶ ἐπιτήδειοι,
ξένοι καὶ ντόπιοι ποὺ μένουν στὴν Ἀθήνα, μπόρεσαν νὰ ξαφρίσουν πολλὰ ἀγάλ-
ματα καὶ νομίσματα τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνα.

Σὲ τυχαία συζήτηση μὲ παρέα χωρικῶν γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἀξία τῶν ἀρχαιο-
λογικῶν θησαυρῶν τῆς πατρίδας μας, μείναμε κατάπληκτοι ἀπὸ τὴν ἀντίθετη γνώ-
μη τους!! Εἶχαν ἐξοικειωθῆ τόσο πολὺ μὲ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῆς περιο-
χῆς, ὥστε τὰ θεωροῦσαν ἐντελῶς ἀσήμαντα:

«Ἀπὸ τέτοια παληοσίδερρα καὶ παληοκάνανα, δάσκαλε, εἶναι γεμᾶτος ὁ τό-
πος στὴν Τούρλα».

Ἔτσι πληροφορηθήκαμε ἐκπληκτοὶ ὅτι δύο ἀπὸ αὐτὰ τὰ «παληοσίδερρα» ἀνε-

κτίμητα Ἑλληνικὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἀποτελοῦσαν παιγνίδια στὰ χέρια τῶν παιδιῶν καὶ δεμένα μὲ σκοινὶ σέρνονταν στὶς μάντρες ἀπὸ τὰ σπίτια !!

Τοὺς παρακαλέσαμε νὰ φέρουν τὰ «παλησιδερα» στὸ Σχολεῖο, γιὰ ἐποπτικά μέσα, τάχα, τῶν μαθητῶν. Μὲ τὶς ἐλάχιστες ἀρχαιολογικὲς μας γνώσεις ὑποπτευτήκαμε ὅτι τὰ δύο ἀγαλμάτια ἦσαν πολὺ ἀξιόλογα. Ἐνημερώσαμε ἀμέσως τὴν ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία Ἀρτῆς σχετικὰ καὶ μαζὶ μὲ δύο νομίσματα καὶ ἄλλα ἀρχαιολογικὰ ἀντικείμενα τὰ παραδώσαμε ἀρμοδίως. Οἱ εἰδικοί ἀρχαιολόγοι ποὺ τὰ ἐμελέτησαν εὐρῆκαν πράγματι τοῦτα πολὺ ἀξιόλογα. Καὶ τὰ δύο ἀγαλμάτια εἶναι ὀρειχάλκινα καὶ παριστάνουν νεάνιδες. Τὸ δὲ μεγαλύτερο ποὺ βρίσκεται καὶ σὲ ἀριστη κατάσταση συμβολίζει ὡπωσδήποτε τὴ Θεὰ Ἀθηνᾶ. Τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ νομίσματα παριστάνει στὴ μιὰ πλευρὰ τὸ Θεὸ Ἀπόλλωνα ποὺ ἐξαπολύει τὸν κεραυνό, στὴ δὲ ἄλλη ἓνα Ἐνλληνα τοξότη. Ἄλλο πάλι ἀπὸ τὰ νομίσματα φέρει τὴ λέξη «ΑΜΒΡΑΚΙΑ».

Τὰ θραύσματα τῶν ἀγγείων εἶναι διαφορετικῆς συνθέσεως καὶ χρώματος καὶ προφανῶς διαφορετικῆς ἐποχῆς. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων συμπεριλαμβάνεται ἀκόμη καὶ βέλος τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς. Τέλος ἀνάμεσα σ' αὐτὰ εὐρημάτων προκαλεῖ ξεχωριστὴ ἐντύπωση ἓνα πολὺ μεγάλο δόντι ἀπὸ ζῶο ἄγνωστο καὶ ἀνύπαρκο στὴ σημερινὴ ἐποχῆ.

Ἵστερα ἀπὸ αὐτὰ, ἐπισκεφθῆκαμε προσωπικὰ τὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο καὶ ἀπὸ ὅσα εἶδαμε πιστεύομε ὅτι ἀξίζει καὶ πρέπει νὰ ἐρευνηθῆ τὸ γρηγορώτερο.

Ἡ τοποθεσία βρίσκεται στὸ Β. Α. μέρος τοῦ Διχομορίου καὶ ἀπέχει περίπου τέσσερα χιλιόμετρα ἀπὸ τὸ Κέντρο τοῦ χωριοῦ. Σήμερα κατοικεῖται ἀπὸ δέκα περίπου σκορπισμένες οἰκογένειες ποὺ ἀποτελοῦν συνοικισμό τῆς Κοινότητος Διχομορίου. Ἡ συγκοινωνία πρὸς τὸ συνοικισμό αὐτὸ εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτη. Γίνεται δὲ ἀπὸ μονοπάτια ποὺ τὸ χειμῶνα εἶναι μᾶλλον ἀδιάβατα.

Στὸ χῶρο αὐτό, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ μνημεῖα καὶ ἀπὸ τὰ ἄπειρα θραύσματα διαφόρων ἀγγείων, ἐκεῖνο ποὺ παρουσιάζει μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ σημεῖο ποὺ θὰ βρισκονταν μᾶλλον ὁ βωμός. Βρίσκεται σὲ ἀπότομο βράχο ποὺ ἔχει τὴ μορφή κάποιου φυσικοῦ ἐξώστη. Ἐνα δὲ μέρος τοῦ βράχου κόπηκε παλαιότερα καὶ βρίσκεται σὲ μεγάλη χαράδρα. Στὸ σημεῖο τῆς τομῆς τοῦ βράχου καὶ σὲ βάθος μισοῦ μέτρου καὶ περισσότερο φαίνεται ἐπίστρωμα ἀπὸ κεραμίδια καὶ σπασμένα ἀγγεῖα. Ὅλος δὲ αὐτὸς ὁ χῶρος τοῦ βωμοῦ περιβάλλεται μὲ λείψανα ἀπὸ κυκλώπεια τείχη. Σὲ ἀπόσταση 1000 μέτρα περίπου ἡ περιοχὴ εἶναι γεμάτη ἀπὸ θραύσματα ἀγγείων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων.

Ἵστερα ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψή μας ἔγινε ἀρκετὸς θόρυβος μεταξὺ τῶν χωρικῶν σχετικὰ μὲ τὴν ἀρχαιολογικὴ ἀξία τῶν εὐρημάτων. Δημιουργήθηκε ἔτσι ὁ φόβος νὰ κινητοποιηθοῦν δίκτυα ἀρχαιοκαπήλων, ποὺ τελευταῖα ἀνέπτυξαν μεγάλη δραστηριότητα στὴ χώρα μας. Αναφερθῆκαμε γιὰ τοῦτο στὸ τότε Γενικὸ Ἐφορὸ Ἀρχαιοτήτων Ἠπείρου, διακεκριμένον Ἐπιστῆμονα κ. Σωτ. Δάκαρη καὶ τὸν παρακαλέσαμε νὰ ἐνδιαφερθῆ γιὰ νὰ διεξαχθοῦν δοκιμαστικὲς ἐρευνες τὸ συντομώτερο στὸν παραπάνω ἀρχαιολογικὸ χῶρο. Ὁ κ. Δάκαρης μᾶς ἀπάντησε μὲ ἐνθουσιασμό γιὰ τὴν ἀρχαιολογικὴ ἀξία τῆς περιοχῆς καὶ προσδιώρισε τὰ ἀγάλματα ποὺ βρέθηκαν στὸν 5ο π. Χ. αἰῶνα. Μᾶς γνωστοποίησε δὲ ὅτι πολὺ σύντομα θὰ γίνουν δοκιμαστικὲς ἀνασκαφὲς καὶ στὸ χῶρο αὐτὸ τῆς περιοχῆς μας ποὺ παρουσιάζει σπουδαῖα δείγματα κάποιου ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐτυχε ὁμοίως ὁ κ. Δάκαρης νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἔδρα τῆς ἀρχαιολογίας στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ Ἰωαννίνων καὶ ἔτσι ἀτυχῶς τὸ ζήτημα πρὸς τὸ παρὸν μένει στὰ ἴδια.

Η ΠΡΩΤΗ ΚΙΝΗΣΙ ΓΙΑ ΝΑ ΤΙΜΗΘΗ Ο Κ. ΚΡΥΣΤΑΛΛΗΣ

ΚΩΣΤΑ ΠΑΠΑΦΩΤΗ

Ὁ ποιητὴς Κώστας Κρυστάλλης πέθανε στὴν Ἄρτα στὶς 9.30' τὸ πρωτὶ τῆς 22ας Ἀπριλίου 1894 καὶ θάφτηκε στὸ νεκροταφεῖο τῆς.

Ἀπὸ πούθενά δὲν βγαίνει ἄν, μέχρι τὴν ἐποχὴ ποὺ θὰ μνημονεύσω παρακάτω, ἔγινε κάποια κίνησι ἀπὸ πνευματικούς ἀνθρώπους ἢ ἀπὸ τὸν φιλολογικὸν μας σύλλογον «Σκουφά», γιὰ νὰ τιμηθῇ ἡ μνήμη τοῦ ποιητῆ.

Τὴν ἀνοίξι τοῦ 1921, οἱ μαθηταὶ τῆς Δης τάξεως τοῦ Γυμνασίου τῆς Ἄρτας, δεκαεπτὰ συνολικά, ἴδρυσαν Σύλλογον μετὴν ἐπωνυμία «ὁ Κρυστάλλης» καὶ σκοπὸν τὸν εὐπρεπισμὸν ταῦ τάφου τοῦ ποιητῆ καὶ τὴν ἀνέγερσιν μνημείου του.

Τὴν πρωτοβουλία τὴν πῆραν οἱ ἐπιμελέστεροι μαθηταὶ τῆς τάξεως αὐτῆς, ποὺ ἀπετέλεσαν καὶ τὸ πρῶτον συμβούλιον, δηλαδὴ οἱ μακαρίτες Λευτέρης Κοτσαρίδας, ὁ γνωστὸς δημοσιογράφος τοῦ «Βήματος», Τέλης Παπαφώτης, ποὺ πέθανε φοιτητῆς Φυσικῆς, Γιάννης Ζαχαρῆς δικηγόρος, Νίκος Παγουλάτος, ἐπιθεωρητῆς Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν καὶ ὁ μόνος ἐπιζῶν Μῆτσος Γαρουφαλῆς, πολιτικὸς μηχανικὸς.

Τὰ παραπάνω καὶ ὅσα θὰ ἐξιστορήσω παρακάτω, τὰ γνωρίζω ὄχι γιὰτι συμμετείχα κι' ἐγὼ στὴν κίνησι — μόλις εἶχα μῆν στὸ γυμνάσιον — ἀλλὰ γιὰτι ὁ ἀδερφός μου Τέλης ἐκτελοῦσε χρέη Γραμματέως τοῦ Συλλόγου, κρατοῦσε ὅλα τὰ χαρτιά, ἐγὼ δὲ παρακολουθοῦσα τίς συζητήσεις τους, ποὺ γινόταν στὴν κρεβάτια τοῦ σπιτιοῦ μας. Τώρα λοιπόν, ὕστερα ἀπὸ 54 χρόνια, προσπαθῶ νὰ θυμηθῶ ὅσα μπορῶ, γιὰτι τίποτε δὲν σώζεται σὲ χαρτιά, ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ διακήρυξι, παῦ τὴν συνέταξε καὶ τὴν ἔγραψε μετ' ὁ χέρι του ὁ Λευτέρης Κοτσαρίδας. Ἡ διακήρυξι αὐτὴ σώζεται στὰ χέρια μου, μαζί με κάτι φωτογραφίες τῶν ἰδρυτῶν. Καταστατικὸν τοῦ συλλόγου δὲν σώζεται, οὔτε ξέρω ἂν ὑπῆρχε.

Ἡ πρώτη δουλειὰ λοιπόν τῶν παραπάνω μαθητῶν ἦταν νὰ ἐπισημάνουν ἀκριβῶς τὸν τάφον τοῦ ποιητῆ. Τοὺς τὸν ὑπέδειξε ὁ τότε φιλόλογος καθηγητῆς Δημήτριος Σερεβιτᾶς, ποὺ διὰν πέθανε ὁ Κρυστάλλης ἦταν φοιτητῆς καὶ ἓνας ἐκ τῶν τεσσάρων ποὺ «ἀνειχον τὰς ταινίας τοῦ φερέτρου τοῦ νεκροῦ» — ὅπως ὁ ἴδιος μᾶς ἔλεγε. Αὐτὸς λοιπόν ἔδειξε τὸν τάφον τοῦ Κρυστάλλη, πίσω ἀπὸ τὸ ἱερὸν τῆς ἐκκλησίας τοῦ νεκροταφείου.

Σὲ συνέχεια συνέταγῃ ἀπὸ τὸν Κοτσαρίδα ἡ διακήρυξι ποὺ ἀνέφερα — δημοσιεύετα παρακάτω — καὶ τὴν ἔστειλαν στοὺς μαθητὰς τῆς Δης τάξεως διαφόρων ἑλληνικῶν Γυμνασίων. Τὴν δημοσίευσαν καὶ σὲ λίγες ἐφημερίδες.

Ἄλλὰ ἡ κίνησι τῶν αὐτῶν συνάντησε τὴν ἀντίδρασιν τοῦ τότε γυμνασιάρχου Κ. Μόραλη, γιὰτι αὐτὸς οἱ κινήσεις τότε — 1921 — ἀποτελοῦσαν ἐγκλημα καθοσιώσεως καὶ παρεξηγοῦντο εὐκολα. Ἄν θυμᾶμαι καλά, τιμωρήθηκαν μετ' ἀποβολή.

Ἔτσι ἡ πρωτοβουλία τῶν μαθητῶν σταμάτησε στὴ γέννησί τῆς. Ἄλλὰ ὁ σπῆρος ῥίχτηκε. Καὶ ὕστερα ἀπὸ λίγα χρόνια φύτρωσε. Τὴν στυγῆ τὴν πῆρε στὰ χέρια του ὁ νεοῖδρυθὲς σύλλογος «Μικρὸς Ὀμιλος», ποὺ προώθησε τὸ θέμα μέχρι ποὺ στήθηκε στὴν Ἄρτα ἡ προτομὴ τοῦ ποιητῆ.

Ἴσως σὲ μερικὰ σημεῖα, ἡ μνήμη μου νὰ με ἐγελεῖ. Ἀπὸ τοὺς δεκαεπτὰ τελειοφοίτους γυμνασίου τοῦ 1921, ὅσοι ἐπιζοῦν, καλὸν θὰ κάνουν ἂν συμπληρώσουν, μετ' ὅσα θυμοῦνται γιὰ τὴν εὐγενῆ αὐτὴ κίνησι.

Καὶ νὰ ἡ διακήρυξι ποὺ προανέφερα. Εἶναι νὰ θαυμάζη κανεὶς τὰ εὐγενῆ

αίσθήματα, τὸν ρομαντισμό, ἀλλὰ καὶ τὴ λογοτεχνικὴ δεινότητος τοῦ συντάκτη, τοῦ Λευτέρου Κοτσαρίδα :

«Ὀλίγον μακρὰ ἀπὸ τὴν πόλιν μας, στὰ κρᾶσπεδα τοῦ ξηροῦ βουνοῦ τῆς Περάνθης, σὲ μιὰ ἀνάμερη γωνιὰ τοῦ τόπου τοῦ πένθους καὶ τῆς λήθης, τῆς μαύρης πόλεως τῶν νεκρῶν, κάτω ἀπ' τὶς ρίζες μαραμμένης τριανταφυλλιᾶς, εἶναι ὁ τάφος κάποιου μεγάλου πατριώτου μας.

Δὲν καίει καμμιὰ νεκρικὴ κανδύλλα. Δὲν ἀπλώνει τοὺς μεταξωτοὺς φιόγκους του κανένα ἀμάραντο στεφάνι καὶ στὸ κεφάλι τοῦ τάφου κανένα σημάδι, οὔτε μαύρος ξύλινο σταυρὸς δὲν δείχνει πὼς κεῖται ἐκεῖ ἓνας χριστιανός.

Σιγαλὰ τὸ ποτάμι ποὺ κυλάει παρέκει τοῦ χαρίζει κάποιον μυστικὸ μοιρολόι, ὁ ἄχαρος γκιώνης ἀπ' τὰ μαῦρα δένδρα ψιθυρίζει κάποιον βαρὺ παράπονον καὶ τὸ φεγγάρι θὰ φιλῇ ἴσως τὸν ξηρὸν τάφο του καὶ βουβὰ μὲ τὰ χλωμὰ καὶ κρῶα μπράτσα του θ' ἀγκαλιάζῃ τὸν μεγάλο Νεκρό. Στοὺς ἄλλους εἶναι ἄγνωστος. Σύντροφός του ἀχώριστος, στεφάνι τῆς δόξης του, βραβεῖο τῆς μούσης του μένει μονάχα ἡ μαραμμένη τριανταφυλλιὰ ποὺ τόσες ἀνοιξεις τὸν ἔρρανε μὲ τὰ ὄμορφα ἄνθη τῆς καὶ τοῦ χάρισε στεφάνια ἀπ' τὰ μαργαριτάρια τῆς πρωϊνῆς δροσιᾶς. Καὶ μία αὔρα γλυκεῖα καὶ μυρωμένη, ποὺ ἔρχεται ἀπ' τὶς κορυφές τῶν Τσομέρκων χαῦδεύει ἀπαλὰ τὸ μνήμα τοῦ μεγάλου ποιητοῦ, τοῦ ΚΩΣΤΑ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ.

Ἄχαρός, ὁ γλυκὸς αὐτὸς ποιητῆς, ὁ γυῖος τῶν βουνῶν τῆς ἀνδρειωμένης καὶ ὠραίας Ἠπείρου μας, μὲ τὴν γλυκεῖα του λύρα στὸ πλευρό, διάβηκε νιὸς καὶ καμαρωμένος λεβέντης ἀπ' τὴ ζωὴ, ἀφίνοντας μεγάλα διαμάντια στὴν Ἑλληνικὴ Μοῦσα. Καὶ τιμώντας τὴν ὄμορφη πατρίδα του χάθηκε σ' ἓνα ἀφανὲς καὶ ξηρὸ μέρος γῆς, γιὰ νὰ μένῃ ἀτίμητος, ὁ καλὸς ἐραστὴς τῆς Μούσης καὶ μεγάλος ὕμνητῆς τῆς πατρίδος του.

Καὶ τὸ ἔργον του ποὺ ἄφησε ἀνεγνώσθη καὶ τὰ τραγούδια του ἐθαυμάσθησαν καὶ ἔγειναν πρότυπα τέχνης καὶ χάριτος. Ἄλλὰ ὁ τάφος του μένει ἄγνωστος σ' ὄλους ποὺ τὸν ἐθαύμασαν, ποὺ τὸν ἐμιμήθησαν, χωρὶς κανένα φιλόνητροπο χέρι νὰ δώσῃ πρῶτον τὸν ὄβολόν του, γιὰ τὴν ἴδρυσιν ἑνὸς μνημείου ἀνταξίου τοῦ μεγάλου Νεκροῦ.

Οἱ θαυμασταὶ του ἔμειναν ψυχροί. Οἱ πλούσιοι ἀδιάφοροι. Καὶ οἱ συνάδελφοί του ξένοι. Καὶ ἔτσι ἡ Μοῦσα μένει ἔρημη νὰ τὸν κλαίῃ στὸν γυμνὸν τάφον του.

Ἡ συνείδησις κάθε ἀνθρώπου πολιτισμένου καὶ μορφωμένου, σὲ τέτοια μεγάλη ἀδικία διαμαρτύρεται. Καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴν ἐσκέφθησαν πολλοὶ διὰ τὴν ἀνέγερσιν ἑνὸς μνημείου τοῦ ποιητοῦ «τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς σιάνης». Ἡ ἐνέργεια ὅμως εἶναι τὸ πᾶν :

Καὶ ἡμεῖς, μαθηταὶ μὴ ἀρκοῦμενοι μόνον εἰς τὰς ἀπὸ τῆς ἔδρας διδασκαλίας καὶ μὴ δεικνύοντες διὰ τῆς σεμνοτυφίας τὴν παραδοχὴν τῶν διδασκαλιῶν, προβαίνομεν καὶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων μας καὶ ὑποχρεώσεών μας, ὡς ἔχομεν πρὸς τοὺς μεγάλους ἄνδρας τῆς πατρίδος μας. Μία δὲ ἐκ τῶν μεγαλυτέρων ὑποχρεώσεών μας εἶναι καὶ ἡ ἀνέγερσις μνημείου τοῦ Μεγάλου Πατριώτου μας ποιητοῦ.

Πρὸς τοῦτο δὲ ἀπετελέσαμεν σύλλογον, ὅστις ἐκ τῶν χρημάτων τὰ ὁποῖα θὰ εἰσπράξῃ ἐκ διαγωνισμῶν, λαχείων, ἐράνων κλπ. θὰ προβῇ εἰς τὴν ἀνέγερσιν μνημείου τοῦ Κώστα Κρυστάλλη.

Νομίζοντες ὅτι τοῦτο περιποιεῖ τιμὴν οὐχὶ μόνον τῷ γυμνασίῳ μας, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδος, εἴμεθε βέβαιοι ὅτι ὁ εὐγενὴς σκοπὸς μας θὰ τύχῃ ὑποστηρίξεως, ὄχι μόνον παντὸς μαθητοῦ, ἀλλὰ καὶ παντὸς μορφωμένου Ἑλλήνου.

Μετὰ πεποιθήσεως

Οἱ μαθηταὶ τῆς Δ' τάξεως τοῦ ἐν Ἄρῃ Γυμνασίου».

ΚΩΣΤΑ ΤΣΕΤΗ

ΣΤΗΝ ΑΛΛΗ ΟΧΘΗ

Κουρελιασμένο σύννεφο έπεσε στον κήπο,
είναι τὸ σκοτωμένο πουλί τῆς ἐφηβείας.
Ἦρθε καὶ ἔφυγε ἡ ἀνοιξη τὴν ἴδια νόχτα!
Ἔνα σκουλήκι μεγαλώνει στὴ σκέψη,
γλιστράει ἀπὸ λόγο σὲ λόγο,
ἀπὸ χειραψία σὲ χειραψία,
παγώνει τὴν αἴσθηση,
ἔστερα κατεβαίνει στοὺς ὄχετοὺς
καὶ τρέφεται
μαζὶ μὲ τὶς ρίζες τῶν καλλωπιστικῶν.
Οἱ νέοι λοξοδρόμησαν, δὲν πῆγαν στὴν Πνύκα,
τώρα στὴν πλατεῖα ἀπαγχονίζον τὸ ὁμοίωμά τους,
καθὼς τὸ ρῦγχος τῆς μηχανῆς
ἐκθῆτει τὰ σπλάγχνα τῆς πολιτείας.
Ἐκεῖ ἦτανε τὸ τζάκι, χάθηκε ὁ καπνός,
ἐδῶ γαλήνευε ὁ πατέρας, σιωπή!..
Τώρα, οἱ πόρτες τῆς γειτονιάς χάσκουν ἀνώνουμες
καὶ στὰ κωδωνοστάσια κανοναρχεῖ
πνεῦμα πονηρόν,
αὐτὸ ποὺ ἀκούγεται, δὲν εἶναι ἐσπερινός,
εἶναι σῆμα κινδύνου
κι' εἴχαμε τόσο συνηθίσει τοὺς πελαργούς!
Τέλος, οἱ ἀγύρτες νομοθέτησαν,
πὼς ὁ ἄνθρωπος ἔχει δυὸ πρόσωπα,
πὼς ἡ σελήνη πρέπει νὰ κάψῃ τὸ ἔνδυμά της.
Ἔτσι κόβω τὴν ἀρτηρία τῆς χλεύης,
φτύνω πίσω μου τὸ σάπιο καρπὸ
καὶ καταφεύγω στὴ φύση,
τὸ σκουλήκι δὲν μὲ προφταίνει,
τὸ πονηρὸν πνεῦμα ἔμεινε
νὰ ροκανίσῃ τὴ σάρκα του.
Στὴν ἄλλη ὄχθη ντύνομαι τὴ νέα βλάστηση!

“ΕΝΘΥΜΗΣΕΙΣ,”

ΑΠ' ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΩΝ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩΝ ΤΗΣ ΑΡΤΑΣ

ΚΩΣΤΑ ΧΑΡ. ΒΑΓΙΑ

«Πολύτιμες ιστορικές πηγές τοῦ τόπου μας» χαρακτηρίζει ὁ Παραμυθιάς Ἀθηναγόρας τὶς διάφορες «ἐνθυμήσεις», τὶς σημειώσεις δηλαδή ποὺ ἔγραφαν ἠγούμενοι, καλόγεροι, ἢ ἄνθρωποι ἀπλοϊκοί, ὀλιγογράμματοι, στὰ διάφορα βιβλία τῶν μοναστηριῶν καὶ ἐκκλησιῶν, ἐκτελώντας ἔργο ἱστορικῶν χρονογράφων. Ἐκεῖ σημειώνον τὰ κατὰ τὴν γνώμη τους ἀξιόλογα ἢ τραγικὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς τους «εἰς ἐνθύμησιν τῶν μεταγενεστέρων».

Ἢ ὅλα αὐτὰ τὰ χειρόγραφα χρονογραφικὰ σημειώματα, τὰ ἔγραφαν στὰ περιθώρια ἢ στὰ παράφυλλα τῶν παλιῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, ποὺ βρισκόνταν στὶς βιβλιοθήκες τῶν μοναστηριῶν καὶ τῶν ἐκκλησιῶν.

Ἢ ἔτσι οἱ «ἐνθυμήσεις» ἔγιναν πηγές ποὺ μποροῦν νὰ διαφωτίσουν τὴν ἱστορία τῶν διαφόρων περιοχῶν, ὅπως τῆς Ἀρτας, στὶς ὁποῖες ἢ ἔλλειψη ἱστορικῶν πηγῶν, ἰδίως γιὰ τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας, εἶναι μεγάλη.

Στὴν περιοχή μας ἀτυχῶς δὲν σώθηκαν ἀρχεῖα ἢ βιβλιοθήκες μοναστηριῶν. Ἐξαίρεση — ἴσως μοναδική — ἀποτελεῖ τὸ μοναστήρι τῆς Κάτω - Παναγιάς. Σ' αὐτὸ διασώθηκε μὴ βιβλιοθήκη, ἴσως τμήμα τῆς ἄλλοτε μεγάλης βιβλιοθήκης του.

Ἐκεῖ, ξεφυλλίζοντας τὰ παλιὰ βιβλία, βρήκα πολλές ἐνθυμήσεις. Οἱ περισσότερες γράφτηκαν ἀπὸ τὸν ἠγούμενο Κωνστάντιο¹. Πολλές ἀπ' αὐτὲς τὶς δημοσίευσα στὴν ἐφημερίδα τῆς Ἀρτας «Ἐλεύθερο Λόγο», τὸ 1955. Τὶς ἀναδημοσίευα τώρα στὸν «Σκουφᾶ». Προσθέτω καὶ μερικὲς ἄλλες, ποὺ βρέθηκαν στὰ ἐλάχιστα βιβλία ποὺ σώζονται σ' ἄλλα μοναστήρια. Τέλος, προσθέτω καὶ ὅσες βρήκα δημοσιευμένες σὲ διάφορα βιβλία καὶ περιοδικὰ καὶ ἀφοροῦν τὸν τόπο μας.

Οἱ «ἐνθυμήσεις» ποὺ ἀφοροῦν τὸν τόπο μας ἴσως νὰ εἶναι πάρα πολλές. Διασώθηκαν ὅμως ἐλάχιστες. Ἀπ' αὐτὲς ποὺ διασώθηκαν, πιστεύω πὼς τὶς περισσότερες τὶς περιλαμβάνω σ' αὐτὴ τὴν ἐργασία μου. Ὅσες μοῦ διαφεύγουν βρισκόνται σὲ χεῖρα ἰδιωτῶν, ποὺ εἶναι ἄγνωστοι σὲ μένα.

1. Ὁ Κωνστάντιος διετέλεσε ἠγούμενος τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Κάτω Παναγιάς ἀπὸ τὶς 23 Σεπτεμβρίου 1856 μέχρι ποὺ πέθανε. Σ' αὐτὸν ὀφείλονται οἱ περισσότερες ἐνθυμήσεις στὰ βιβλία τῆς βιβλιοθήκης τοῦ μοναστηριοῦ. Μιὰ ἀπ' αὐτὲς, ποὺ δημοσιεύεται παρακάτω, εἶναι ἢ αὐτοβιογραφία του. Πάρα πολλὰ στοιχεῖα πῆρε ἀπ' τὶς «Ἐνθυμήσεις» τοῦ Κωνσταντίου ὁ Σεραφεῖμ Ξενοπούλος, γιὰ τὴ συγγραφή τοῦ «Δοκιμίου» του.

Γιὰ τὸν Κωνστάντιο κοίταξε σχετικὰ : Σεραφεῖμ Ξενοπούλου Δοκίμιον Περὶ Ἀρτης — συμπληρώσεις Γιάννη Τσουτσίνου, 1962, σελ. 137 καὶ 162.

Στὸ «Παράρτημα Λεξικοῦ καὶ Ἑγκυκλοπαιδείας» τοῦ D' Arteau τῆς βιβλιοθήκης τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Κάτω Παναγιᾶς εἶναι γραμμένη ἡ παρακάτω ἐνθύμησις :

«Τὸ σωτήριον ἔτος 1431² Μαρτίου 24 ὑπετάγη ἡ πόλις ἡμῶν Ἄρτα εἰς τὴν -Οθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν διὰ συνθήκης³ βασιλεύοντος ἐν Ἀδριανουπόλει τοῦ Σολτὰν Ἀμουράτ Β' στραταρχοῦντος τοῦ Ἀρχηναυάρχου τοῦ Αἰγαίου Πελάγους Φαῆτ πασιὰ τοῦ ὁποίου ὁ τάφος σώζεται εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐγερθέν Ἰμαράτιον⁴ ἀντικρῆ τῆς πόλεως Ἄρτης περίπου τῆς 1/2 ὥρας. ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Μωάμεθ Β' ἐκυρίευσεν τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ 53 ἡμερῶν πολιορκίαν τὸ 1453 Μαΐου 29.

ἐβασίλευσεν ὁ Σολτὰν Μωάμεθ Β' ἀπὸ 1451 ἕως 1481. μετὰ τοῦτον ἐβασίλευσεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Σολτὰν Μπαγιαζήτης ὁ Β' ἕως 1512 ὅστις εἰς τὰ μέρη ταῦτα περιῆλθεν ὑπὸ τὸ πρόσχημα πτοχοῦ Δερβίση καὶ ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ ταύτῃ τῆς Κατῶ Παναγιᾶς διενυκτέρευσε μετὰ τοῦ Προθυποργοῦ⁵ αὐτοῦ καὶ μεγάλας

2. Ἡ Ἄρτα κατελήφθη ἀπ' τοὺς Τούρκους στὶς 24 Μάρτιον 1449 μέρα Δευτέρα καὶ ὄχι τὸ 1431 . Ὑστερα ἀπ' τὴν παράδοσιν τῶν Ἰωαννίνων (στὶς 10 Ὀκτωβρίου 1431 ἢ στὶς 9 Ὀκτωβρίου 1430), ὁ δούκας Κάρολος Β' ὁ Τόκκος, κράτησε τὶς νησιωτικὰς κτήσεις του, τὴν Ἄρτα καὶ τὴ Βόνιτσα, ἀλλ' ὡς φόρου ὑποτελὴς στὸ Σουλτάνο. Τὸ 1445, βλέποντας ὁ Κάρολος Β' τίς στρατιωτικὰς ἐπιτυχίας τοῦ Κωνσταντινίου Παλαιολόγου, δεσπότη τότε τοῦ Μωριά, κατὰ τῶν Τούρκων, θέλησε καὶ αὐτὸς ν' ἀποτινάξῃ τὴν Τουρκικὴν ἐπικυριαρχίαν, ἀλλ' ἀπέτυχε. Ἡ ἀποτυχία αὕτη συντέλεσε στὴν ὀριστικοποίησιν τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας καὶ στὴν ἐπέκτασίν της καὶ στὴν Ἄρτα. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ 1448 πέθανε ὁ Κάρολος Β' καὶ κυβερνοῦσε τὴν Ἄρτα ἡ χήρα του Ραμονδίνα, σὰν ἐπίτροπος τοῦ ἀνήλικου διαδόχου Λεονάρδου Γ', πού μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Ἄρτας κατέφυγε στὰ νησιά. (Ὁ Σεραφεῖμ Ἐσνόπουλος στὸ Δοκίμιον περὶ Ἄρτης ἐσφαλμένα γράφει πᾶς ὁ Κάρολος Β' πέθανε τὸ 1460). (Κοίταξε : Γιάννη Τσοῦτσινου : «Ἡ μάχη τῆς Ἄρτας» σελὶς 14, Σεραφεῖμ Ἐσνόπουλου, Δοκίμιον περὶ Ἄρτης, συμπληρώσεις Γιάννη Τσοῦτσινου 1962, σελὶς 84 καὶ 160.

3. Οἱ Ἄρτινοι συνθηκολόγησαν μετ' ἐνὸς ναύαρχο Φαῖκ - πασᾶ καὶ τὸ ἔγγραφο τῆς ὑποταγῆς τὸ πῆγε γιὰ ἐπικυρωσὴν στὴ Θεσσαλονικὴν ὀἀρτινὸς Δημ. Χαϊκιάλης. Ἐκεῖ ὁ Χαϊκιάλης συναντήθηκε μετ' ἐνὸς ἐκπρόσωπο τοῦ Σουλτάνου Ἀμουράτ τοῦ Β', ὁ ὁποῖος ἱκανοποιημένος ἀπ' τὴν συνθηκολόγησιν παραχώρησε στοὺς Ἄρτινοὺς τὰ ἐξῆς δικαίωματα :

α) νὰ δύνουν κεφαλιάτικο φόρο τὸ πολὺ μέχρι δέκα δράμιμα ἀσήμι (εὐνοία ἐξαιρετικὴ γιὰ τότε) τὸ δικαίωμα αὐτὸ διατηρήθηκε μέχρι τὸ 1844),

β) νὰ ἔχουν ἀπόλυτη θρησκευτικὴ ἐλευθερία καὶ νὰ ἐκφέρωσι τοὺς τεθνεῶτας μετὰ ψαλμῶν καὶ πομπῆς,

γ) νὰ κυνηγοῦν ἐλεύθερα, νὰ ἔχουν κυνηγετικὰ σκυλιὰ καὶ νὰ φοροῦν σπιρούνια ὅταν ἐππεύουν,

δ) νὰ φοροῦν προσωπίδες τίς ἀποκριεὶς καὶ νὰ χορεῖουν ὑπὸ τοὺς ἤχους μουσικῶν ὀργάνων,

ε) νὰ πανηγυρίζουν καὶ νὰ κάνουν τοὺς γάμους τους μετὰ ἐλευθερίας.

Ὅπως βλέπουμε οἱ Ἄρτινοι φρόντισαν πρῶτα πρῶτα νὰ ἐξασφαλίσουν οὐσιαστικὰ πρόνομιμα, ἕπως χαμηλὴ φορολογία καὶ θρησκευτικὴ ἐλευθερία. Κοίταξε σχετικὰ : Σεραφεῖμ Δοκίμιον, ἔκδοσις 1962, σελὶς 160, Γιάννη Τσοῦτσινου : Ἡ μάχη τῆς Ἄρτας, σελὶς 14.

4. Ὁ Φαῖκ - πασᾶς ἔκτισε τὸ τζαμί τοῦ Μαρατιοῦ παίρνοντας ὕλικα, κολῶνες, μάρμαρα, κλπ. ἀπὸ ἀρχαία κτήρια τῆς Ἄρτας, τῆς Νικίπολης κ' ἀπ' τὴν Παρηγορητίσσα. Στὸ τζαμί αὐτὸ ἔβαλε καὶ Ἰμάμη καὶ λέγεται πᾶς ἀργότερα ἔγινε σ' αὐτὸ κ' ὁ ἴδιος Ἰμάμης. Ἰδρυσεν ἀκόμα σ' αὐτὸ ὄρφανοτροφεῖο (Ἰμαρέτιον) προσφέροντας ὅλην του τὴν περιουσίαν. Ἐκεῖ πέθανε καὶ τάφηκε.

Κοίταξε σχετικὰ : Σεραφεῖμ «Δοκίμιον περὶ Ἄρτης» ἔκδοσις 1962, σελὶς 151. Γιάννη Τσοῦτσινου : Ἡ μάχη τῆς Ἄρτας, σελὶς 15.

5. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ τὸν Δαοῦτ - πασιὰ πού ἦταν Πρωθυπουργὸς τοῦ Βαγιαζήτ Β', σχεδὸν σ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Βασιλείας του.

δωραϊὰς προσέφερον εἰς ταύτην μετὰ τὴν ἀφίξιν του εἰς βασιλεῦσαν⁶ καὶ δύο ὀθωμανικὰ τεμένη ἐκ βάθρων ἤγειρον τὸ εἰς ὄραν τζαμίον⁷ καὶ εἰς Ἰωάννινα καὶ πλήστας ἄλλας ἀγαθοεργίας ἔπραξε, κατὰ δὲ τὸ 1512 παράτησε τὴν βασιλείαν καὶ ἀνηγόρευσε τὸν διάδοχον τοῦ θρόνου τὸν υἱὸν αὐτοῦ Σελίμ Α' καὶ αὐτὸς ἔζη ἰδιοτεῦον Δηλαδῆ ὁ Σολτάν Μπαγιαζίδης.....⁸.

διὸ γράφω εἰς μνήμην Κατωπαναγίτης Κωνσταντίας
1870 Ἰουνίου 26»

— 2 —

Στὸ βιβλίον «Λάουσαϊκὸν» τῆς βιβλιοθήκης τῆς Κάτω - Παναγιᾶς εἶναι γραμμένη ἡ παρακάτω ἐνθύμησις. Ἡ ἐνθύμησις αὕτη ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, γιὰτι μᾶς δείχνει τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον οἱ Τοῦρκοι ἀντιμετώπιζαν καὶ ἔλυναν τὰς διαφορὰς ποῦ ἀναφύονταν ἀνάμεσα σ' αὐτούς, στοὺς Ἕλληνας καὶ στοὺς Ἑβραίους, τὸν τρόπον ποῦ συγκροτοῦσαν τὸ — ἄς τὸ ποῦμε — δικαστήριον ἐθνικοτήτων κ.λ.π.

«1864 : κατὰ Μῆνα Φεβρουάριον τὴν 28 : ὀθωμανοὶ τινὲς στρατιῶται τοῦ πυροβολικοῦ τάγματος τὸν ἀριθμὸν τέσσαρες ἐξεληθόντες ἐκ τοῦ ἐν Ἄρτης φρουρίου ἐν τῇ ἀγορᾷ οἵτινες περιήρχοντο ἵνα ἀγοράσωσι τροφήν, οἵτινες ἦλθον εἰς παντοπόλιν τινὰ νέον καὶ εὐηδῆ ὀνομαζόμενον Ἀναστάσιον Κ. Κασοῦκα⁹ ἐξ Ἄρτης διὰ νὰ ἀγοράσωσι βούτυρον, εἰς λοιπὸν ἐξ αὐτῶν ἔλαβεν ὀλίγον τι ἐκ τοῦ βουτύρου καὶ ἐγεύθη, καὶ μετὰ τὴν γεῦσιν ἠθέλησεν διὰ νὰ σφογγίσῃ τὰς χεῖρας του ἐκ ζώνης τινὸς ἧ ὁποῖον ἐκρέματο ἐν τῷ παντοπολίῳ. Ὁ νέος λοιπὸν λέγει πρὸς τὸν στρατιώτην μὴ ἀγὰ σφογγίξῃσαι μὲ τὴν ζώνην διότι βρομέβεται καὶ ἐκ τῆς ἀποφορᾶς τοῦ βουτύρου μοῦ τὴν τροφὴν τὰ ποντίκια Ἰδοῦ λοιπὸν ἡ ποδιά τὴν ὁποῖαν ἔχω ἐμπρὸς μου καὶ σφογγίσου. Ἀμέσως λοιπὸν ὁ στρατιώτης τὸ ἀστοχάσθη διὰ προσβολὴν, καὶ μετὰ θυμοῦ ἔφυγεν ὑβρίζον τὸν νέον μὲ ἀνεσχόντους ὕβρεις, μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων στιγμῶν φέρει καὶ ἄλλον τῶν συστρατιωτῶν του καὶ ἔρχονται μὲ θυμὸν καὶ λαμβάνωσι τὸν δυστιχῆ καὶ τὸν ἔδιραν, ἀσπλάχνως καὶ ἀπανθρώπως. Ὅθεν ἀμέσως καὶ χωρὶς ἀναβολὴν καιροῦ σηκόνονται οἱ Γίτωνες τοῦ ρηθέντος παντοπόλου χριστιανοὶ διὰ νὰ ἀπαλάξωσι τὸν νέον οἵτινες καὶ τὸν ἀπῆλαξαν δι' ὀλίγας στιγμὰς, ἀμέσως οἱ στρατιῶται τὸ ἐξέλαβον ἄλλως πῶς πηγένοντας εἰς τὸν στρατιωτικὸν τῶν ἀξιωματικῶν λέγοντες διαφοροτρόπως τὴν ὑπόθεσιν καθὼς καὶ εἰς τοὺς τοῦρκους ἄλλους ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἐπανεστάτησαν καὶ ἔδιραν τὸν Βα-

6. Λέγεται πὺς ὅταν ἔφυγε, ἄφησε κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι του μεγάλη ποσότητα χρυσῶ νομίσματα, ἀλλὰ ὁ ἠγούμενος νόμισε πὺς τὰ ξέχασε καὶ ἔτρεξε νὰ τὸν προφθάσῃ. Τὸν πρόλαβε στὸ χωριὸν Κουμιζάδες (Ἀμμότοπος), ὁ δὲ Βαγιαζήτ «ἐμβλέψας εἰς τὸ εὐγενὲς, πιστὸν καὶ ἐνάρετον τοῦ ἦθους αὐτοῦ, εὐμενῶς προσέφερε ταῦτα εἰς βοήθειαν τῆς Μονῆς, προσβεβαιώσας καὶ ἐπικυρώσας εἰς Κωνσταντινούπολιν δι' αὐτοκρατορικὸν διατάγματος, τὴν πρὸ αἰῶνων διακατοχὴν τῶν κτημάτων καὶ τὴν ἀμέσως μετὰβασιν εἰς τὴν κυριότητα αὐτῆς πάντα τὰ ἐξ αὐτῆς ἀφαιρεθέντα προσέτι καὶ Διάταγμα δέδωκεν ἵνα ἡ Μονὴ ὀρίξῃ κώμας καὶ γῶρας μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ λιμένος τῆς Σαλαχώρας...». (Σεραφεῖμ Δοκιμιον, ὅ.π., σελὶς 135).

7. Τὸ τζαμί αὐτὸ λέγονταν πρῶτα τζαμί τοῦ Σουλτάν Βαγιαζήτ καὶ ἦταν χριστιανικὸν κωντὰ στὸ σημερινὸν ρολοῖ τῆς Πόλης μας. Τὸ ρολοῖ κτίστηκε στὰ 1775.

8. Ἡ ἐνθύμησις συνεχίζεται, ἀλλὰ ἀναφέρεται σὲ Σουλτάνους ποῦ δὲν ἔχουν καμμιά σχέση μὲ τὴν Ἄρτα.

9. Ὁ Ἀναστάσιος Κ. Κασοῦκας εἶχε μπακάλικον ἐκεῖ ποῦ σήμερον εἶναι ὁ φοῦρνος Κουτσοσπύρου (ἰδιοκτησία κληρονόμων Δ. Μαλάμου), στὴν ὁδὸ Σκουφᾶ, κοντὰ στὴν πλατεία Κιλίτζ.

σιλικόν στρατόν, ἀμέσως λοιπὸν ἐξοπλίζονται ὅλοι ἐν γένει καὶ πηγαίνωσι ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν χριστινῶν φονάζοντες καὶ πηράζοντες τοὺς χριστιανοὺς ἀποστάτας κτιπώντας πολλοὺς ἐξ αὐτῶν συλαμβάνοντας καὶ τὸν νέον παντοπόλιν μεθ' ἐτέρων χριστιανῶν Γειτόνων οἷτινες ἀπήλαξαν τὸν νέον δήροντας αὐτοὺς καὶ ὄσους ἄλλους εὐρήσκον ἐμπρὸς των τοὺς ἤρπαζον καὶ τοὺς ἐφυλάκιζον. Ὅθεν ὅλοι ἐν γένει ὁ χριστιανὸς ἠσφάλησαν τὰ καταστήματα των ἀπὸ τὰς ὥρας 10 : μετὰ Μεσημβρίας¹⁰. Ἀμέσως λοιπὸν ὁ Διοικητὴς Ἄρτης Χασάν Βέγης...¹¹ τὸν ἀξιωματικὸν τοῦ πεζικοῦ στρατοῦ οἷτινες εἰδῆκαν μόνον των μετὰ τῶν στρατιωτῶν καὶ μετὰ μεγίστης φρονήσεως ἔσβησαν τὴν ὄρμην τῶν ὀθομανῶν, τοὺς δὲ πρωταιτίους δι' ὀλίγας τινὰς ἡμέρας τοὺς ἐφυλάκισε, ὁμοίως καὶ τοὺς στρατιώτας διὰ στρατιωτικοῦ συμβουλίου ἐφυλακίσθησαν. καὶ χάρητι θεῖα ἀπηλάχθημεν τῆς συκοφαντίας ἣν μᾶς ἐπρόσαιπον· οἱ ὀθομανοὶ ἤχον καταχθονίους σκοπούς. Ὅθεν συνενοηθέντες πρὸς ἀλλήλους ὅτε οὐλιαμᾶς¹² (ἐκτὸς τοῦ Καδῆ ἐφέντη) μεθ' ὄλου τοῦ πληρόματος αὐτοῦ ἐφέντιδων, Μπέγιδων, ἀγάδων καὶ ἀπλῶν τούρκων (ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ) ποιήσαντες ἀναφορὰν κατὰ τοῦ φρονήμου καὶ ἀμερολήπτου διοικητοῦ Ἄρτης Χασάν Βέγη, προσάπτοντες αὐτοῦ κατηγορίας ὅσας ἢ ἐνδοξώτης του δὲν εἶχεν τὴν ὁποῖαν καὶ ἐσύνθεσαν ἐν τῷ τεμένει τῆς ὥρας¹³ σφραγίσαντες ἅπαξ ἅπαντες, πύμποντες αὐτὴν εἰς τὸν Ἰγεμῶνα τῶν Ἰωαννίνων ἵνα ἀμέσως παύσῃ αὐτὸν τῆς Διοικήσεως καὶ ἀντ' αὐτοῦ τοὺς πέμψη ἢ ἐξοχώτης του ἄλλον.

Ἄμα λοιπὸν ἔλαβε τὴν ταύτην ἀναφορὰν ἀμέσως διατάξῃ τὸν Φερῆκ Ἀχμέτ Πασιᾶν μετὰ τεσσάρων ἀγάδων φρονίμων ἵνα ἐπιτοπίως ἐξετάσωσι τὰς κατηγορίας τοῦ Διοικητοῦ κάμνοντες τὴν ἐξέτασιν καὶ τὰς ἀνακρίσεις κατὰ τὸ ταλιμάτι¹⁴ τῆς Κραταιᾶς βασιλείας. Ἐλθόντες λοιπὸν εἰς Ἄρταν ἐπροσκάλεσαν τοὺς Κατηγόρους ἀπόντος τοῦ Διοικητοῦ ἐξετάσαντες αὐτοὺς ἕνα πρὸς ἕνα, καὶ τοῦτο ἐπὶ δύο καὶ τρεῖς συνεδριάσεις μεθ' ἄλλου τοῦ Κομισιὸν Μετζε(η)λήσι¹⁵ τῆς Ἄρτης, ὀθομανῶν τε ἐξ Ἰωαννίνων καὶ Χριστιανῶν ἐξ Ἄρτης τοῦτε Ἀρχιμανδρίου κυρ' Ἀγαθαγγέλου¹⁶, κυριῶν Νικολαίου Ἀντωνοπούλου¹⁷,

10. Δηλαδή ἀπὸ τὶς 4 τὸ ἀπόγευμα. Ἡ 12η τουρκικὴ ὥρα συνέπιπτε μετὰ τὴν πλήρη δύση τοῦ ἡλίου.

11. Λεξὴ δυσανάγνωστη.

12. Τὸ σῶμα τὸ συγκροτοῦσαν οἱ οὐλαμάδες, δηλαδή οἱ νομομαθεῖς, οἱ γνῶστες τοῦ μουσουλμανικοῦ δικαίου. Οἱ οὐλαμάδες ἀποτελοῦσαν στὴν Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία ἰδιαιτέρο σῶμα, τὸ Σῶμα τῶν διδασκτῶν τοῦ μουσουλμανικοῦ δικαίου. Τὸ σῶμα τῶν Οὐλαμάδων χωρίζονταν σὲ ἐπτά τάξεις ἀπ' τὶς ὁποῖες ἡ ἀνωτέρα ἦταν τῶν μεγάλων οὐλαμάδων. Ὁ Ὑπατος δὲ οὐλαμᾶς λέγονταν νακίμπ-οὐλ-ἐσφάρ καὶ ἦταν ἴσος πρὸς τὸν σεῖχ-οὐλ-ισλάμην ὁ ὁποῖος ἦταν καὶ ὁ ἀρχηγός.

13. Κοιτ. : «Δοκίμιον». Σερ. Ξενοπούλου.

14. Κανονισμός, ὁδηγίες, διοικητικὸς κώδικας. Κοίτ. σχετικά. Εἰδοτρ. Πατσαλιᾶ, «Ἄπ' τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ρωσικοῦ Ὑποπροξενεῖου Ἄρτας» στὸ περ. «Σκουφᾶς», τχ. 1, σ. 7, ὑπόσ. 7.

15. Δικαστικὸ Συμβούλιο μετὰ διοικητικὴ ἐξουσία, ποὺ ρύθμιζε τὶς διαφορὰς ἀνάμεσα στὶς ἐθνικότητες. Συγκροτοῦνταν ἀπὸ ἐπίσημους τούρκους καὶ ἀπὸ ἀντιπροσώπους τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν ἑβραίων. Μετεῖχε σ' αὐτὸ καὶ ὁ Μητροπολίτης τοῦ τόπου ἢ ἀντιπρόσωπός του. Στὴν Ἠπειρὸ τότε λειτουργοῦσαν ἐκτὸς ἀπὸ τὰ Κομισιὸν Μετζησι (Μεντσλησι) καὶ ἄλλα δικαστήρια, ὅπως τὰ Δααβί, Κουκουκ Μετζησι (ποινικά). Τιτσαρέτ Μετζησι (ἐμπορικά) κ.λ.π.

16. Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Ἀγαθαγγέλος ποὺ τὸ ἐπίθετό του ἦταν Τσοῦτσηνος, ἡγουμένεψε στὸ μοναστήρι Βλαχερνῶν ἀπὸ τὸ 1857 μέχρι τὸ 1882 (κοίτ. σχ. «Δοκίμιον» Σερραφεῖμ σ.

140. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἄρτας προτίμησε τὴν ἐλευθέρη Ἄρτα καὶ ἦρθε σὰν καλόγερος στὸ μοναστήρι τῆς Κάτω Παναγιάς, ὅπου καὶ πέθανε τὸ 1892. Εἶχε πρωτανεψιὸν τὸν μακαρίτη καθηγητὴ καὶ μελετητὴ τῆς ἱστορίας τῆς Ἄρτας Θεοχάρη Τσοῦτσηνο.

17. Ὁ Νικ. Ἀντωνόπουλος ἦταν Λογοθέτης τῆς Ἄρτας (μετὰ τὸ Δημ. Βλαχούτση), μέλος τῆς Κομισιὸν Μετζησι καὶ τῆς Δημογεροντίας. Πέθανε τὸ 1867.

Γερασίμου Καραπάνου¹⁸, Γεωργίου Α. Ρίζου¹⁹ και εκ των Ἰουδαίων τοῦ Ῥεμπῆ Μιχαὴλ Μπέσου²⁰, οἵτινες ἐξήτασαν αὐτοὺς ἵνα ἀποδείξωσι τὰς κατηγορίας τοῦ φρονίμου Διοικητοῦ. Ἦρχιζον νὰ λέγῃ ἕκαστος ὅτι μωρολογίας καὶ ἂν ἐστοχάζετο χωρὶς νὰ ἔχωσι βάσιν καὶ σταθερότητα εἰς κανένα εἶμῃ μόνον σαθρὰ καὶ λωλά, ἀμέσως λοιπὸν ἢ ἐξοχότης του μετὰ τῶν ἀγάδων ἐσύνθεσαν Μπαζματάν²¹ κατὰ τῶν κατηγορῶν ὅτι εἶναι ἀπειθεῖς καὶ αὐθάδεις καὶ ὅτι δὲν ὑπακούουσι εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ ταλιματιοῦ καὶ πρὸς τοὺτους ἔδειξαν σημεῖα ἀνυποταξίας σφαλῆσαντες τὰ καταστήματά των, ὅθεν καὶ ἐκ δευτέρου καὶ ἐκ τρίτου προσεκλήθησαν παρὰ τῆς ἐξοχότητός του, οἵτινες ἦλθον εἰς τὸν στρατῶνα κατὰ τὴν μίαν ὥραν τῆς ἡμέρας ὄλλοι οἱ πρόκριτοι παρόντος καὶ τοῦ διοικητοῦ Χασάν Βέγη, οἵτινες εἰς πρὸς εἰς ἠσπάσθησαν τὴν δεξιάν τοῦ Χασάν Βέγη καὶ ἠγαπήθησαν. Ἄν εἰς αὐτὴν τὴν ἡμέραν δὲν ἐγίνετο οὕτως, ἤθελον γίνῃ ὄλλοι ἐξορία οἱ πρόκριτοι καὶ τοῦτο ἐγινε καὶ δὲν ἔγιναν ἐξορία καὶ ἐγινε ὁ συμβηθεσμός διὰ μέσου τῶν φρονίμων ἀγάδων, χριστιανῶν τε καὶ ὀθομανῶν καὶ Ἰουδαίων».

— 3 —

Στὸ μηνιαῖο Αὐγούστου (ἐκδοσις Κων/Πόλεως 1843) τῆς βιβλιοθήκης τῆς Κάτω - Παναγιάς εἶναι γραμμὴν ἢ ἐνθύμηση:

«Γίνεται Δῆλον, ὅτι κατὰ τὸ ἔτος χιλιοστὸν ὀκτακοσιοστὸν πεντηκοστὸν τέταρτον 1854: ἔτος κατὰ Μῆνα Ἰαν. ἦλθον οἱ ἀποστάται²² ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους καὶ ἐπαναστάτησαν²³ Ἠπειρον καὶ Θεσσαλίαν καὶ ἐκηρίευσαν ἅπαντα τὰ πέριξ τῆν πόλιν ταύτην σφαλῆζοντες τοὺς ὀθομανοὺς εἰς τὰ φρούρια. ἐκράτησεν ἡ πολιορκία αὕτη ἀπὸ τὴν 13 Ἰανουαρίου μέχρι τὴν 13 Ἀπριλίου εἰς τὴν ὁποίαν ἡμέραν Τρίτην τῆς ἐβδομάδος τῆς διακαινησίμου ἐκατεστράφη ὑπὸ τῶν Ὄθομανῶν τὸ περίφημον καὶ ἀπόρητον χωρίον τῆς Πέτας. καίγοντας καὶ λειλατῶντας αὐτὸ τε καὶ τὰ λοιπὰ χωρία μέχρι τῆς σκο-

18. Ὁ Γεράσιμος Καραπάνος ἦταν γιὸς τοῦ διδασκάλου Κων/νου Καραπάνου. Ὁ Κ. Καραπάνος ἔλαβε μέρος στὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα τοῦ 1821 καὶ ἐκλέχτηκε δεύτερο μέλος (πρῶτο ἦταν ὁ Ἄλεξ. Μαυροκορδάτος) τῆς Γερουσίας τῆς Χέρσου Δυσικῆς Ἑλλάδας. Ἀργότερα συνελήφθη ἀπ' τοὺς Τούρκους καὶ μεταφέρθηκε στὰ Γιάννενα καὶ ἀπὸ κεῖ στὴν Ἄρτα, ὅπου καὶ ἐγκαταστάθηκε. Ἀπ' τὰ παιδιὰ του, ὁ Γεράσιμος ἀνέπτυξε μεγάλη κοινωνικὴ καὶ φιλανθρωπικὴ δραστηριότητα. Πέθανε τὸ 1881 στὴν Ἀθήνα. Γιὸς τοῦ Γεράσιμου ἦταν ὁ γνωστός πολιτικὸς Κων/νος Καραπάνος ποὺ ἔκανε τίς ἀνασκαφές στὴ Δουδάνη.

19. Ὁ Γεώργιος Ρίζος ἦταν γιὸς τοῦ μεγαλέμπορα Ἀναστάση Ρίζου (1756-1821). Ὁ Ἀναστάσης Ρίζος πέθανε στὴν Κατούνα τὸ Φθινόπωρο τοῦ 1821, ὕστερα ἀπ' τὴ μάχη τῆς Ἄρτας, ὅπου πολλοὶ ἄρτινοὶ κατέφυγαν. Ὁ Γεώργιος Ρίζος πέθανε τὸν Μῆνα τοῦ 1881 ἄτεκνος. Τοῦ Ἀναστάση Ρίζου διαδέχθηκε ὁ βουλευτὴς Χριστόδουλος Ρίζος. Κοίτ. σχ. Γιάννη Τσοῦτσινου Ἡ μάχη τῆς Ἄρτας

20. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ γιὸ τοῦ πλοῦσιου Ἑβραίου Μιχαὴλ Μπέσου ποὺ συνελήφθηκε μαζὺ μὲ τὸ Βοεβόδα τῆς Ἄρτας Ἀθανάσιου Ἄρτα, ἀπ' τὸν Ἀλήπασα.

21. Ἐγγραφον, πόρισμα, ἀπόφασις.

22. Ἀποστάτες ἐνοεῖ τοὺς Ἠπειρώτες ποὺ κυνηγημένοι πέρασαν τὴν ὀροθετικὴ γραμμὴ καὶ κατέφυγαν στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα.

23. Γιὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1854 ἔχουν γραφῆ πολλὰ σχετικὰ ἀπὸ κορυφαίους ἱστορικούς μας. Ἐπίσης ὑπάρχουν πολλὰ σχετικὰ στοιχεῖα σὲ διάφορα ἀρχεῖα. Τελευταῖα (1973) κυκλοφόρησε καὶ τὸ βιβλίο τοῦ κ. Δημ. Καρατζένη «Ἡ Ἐπανάστασις τῆς Ἄρτης τοῦ 1854» ὅπου σημειώνεται καὶ πλούσια βιβλιογραφία.

λικαρέας του ραδοβιζίου. Τῆς δὲ Θεσσαλίας ἡ πολυορκία ἐλύθη κατὰ τὸν Ἰού-
νιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους. ἔλυσε τὴν πολιορκίαν ὁ Φουὰτ' ἐφέντης Ἡπῆρου τε καὶ
Θεσσαλίας. Ταῦτα δὲ ἐγράφησαν εἰς μνήμην τῶν μεταγενεστέρων. ὁ Καταπα-
ναγίτης Κωνστάντιος».

Καὶ συνέχεια :

«1854: Φεβρουαρίου 13: ἡμέρα Κυριακὴ ἐξῆλθον οἱ Ὄθωμοι εἰς τὰ
πéριξ τῆς Ἄρτης εἰς καταδιώξιν τῶν ἀποστατῶν Ἑλλήνων τε ἐλευθέρων²⁴ καὶ
μὴ ἐλευθέρων ἦτοι τῶν ὀθωμανῶν ὑπικῶν. ὑπέστη ἡ ἱερά Ἡμῶν μονὴ Κατω-
παναγιά ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν τζάμιδων καὶ ἀλβανῶν σολεϊμὰν βέγη φράσαρη
ὑπὲρ τὰς διακοσίας χιλιάδας γροσίων ζημίων ὁ προδότης ἦταν ὁ Ντεῆμ ἐφέν-
της ἄρτινὸς ἐπῆρε καὶ αὐτὸς τὸ μερίδιό του».

— 4 —

Στὸ βιβλίον «Ἑρμηνεία τῶν Καθολικῶν ἐπιστολῶν τοῦ Νικοδήμου» τῆς βι-
βλιοθήκης τῆς Μονῆς Κάτω - Παναγιάς, εἶναι γραμμὴν ἢ παρακάτω ἐνθύμηση :

«Γίνεται δὴλον ὅτι κατὰ τὸ σωτήριον ἔτος 1816: ἤρχισαν οἱ ἐν Ἄρτῃ
Χριστιανοὶ τοῦ ἐορτάζειν τὸν ἐν Ἁγίοις πατέρα ἡμῶν Βισαρίωνα²⁵ Μητροπο-
λίτην Λαρίσης, τὸν ἠκμάσαντα ἐν ἔτει 1501. Ἡ αἰτία ἦν αὕτη. Λοιμὸς²⁶
ἐμάστιζεν τὴν πόλιν ἡμῶν (ἦτοι πανώλης). Προσκαλέσαντες τὴν χαριτόβρυτον
αὐτοῦ κάραν μετὰ σεβασμοῦ καὶ εὐλαβίας ποιῆσαντες λιτανεῖαν μετ' αὐτῆς,
ψάλλοντες καὶ ἁγιασμὸν ἐν ταῖς συνεκίαις τῶν χριστιανῶν ὄντων ὅτε διασκορ-
πισμένων ἐν ταῖς προαστείαις καὶ τοῖς χωρίοις ἀπὸ 2 Μαΐου 1816: μέχρι τοῦ
1817: Αὐγούστου 31: καὶ τῇ χάριτι τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ
ἐν Ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Βισαρίωνος ἀπηλάγθησαν οἱ χριστιανοὶ τῆς τρομερᾶς
ταύτης Νόσου τὴν ὁποίαν ἔφερον ὡς λέγεται ὁ Ἄλῃ Πασιάς Τεπελενιότης
πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κινδύνου του²⁷ ἔφερον ρούχα καὶ πανιά μολυσμένα ἐξ Αἰ-
γύπτου καὶ ἔδωσαν αὐτὰ εἰς Ἄρταίους καὶ ἐν ἀκαρεῖ διεδόθη εἰς πάντας.

Ταῦτα γράφω εἰς μνήμην. Κατωπαναγίτης Κωνστάντιος».

(Σ υ ν ε χ ί ζ ε τ α ι)

24. Ἐλευθέρους ἐνοεῖ ὅσους ἦρθαν ἀπ' τὴν Ἑλλάδα.

25. Ὁ Βησσαρίων γεννήθηκε περὶ τὸ 1490 στὴ Μεγάλῃ Πόρτῃ τῆς Θεσσαλίας. Στὴν
Ἄρχῃ ἔγινε ἐπίσκοπος Ἐλασσόνας καὶ Δομενίου καὶ στὰ 1529 μητροπολίτης Λαρίσης. Ἄρ-
γότερα ἀποσύρθηκε στὴ Μονὴ τοῦ Σωτήρος τοῦ Δούσιου, ὅπου καὶ πέθανε στὰ 1541. Ἐκανε
πολλὰ ἔργα, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα καὶ τὸ ἀγιοφύρι τοῦ Κοράκου» στὸν Ἀχελῷο.

26. Στὴν ἐπιδημία αὕτῃ πέθαναν γύρω στὸς 3.000 κατοίκους. Ἡ πόλις ἔμεινε ἀκατοί-
κητῃ σχεδὸν 14 μῆνες. Πολλὲς οἰκογένειες ἔφυγαν μακριὰ καὶ πολλὲς (περίπου 300) ἐγκατα-
στάθηκαν προσωρινὰ ἔξω ἀπ' τὴν πόλιν στὰ μοναστήρια τῆς Κάτω - Παναγιάς, τῆς Βλαχέρ-
νας καὶ τοῦ Θεοτοκιοῦ.

Κοίταξε σχετικὰ: Σεραφεῖμ, Δοκίμιον περὶ Ἄρτης, ὅ.π., σελὶς 11. Ἐπίσης F. Rou-
queville, «Ἱστορία Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως», Ἀθήνα 1890, τ. Α', σελὶς 287-288.

27. Ἐπειδὴ ἡ Πύλη ὑποπευόταν τὸν Ἀλήπασα πὼς ἐτοιμάζεται ν' ἀρχίσῃ ἔντονη δρά-
ση ἐναντίον τῆς, τὸν κάλεσε στὴν Πόλιν. Θέλοντας ὁ Ἄλῃς ν' ἀποφύγῃ τὸ ἐπικίνδυνον γι' αὐ-
τὸν ταξεῖδι καὶ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν παρουσίαν του στὴν Ἡπειρο, ἔφερε τὰ μολυσμένα ρούχα,
κι ἔτσι μετὰ τὴν μετάδοσιν τῆς ἀρρώστειας σὲ μεγάλας περιοχάς, δικαιολογοῦσε τὴν παραμονὴν
του καὶ τὴν ἀπειθείαν του.

ΜΑΡΙΑΣ ΑΡΚΑΔΙΟΥ

ΦΩΤΕΙΝΗΣ ΓΕΡΟΓΙΑΝΝΗ

Κι' ἔχω μιὰν ἀγάπη

Ἡ Λύβια

Κι' ἔχω ἓνα γιालό
κι' ἔχω μιὰ θάλασσα
κι' ἔχω ἓνα ἀστέρι...
μὰ ὄλα σὰν τ' ἀγέρι
καὶ τόσο μακρινά.

— Καὶ τὰ λουλούδια κάποτε
κουράζονται στοὺς τάφους —

ἀνεστραμμένοι οἱ λογισμοί...
δέσμη πικρῆ ἐνὸς λάθους...

— Οἱ ρίζες χάμου, αἰσθήματα,
ἀταίριαστα στὸ πάθος —

Κι' ἔχω μιὰν ἀγάπη
κι' ἔχω ἓνα κρουστάλι
κι' ἔχω μιὰ καρδιά...
Στ' ἀσημιὸ κρουστάλι
πίνω τὴν ἀγάπη
κι' ὄλο τὸ φεγγάρι
μέσ' ἀπ' τὴν καρδιά.

ὡς θὰ βραδυάση, τῶναιρο
δὲν θὰ φιλήσῃ τ' ἄγχος...

— Κι' ἡ τελειότης τέλεια
μέσ' τὴν ἀτέλειά της —

ἀπ' τὸν ὀρίζοντα θὰ ὀρμᾷ
νὰ σκούζῃ στὴν χαρὰ της...

Καρτερώνας

Ὅταν προσευχόσουνα στὴ θάλασσα
καρτεροῦσες
νὰ ταξιδέψεις τὴν ψυχὴ σου...
Ὅρκιστηκες
ὅταν θὰ χαιρετᾷς ἀπὸ τὴν πλώρη
ν' ἀφήσεις στεναγμὸ καὶ νὰ ξεχάσεις...

Στοχαστικὰ τοῦ γυρισμοῦ δὲ ζήτησες τὸ δρόμο
κι οἱ νύχτες στὸ καράβι π' ὄλο φεύγει παγερές.
Δὲν φέρνεις πίσω θύμησες κοντὰ σου
ἴτι θὰ μολέψουνη τὴν παγωνιά τοῦ τώρα...
Εἶδες τὴν ἀλήθεια ποὺ φωτᾷει σὰν τὴ χαρὰ
καὶ σφάλισες μ' ἀπόγνωση τὰ μάτια.

Φεύγεις !..

Ποτὲ μὴ γυρίσεις στ' ἀκρογιαλί
ποὺ λούζουνη τὴ γύμνια τους τὰ βράχια...

ΝΙΚΟΣ ΜΟΥΛΙΑΣ

Ο ΓΑΜΟΣ ΣΤΟ ΚΟΜΠΟΤΙ*

ΣΠΥΡΟΥ Δ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ

Ἔτσι λοιπὸν φθάνει ἡ ἀληθινὰ μεγάλη ἡμέρα τῆς ζωῆς τῶν νεονύμφων, ἡ Κυριακή, Ἄπὸ τὸ πρῶτ' ἕνας ἄνδρας ἀπ' τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ κι' ἕνας ἀπ' τὸ σπίτι τῆς νύφης, χωριστὰ ὁ καθένας, περιέρχονται τὰ σπίτια τῶν καλεσμένων, κρατῶντας στὸ χέρι ἕνα μπουκάλι οὔζο. Μὲ ἕνα μικρὸ οὐζοπότηρο δίδουν στὸν ἀρχηγὸ τοῦ κάθε σπιτιοῦ νὰ πιῇ λίγο οὔζο, νὰ εὐχηθῇ γιὰ τὰ στέφανα καὶ μ' αὐτὸ δηλώνουν τὴν ὑπενθύμιση τοῦ καλέσματος στὸ γάμο. Ἐνῶ γίνεται αὐτὸ τὸ ἔθιμο, στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ καθὼς καὶ στὸ σπίτι τῆς νύφης, ἀρχίζουν νὰ σφάζουν τ' ἀρνιά καὶ νὰ τυλίγουν τὸ κοκορέτσι, ἀλλὰ ἀρχίζουν νὰ καταφθάνουν καὶ τὰ «κανίσκια». «Κανίσκι» εἶναι, τὰ εἰς φαγώσιμα δῶρα τῶν στενῶν συγγενῶν καὶ τῶν στενῶν φίλων, γιὰ τὸ γάμο. Σ' ἕνα κάνιστρο βάζουν ἕνα ταψὶ ψωμί φτιαγμένο μὲ τὴ «μεταξωτῆ» σίτα. ἕνα τεμάχιο ἀπὸ κρέας κι' ἕνα μεγάλο μπουκάλι κρασί. Ὅλα αὐτὰ τὰ κανίσκια θὰ τὰ μαγεῖρῶσουν στὰ σπίτια τῶν νεονύμφων. Ἄν τώρα ὁ γάμος γίνῃ τὸ πρῶτ', τὸ μεγάλο τραπέζι θὰ παραταθῇ τὸ μεσημέρι. Ἄν ὅμως γίνῃ τὸ ἀπόγευμα, πράγμα ποὺ συμβαίνει τις πὶὸ πολλὰς φορὲς, τὸ τραπέζι καὶ τὸ γλέντι θὰ γίνῃ τὸ βράδυ. Τὸ μεσημέρι θὰ παρακαθῆσουν γιὰ γεῦμα οἱ πολὺ - πολὺ στενοὶ συγγενεῖς καὶ ὁ κουμπάρος ποὺ θὰ στεφανώσῃ στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ καὶ ὁ νουνὸς τῆς νύφης, στὸ σπίτι τῆς νύφης. Κατὰ κανόνα, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, κουμπάρος στὸ στεφάνωμα εἶναι ὁ νουνὸς τοῦ γαμπροῦ, δηλαδὴ αὐτὸς ποὺ βάπτισε τὸ γαμπρό. Γιὰ νὰ πᾶν τώρα ὁ κουμπάρος στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ ἔχουμ' ἄλλη διαδικασίαν. Ἄπ' τὰ ἀδέλφια ἢ ξαδέλφια τοῦ γαμπροῦ, θὰ πᾶν ἕνας ἢ δύο στὸ σπίτι τοῦ νουνοῦ - κουμπάρου γιὰ νὰ τὸν φέρουν τιμητικὰ τρόπον τινὰ στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ. Ὁ κουμπάρος ἔχει τὰ στέφανα, τις λαμπάδες καὶ τὸ στεφανοσκέπασμα, ποὺ τὰ μεταφέρει ἕνα ἀγόρι. Στεφανοσκέπασμα, εἶναι ἕνα τεμάχιο ὑφάσματος ἕξι πῆχων ποὺ τὸ ὀρχνουν στὶς πλάτες τοῦ γαμπροῦ καὶ τῆς νύφης κατὰ τὴν τέλειαν τοῦ μυστηρίου καὶ ποὺ κατὰ συνήθειαν ἡ νύφη μετὰ τὸ κάνει φορέματα.

Καὶ στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ καὶ στὸ σπίτι τῆς νύφης ἀντηχοῦν τὰ εὐθυμα τραγούδια, τὰ γέλοια, οἱ χαρὲς, τὰ πειράγματα. Κι' ἐδῶ ὁ κανόνας λέει νὰ ἔχουν καὶ ὄργανα ποὺ τὰ λένε «βιολιά» καὶ ποὺ ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἕνα βιολί, ἕνα κλαρίνο, ἕνα σάμποῦρι καὶ μία κιθάρα. Χρὴν τραγουδιστοῦ φυσικὰ θὰ κἀνῃ ὁ πὶὸ καλλίφωνος ἀπ' τοὺς ὄργανοπαίχτες. Ὁ καθένας ποὺ θὰ χορεύῃ θὰ «κερνᾷ» καὶ τὰ «βιολιά» δηλ. θὰ δίδῃ χρήματα γιὰ τὸν κάθε χορὸ (τραγουδί) Καὶ σ' ἕνα γάμο δὲν εἶναι καθόλου ὀλίγο αὐτοὶ ποὺ τὸ βάζουν σκοπὸ νὰ χορεύσουν ἕνα - δύο ἢ καὶ πὶὸ πολλοὺς χορούς. Ἔτσι οἱ ὄργανοπαίχτες ποτὲ δὲν βγαίνουν ζημιωμένοι ἀπὸ γάμο, ἐνῶ πολλοὶ εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ τὴ Δευτέρα μένουν «παλὶ μὲ πανί».

Τὸ ξύρισμα τοῦ γαμπροῦ γίνεται ἀπ' τὸν κουρέα του στὸ σπίτι, πρὶν ἀρχίσῃ νὰ ντυθῇ καὶ ὅλοι οἱ καλεσμένοι περνοῦν ἀπ' τὸ πρόχειρο κουρεῖο καὶ ὀ-

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ 340 τεῦχος τοῦ «Σκουφᾶ»

χνουν τὸ «ριγάλο» τους στὸ βαλιτσάκι τοῦ κουρέα λέγοντας τις εὐχές τους. Νὰ λοιπὸν κι' ἕνας ἀκόμη κερδισμένος ἀπ' τὸ γάμο.

Πρὶν ξεκινήσῃ τὸ συμπεθεριακὸ ἀπ' τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ γιὰ νὰ πάῃ στὸ σπίτι τῆς νύφης καὶ μετὰ ὅλοι μαζὶ νὰ πᾶνε στὴν ἐκκλησία, φεύγει ὁ ἀδελφὸς τοῦ γαμπροῦ ἢ ἂν δὲν ὑπάρχῃ ἀδελφὸς ὁ πιδ κοντινὸς συγγενῆς καὶ πηγαίνει στὸ σπίτι τῆς νύφης. Ἐκεῖ βρίσκεται τῆ νύφη ἔτοιμη μὲ τὰ νυφικά της καὶ ...Ἐυπόλητη. Πρῶτα τῆς εὐχεται καὶ μετὰ τῆς φορᾶει τὰ παπούτσια. Μέσω στὸ ἕνα παπούτσι βάζει καὶ μιὰ λίρα ἢ πιδ παλιά ἕνα φλουρί. Αὐτὴ ἢ λίρα ἢ τὸ φλουρί εἶναι φυσικὰ κατόπιν τῆς νύφης. Ἐπὶ δὴ βγήκε καὶ τὸ «θὰ πληρώσῃς τὴ νύφη». Ἔτσι αὐτὸς ποὺ πληρώνει πάντα τὴ νύφη εἶναι ὁ κουνιάδος. Τώρα λοιπὸν ἡ νύφη εἶναι ἔτοιμη νὰ δεχθῆ τις εὐχές τῶν γονέων της τῶν ἀδελφῶν της καὶ συγγενῶν της. Πηγαίνει πρῶτα ἢ Μάννα της καὶ ἀφοῦ βρῆξει τὰ χέρια της σὲ ἀλατόνερο ποὺ ἔχει ἕνα πιάτο ποὺ βρίσκεται στὸ τραπέζι καὶ ποὺ γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ εἶναι ἐκεῖ, ραντίζει τὴ νύφη, τῆς λέει «ὄ, τι εἴπαμε νερὸ κι' ἀλάτι» τὴ φιλάει καὶ τῆς δίνει τὴν εὐχὴ της. Τὸ ἴδιο κάνει κι' ὁ πατέρας, τ' ἀδέρφια, οἱ ἀδερφὸς καὶ οἱ ἄλλοι συγγενεῖς. Μ' αὐτὸ θέλουν νὰ διαλύσουν τὰ προηγούμενα κακοκαρδίσματα, ἂν εἶχαν μὲ τὴ νύφη, ὅπως ἀκριβῶς διαλύεται τ' ἀλάτι στὸ νερό. Φυσικὰ τώρα ἔχουν ξεκινήσει ἀπ' τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ καὶ πηγαίνουν γιὰ τὸ σπίτι τῆς νύφης. Ἄν ἡ νύφη δὲν εἶναι ἀπὸ τὸ ἴδιο χωριὸ μὲ τὸ γαμπρὸ τότε τὸ συμπεθεριακὸ τοῦ γαμπροῦ πηγαίνει νὰ πάῃ τὴ νύφη καβάλα σ' ἄλογα, ποὺ πάνω στὰ σαμάρια ὄλων εἶναι στρωμένες οἱ πιδ πολύχρωμες μαντανιές. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἄλογα, ποὺ σπανίως εἶναι λίγα, διὰ φτάσουν τὰ δένουν στὸν περίβολο τοῦ σπιτιοῦ τῆς νύφης καὶ χρέη βαλμά, δηλ. ἀλογοφύλακα, κάνει ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀγροφύλακες τοῦ χωριοῦ. Σ' αὐτοὺς θὰ πρέπει νὰ δώσουν ἕνα μεγάλο τεμάχιο κρέατος. Στὴν περίπτωσι αὐτὴ ἕνα ἄλογο στὰ ἄσπρα στολισμένο δὲν θὰ ἔχῃ καβαλλάρι, ἀλλὰ θὰ τὸ σέρνῃ ὁ ἀδελφὸς τοῦ γαμπροῦ ἢ κάποιος πολὺ στενὸς συγγενῆς. Σ' αὐτὸ θὰ βάλουν τὴ νύφη μετὰ τὰ στέφανα. Καὶ ὁ κουνιάδος της φυσικὰ ξανά θὰ σέρνῃ, δηλ. θὰ τραβᾷ τὸ ἄλογο. Ἔτσι βλέπουμε πῶς καὶ γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ὁ κουνιάδος «πληρώνῃ τὴ νύφη» μὲ τὴν κούραση τώρα. Σὰν εἶναι ὁμως καὶ οἱ δυὸ ἀπ' τὸ αὐτὸ χωριὸ τότε ἡ διαδρομὴ ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ μέχρι τὸ σπίτι τῆς νύφης κι' ἀπ' ἐκεῖ στὴν ἐκκλησία καὶ μετὰ ξανά στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ, γίνεται μὲ τὰ πόδια.

Ἡ πομπὴ ἀπ' τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ γιὰ τὸ σπίτι τῆς νύφης εἶναι ἡ ἑξῆς :

Πρῶτα -πρῶτα ἰαδίζουσι τὰ μικρὰ παιδιά, ἀγόρια ἢ κορίτσια, μετὰ «τὰ ὄργανα», δηλ. οἱ ὄργανοπαίχτες, τραγουδῶντας, μετὰ ἕνα ἀγόρι κρατῶντας τὸ δίσκο μὲ τὰ στέφανα, ἀκολουθεῖ ὁ γαμπρὸς ποὺ ἀριστέρα του εἶναι ὁ κουμπάρος καὶ δεξιὰ ἡ κουμπάρα καὶ κατόπιν ὄλο τὸ συμπεθεριακὸ. Ἄν φυσικὰ εἶναι καὶ μερικοὶ γλεντζέδες τραγουδοῦν συνεχῶς, κρατᾶνε καὶ ἀπὸ ἕνα μπουκάλι οὔζο ἀπ' τὸ ὁποῖο πίνουν ἀδιάκοπα. Ἄπ' ὅπου περνᾶει τώρα ἡ πομπὴ αὐτὴ, τὴν ὑποδέχεται βροχὴ ἀπὸ ρύζι καὶ εὐχές. Λοιπὸν φθάνουσι στὸ σπίτι τῆς νύφης ὅπου στὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ τοὺς περιμένουν ὄλοι, ἡ δὲ μάννα τῆς νύφης καθὼς καὶ ὁ πατέρας θὰ ἀσπασθοῦν τὸ γαμπρὸ καὶ θὰ τοῦ δώσουν καὶ δύο ξυλιές στὴν πλάτη γιὰ νὰ πονέσῃ. Ἔτσι νομίζουσι θὰ πονᾷ καὶ γιὰ τὴ νύφη. Ἐπίσης στὸ γαμπρὸ ἢ πεθερὰ του, τοῦ κάνει δῶρο ἕνα μαντῆλι ἄσπρο, ποὺ στὴ μιὰ γωνία του εἶναι δεμένη μιὰ λίρα ἢ παλαιότερα ἕνα φλουρί. Τὸ βάζει ἢ ἴδια στὸ τσεπάκι τοῦ σακκακιοῦ, ἂν ἔχῃ, ἢ σὲ μιὰ ὀποιαδήποτε τσέπη. Ὁ πατέρας τώρα τῆς νύφης θὰ τοῦ φορέσῃ στὸ δάκτυλο ἕνα χρυσὸ δαχτυλίδι. Μετὰ ἀπ' αὐτὰ μπαίνουν στὸ σπίτι καὶ ἀρχίζουσι τὰ κεράσματα σὲ γλυκὰ ποὺ στὰ παλαιότερα θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι γλυκὰ ἀπὸ κυδῶνι, ποὺ τὸ βάζανε ὄλο σὲ ἕνα δοχεῖο καὶ μὲ τὴ σειρά ὄλοι οἱ συμπεθεριοὶ μὲ ἕνα κουτάλι θὰ ἔπρεπε νὰ κεραστοῦνε. Ὑστερα ἐρχόταν ἡ σειρά τοῦ

οὔζου καὶ τῶν εὐχῶν. Ὅπως βλέπομε τὸ οὔζο εἶναι τὸ πιὸ εὐχρηστο ποτό. Σὰν τελειώνανε τὰ κεράσματα, εἰτοιμαζότανε γιὰ τὴν ἐκκλησιά. Πολλές φορές τὰ στεφανώματα γινότανε καὶ στὸ σπίτι τῆς νύφης. Αὐτὸ ὅμως ἐξέλιπε μετὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Οἱ καλεσμένοι τοῦ γαμπροῦ προσπαθοῦν νὰ βροῦνε ἕνα ὀποιοδήποτε μικρὸ ἀντικείμενο στὸ σπίτι τῆς νύφης καὶ νὰ τὸ κλέψουνε (!), γιὰτὶ τὸ νομίζουν γούρικο νὰ τοὺς πάρουν καὶ κατὰ παράνομ ἀπὸ τὰ συμφωνημένα. Μετὰ ξεκινοῦσε τὸ συμπεθεριακὸ τοῦ γαμπροῦ μπροστὰ μὲ τὴν ἴδια διάταξη τῆς πομπῆς ποὺ ἐρχότανε καὶ ξοπίσω τὸ συμπεθεριακὸ τῆς νύφης. Ἄπ' τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ μέχρι τὴν πόρτα τῆς αὐλῆς, τὴν «αὐλόπορτα» τὴ νύφη τὴν κρατοῦσαν, τὴν ξεπροβόδιζαν δηλ., ἄπ' τὸ ἕνα χέρι ὁ πατέρας τῆς καὶ ἀπὸ τ' ἄλλο ἡ μάννα τῆς. Αὐτὴ τὴ στιγμή τὰ ὄργανα παίζουσαν τὸ τραγοῦδι «ἔχετε γειά γειτόνισσες καὶ σεις γειτονοπούλες». Καὶ φυσικὰ ἡ νύφη συγκινεῖται. Στὴν αὐλόπορτα ἡ μάννα τῆς τὴν ἄφηνε, γιὰτὶ δὲν πῆγαινε αὐτὴ στὴν ἐκκλησία — ἔτσι ἦταν τὸ ἔθιμο, ἡ μάννα τῆς νύφης νὰ μένη στὸ σπίτι — καὶ τὴν ἔπαιρνε ὁ ἀδελφός τῆς ἢ ἂν δὲν ὑπῆρχε, κάποιος στενὸς συγγενής. Μὰ αὐτὸ τὸν τρόπο φτάνανε στὴν ἐκκλησία. Στὴν πόρτα τῆς Ἐκκλησίας τὴν παραδίδανε στὸ γαμπρό. Μέσα στὴν ἐκκλησία ἔπρεπε νὰ μπουῖνε ἀπὸ τὴ Δυτικὴ πόρτα κ' ὄχι ἀπὸ τὴ Βορεινή. Ἔτσι λοιπὸν ἀρχίζει τὸ μυστήριον. Ὁ γαμπρὸς ὅμως καταδοκεῖ ν' ἀκούσῃ ἄπ' τὸ στόμα τοῦ παπᾶ τὸ «ἡ γυνὴ νὰ φοβῆται τὸ ἄνδρα», γιὰ νὰ πατήσῃ μὲ τὸ πόδι τὸ πόδι τῆς νύφης καὶ νὰ πονέσῃ. Δηλ. νὰ τὸν φοβηθῇ ἄπ' τὴν πρώτη στιγμή ποὺ ἀρχίζει τὴ ζωὴ τῆς δίπλα του. Ἄλλο ἔθιμο παρὰξένο δὲν ὑπάρχει κατὰ τὴν τέλεση τοῦ μυστηρίου. Μόνον στὸ τέλος αὐτοῦ περνοῦν ὄλοι οἱ καλεσμένοι μπροστὰ ἄπ' τὸ νεαρὸ ζευγάρι καὶ ἀφ' οὗ ἀφήσουν κ' ἐδῶ τὸ «ριγάλο» τους στὸ μαντῆλι ποὺ ἔχει ἀπλώσει ὁ παπᾶς, συγχοίρουν τὸ ζευγάρι. Ἐδῶ βλέπομε καὶ τρίτον κερδισμένον ἄπ' τὸ γάμο, μετὰ τοὺς ὀργανοπαίχτες καὶ τὸν κουρέα, τὸν παπᾶ. Βγαίνουν λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία καὶ ὄλο τὸ συμπεθεριακὸ γαμπροῦ καὶ νύφης ἀνακατωμένο, μὲ τὰ ὄργανα μπροστὰ, τὸ παιδὶ μὲ τὰ στέφανα πιὸ πίσω, τὸ νέο ζευγάρι μὲ τοὺς κουμπάρους μετὰ καὶ πᾶνε γιὰ τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ. Οἱ ὀργανοπαίχτες δὲν διακόπτουν τὴν εὐθυμὴ δουλειά τους. Θὰ πρέπει νὰ προσέξουν ὅμως γιὰ νὰ ἀλλάξουν δρόμον κατὰ τὸ γυρισμό, ὥστε νὰ χάσῃ ἡ νύφη τὸν τρόπον τινά, τὸ δρόμον καὶ νὰ μὴν μπορῇ νὰ ξαναγυρίσῃ στὸ σπίτι τῆς. Αὐτὸ ἔχει τὴν ἔννοια, νὰ μὴ χωρίσῃ τὸ ἀνδρόγυνο καὶ γυρίσῃ ἡ νύφη στὰ γονικά τῆς.

Ἡ νύφη σ' ὄλη τὴ διαδρομὴ ὅπως ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς στὴν ἐκκλησία ἔτσι τῶρα κ' ἀπὸ τὴν ἐκκλησία πρὸς τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ, πρέπει νὰ μὴν ἔχῃ ὀρθάνοιχτα τὰ μάτια, ἀλλὰ κάπως μισόκλιιστα, γιὰ νὰ φαίνεται ντροπαλή, καὶ σὲ κάθε ἕναν ποὺ ἀπὸ τὶς γειτονίες, σὰν περνοῦν, λέει τὶς εὐχές του, ἡ νύφη θὰ πρέπει μὲ μιὰ ἑλαφρὰ κλίση τοῦ κεφαλιοῦ νὰ εὐχαριστήσῃ· αὐτὸ εἶναι τὸ περίφημον «προσκυνάει σὰ νύφη». Φτάνουν λοιπὸν στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ καὶ τὰ ὄργανα παίζουσαν τὸ τραγοῦδι «ἔβγα κυρὰ καὶ πεθερὰ, νὰ δῆς τὴ νύφη, τὸ γαμπρὸ καὶ ὄλο τὸ συμπεθεριακὸ». Τὸ νέο ζευγάρι σταματᾷ ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ καὶ δίνουν στὴ νύφη ἕνα πιάτο ἀπὸ πορσελάνη γεμᾶτο μὲ ρύζι καὶ ζαχαράτα (κουφέτα). Ἡ νύφη μὲ τὰ δύο τῆς χέρια παίρνει ἄπ' αὐτὰ καὶ ρίχνει ἀριστερὰ δεξιὰ, ἔμπροδς-πίσω, σταυρωτὰ τρεῖς φορές. Μετὰ παίρνει τὸ πιάτο καὶ μὲ δύναμη τὸ ἀφήνην κάτω γιὰ νὰ σπάσῃ. Αὐτὸ, γιὰ νὰ δεῖξῃ ὅτι εἶναι δυνατὴ γυναίκα. Τώρα λοιπὸν εἶναι ἡ στιγμή ποὺ ἡ μάννα τοῦ γαμπροῦ θὰ πλησιάσῃ τὴ νύφη τῆς καὶ θὰ τῆς κρεμάσῃ στὸ λαιμὸ ἕνα περιδέριον ἢ ἕνα πεντόλιον. Θὰ τὴν ἀγκαλιάσῃ μετὰ καὶ θὰ τὴν φιλήσῃ· ἡ νύφη θὰ τῆς φιλήσῃ τὸ χέρι καὶ ἀπὸ σεβασμό, ἀλλὰ πιὸ πολὺ ἀπὸ ἐνδειξὴ ὑποτέλειας. Ὑστερα ἄπ' ὄλ' αὐτὰ θὰ συγχαρῇ τὸ γαμπρὸ ἢ μάννα του καὶ θὰ τοῦ δώσῃ τὴν εὐχὴ τῆς. Ἡ σειρὰ τῆς πεθερᾶς πέρασε μ' αὐτὸ τὸν τρόπο κ' ἀκολουθεῖ τοῦ πεθεροῦ δηλ. τοῦ πατέρα τοῦ γαμπροῦ. Αὐτὸς

κάνει δῶρο στή νύφη πάντα δαχτυλίδι και γίνεται ἡ ἴδια διαδικασία τῶν εὐχῶν ὅπως και με τὴν πεθερά: Ἡ ὥρα γιὰ νὰ μπῆ ἡ νύφη στὸ καινούργιο και γιὰ πάντα σπιτικό της ἔφτασε μετὰ ἀπ' ὅλα αὐτὰ. Προσκυνάει λοιπὸν τρεῖς φορὲς και ὀδηγημένη ἀπὸ τὸ γαμπρὸ μπαίνει μέσα. Τὸ προσκύνημα θέλει νὰ δείξη διὸ θὰ τιμῆσῃ τὸ νέο της σπίτι. Τῶρα μπαίνουν μέσα ὅλοι οἱ συμπέθεροι ἀπ' τὴ νύφη γιὰ νὰ τοὺς κεράσουνε. Παίρνουν λοιπὸν τὸ γλυκὸ τους, πίνουν τὸ οὔζο τους, λένε τις εὐχὲς τους και φεύγουν ἀφοῦ οἱ πιὸ στενοὶ συγγενεῖς φιλήσουν τὴ νύφη. Ἡ νύφη θὰ τοὺς ξεπροβοδίση μέχρι τὴν αὐλόπορτα. Μένουν ὅμως ἀπ' τοὺς συγγενεῖς τῆς νύφης γιὰ νὰ τὴν «φυλάξουν» τὸ βράδυ τοῦ γλεντιοῦ ποὺ θὰ ἀκολουθήσῃ, πέντε ἢ ἑπτὰ, πάντως μονὸς ἀριθμὸς. Αὐτοὶ λέγονται «μπεκτσίδες» και μέσα σ' αὐτοὺς πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ εἶναι ὁ νουνὸς ἢ ἡ νουνά τῆς νύφης, ποὺ καιτὰ τὰ μεσάνυχτα θὰ τοῦ ἢ θὰ τῆς προσφερθῆ μιὰ κότα ψημένη νὰ τὴ φάῃ ὅλη. Εἶναι ὅπως βλέπουμε τιμώμενο πρόσωπο μετὰ τῶν συγγενῶν τῆς νύφης. Μετὰ τὸ γάμο ὁ γαμπρὸς θὰ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ κάνῃ δῶρο στὸ νουνὸ ἢ στὴ νουνά τῆς νύφης ἕνα ζευγάρι πάπούτσια. Ἡ δουλειὰ τῶν «μπεκτσίδων» γιὰ νὰ ξαναγουρίσωμε, εἶναι ὅλη τὴ νύχτα νὰ μένουν ἄπνοι και νὰ φυλάνε τὴ νύφη. Ἄν τοὺς πάρῃ ὁ ὕπνος ἀλλοιμονό τους, ἐκτὸς ποὺ θὰ τοὺς κρύψουνε τὴ νύφη, ἐπὶ πλέον θὰ τοὺς βᾶψουνε. Αὐτὰ γιὰ τοὺς «μπεκτσίδες».

Τ Ο Γ Λ Ε Ν Τ Ι

Μετὰ λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἀποχώρηση τοῦ συμπεθεριακοῦ τῆς νύφης, ὅλο τὸ συμπεθερικὸ τοῦ γαμπροῦ κάθεται γύρω σὲ τραπέζια — παλιότερα πάνω σὲ μαξιλάρια και στραυποδὶ γύρω-γύρω, μέσα στὸ σπίτι — κι' ἀρχίζει τὸ γλέντι. Σὲ περιόπιη θέσι βάζουν τὸ νέο ἀνδρόγυνο και δεξιὰ στὸ γαμπρὸ ὁ κουμπάρος ἢ ἡ κουμπάρα ποὺ τοὺς στεφάνωσε και ποὺ ἔχει τὸ γενικὸ πρόσταγμα, ἀριστερὰ δὲ ἀπὸ τὸ μέρος τῆς νύφης, βάζουν τὴ νουνά της και τοὺς ἄλλους «μπεκτσίδες». Ἡ νύφη παλιότερα δὲν ἔπρεπε νὰ καθίσῃ ὅλη τὴ νύχτα, ἀλλὰ νὰ στέκεται ὄρθια ὡς τὸ πρωί, πλάι στὸν καθισμένο γαμπρὸ. Ἔτσι λοιπὸν ἀρχίζει τὸ μέγχοι πρωίας φαγοπότι και τὸ μεγάλο γλέντι με τὸν ἀκατάπαυστο χορὸ. Τὴν ἀρχὴ ὅμως τοῦ χοροῦ πρέπει νὰ τὴν κάνῃ ἢ ὁ κουμπάρος ποὺ θὰ τὸν κρατᾷ τὸ νέο ζευγάρι ἢ τὸ νέο ζευγάρι ποὺ θὰ τὸ κρατᾷ ὁ κουμπάρος. Πάντως κάποιος ἀπ' αὐτοὺς θὰ πρέπει νὰ «σύρῃ» πρῶτος τὸ χορὸ. Πιὸ πάνω εἶπαμε πὼς ἡ νύφη ἦταν ὄρθια ὅλη τὴ νύχτα αὐτὸ γινόταν στὰ παλιὰ χρόνια. Ἀργότερα τὴ βάζουνε νὰ καθίσῃ πλάι στὸ γαμπρὸ ἀλλὰ ὅταν τὸ χορὸ τὸν «σέρνει» ἢ πεθερά της ἢ ὁ πεθερὸς της ἢ κουνιάδος της ἢ κουνιάδα της ἢ ἡ νουνά της, τότε πρέπει νὰ σηκωθῆ «τιμὴς ἔνεκεν». Τὸχηματικὸ κέρασμα στοὺς ὀργανοπαίχτες «δίνει και παίρνει» ὅλη τὴ βραδυά.

Και τῶρα ἄς δοῦμε τί τραβάει ἡ ὄρεξη τῶν συμπεθερῶν ἀπὸ φαγητὸ ἢ πιότο. Πρῶτα-πρῶτα θὰ πρέπει νὰ εἶναι πολλὰ τὰ «πιάτα». Ἀρχίζομε με μεξὲ ἀπὸ ψωμί, τυρὶ, κοκαρέτσι και πίνοντας οὔζο. Μετὰ σὰν ἔλθῃ ἡ ὥρα τοῦ φαγητοῦ βλέπομε τὸ πρῶτο πιάτο νὰ εἶναι σοῦπα' τὸ δεύτερο ποὺ ἀκολουθεῖ θὰ εἶναι κρέας με πατάτες ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στυφάδο. Κατόπιιν ἔρχεται τὸ «ψητὸ στὸ φούρο» ἢ σπάνια «ψητὸ τῆς σοῦβλας». Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ φαγητοῦ και μέχοι πρωίας, ὡς ποτὸ θὰ γεμίξει τὰ ποτήρια τὸ κρασί, τὸ κοκκινέλι. Ἄπ' ὅλο αὐτὸ τὸ συμπόσιο δὲν θὰ εἶναι λίγοι αὐτοὶ ποὺ θὰ βρεθοῦνε τὸ πρωί, ποὺ θὰ ξημερώσουν, μεθυσμένοι. Κάπου-κάπου, ὅμως ἀκοῦμε και καμμιά ντουφεκιὰ ἢ πιστολιά, ἀπ' τοὺς πολὺ θερμοδαίμους. Συνάμα πρὸς τις πρωῖνὲς ὥρες μερικοὶ ἀπ' τοὺς καλεσμένους ἀποχαιρετοῦν τοὺς νεονύμφους και τοὺς στενοὺς συγγενεῖς των και φεύγουν. Φεύγοντας αὐτοί, τὰ παλιότερα χρόνια δωρίζανε στὴ νύφη ἕνα νόμισμα ἢ χαρτονόμισμα και αὐτὴ τοὺς φιλοῦσε τὸ χέρι.

Τ Α Π Ι Σ Τ Ρ Ο Φ Ι Α

Σάν θα «χαράξη» τώρα, δηλ. σάν ξημερώση και πριν ακόμη ανατείλῃ ὁ ἥλιος, θα σταματήσῃ τὸ γλέντι καὶ ἡ νύφη θα βγάλῃ τὰ νυφικά της γιὰ νὰ φορέσῃ ἄλλο φόρεμα. Στὸ κεφάλι θα βάλῃ τὸ «τσεμπέρι» της δηλ. μαντίλι κεφαλίου ποῦ εἶναι κεντητό. Ὅλοι πάλι μαζί θα ξεκινήσουν γιὰ τὰ «πιστροφία». Δηλαδή, θα πᾶνε στὸ σπίτι τῆς νύφης ποῦ καὶ κεῖ ὅλη τῆ νύχτα γινόταν τὸ γλέντι, γιὰ νὰ κάνουν ἐπίσκεψη. Ἐκεῖ θα τοὺς προσφερθοῦν καφές, τηγανίτες, γλυκὰ καὶ οὐζο γιὰ τὶς εὐχές. Μετὰ ἀπ' αὐτὸ γυρίζουν στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ ἀπ' ὅπου διαλύονται, κι' ἔτσι τελειώνει ὁ γάμος, ὄχι ὁμως καὶ τὰ μετὰ τὸν γάμο ποῦ θα ἰδοῦμε σὲ λίγο.

Γιὰ τὰ «πιστροφία» ὑπάρχει καὶ ἄλλη περίπτωση νὰ γίνουν τὴν ἐπομένῃ Κυριακῇ ἀπ' τὸ γάμο. Στὴν περίπτωση αὐτῇ τὸ γλέντι στὸ σπίτι τῆς νύφης τὸ βράδυ τῆς Κυριακῆς τοῦ γάμου δὲν γίνεται ἢ μᾶλλον δὲν φτάνει μέχρι πρωίας τότε λένε «ἔφυγε ἡ νύφη σκόλας' ὁ γάμος».

Μ Ε Τ Α Τ Ο Γ Α Μ Ο

Τῆ βδομάδα ποῦ ἀρχίζει τώρα ἔχομε νὰ παρατηρήσωμε μερικά ἔθιμα ἀκόμη ποῦ ἀκολουθοῦν τὸ γάμο. Ἔτσι τῆ Δευτέρᾳ εὐθύς μετὰ τὴν ἐπιστροφή ἀπὸ τὰ «πιστροφία» στὸ δωμάτιο ποῦ βάλανε τὰ προικιά τῆς νύφης, πηγαίνει ἡ νύφη καὶ ὅλες οἱ γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια ποῦ ἦταν στὸ συμπεθεριακὸ τοῦ γαμπροῦ. Ἐκεῖ ἡ νύφη «ξεδιπλώνει» τὰ προικιά καὶ τὰ δείχνει. Τότε βγάζει ἀπ' αὐτὰ μιὰ «βελέντζα-φλουκατῆ» καὶ τὴν κάνει δῶρο στὰ πεθερικά της. Μιὰ μαντανία, ἓνα ποικάμισο, ἓνα ζευγάρι κάλτσες, ἓνα μαντίλι γιὰ τὸν κουμπάρο· ἂν εἶναι κουμπάρα, ἂντὶ ποικάμισο ἐσώρροχα. Ἄν ἔχη ἐπίσης κουνιάδο θα τοῦ κάνῃ δῶρο, ἓνα ποικάμισο. Μετὰ ἀπ' αὐτὸ δυὸ-τρεῖς ἀνύπαντρες κοπέλλες θα στρώσουνε τὸ νυφικὸ κρεβάτι.

Τὴν Τετάρτῃ θα πᾶνε τὰ κορίτσια ἀπ' ταὺς συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ, θα πάρουν τὴ νύφη καὶ θα πᾶνε γιὰ νὰ πάρουν νερό. Θα εἶναι τὸ πρῶτο νερὸ ποῦ θα πάρῃ ἡ νύφη στὸ σπίτι.

Τὴν Πέμπτῃ θα πλύνῃ γιὰ πρώτη πάλι φορὰ καὶ τὴν Κυριακῇ οἱ πολὺ στενοὶ συγγενεῖς κι' ὁ κουμπάρος θα πάρουν τοὺς νεονύμφους καὶ θὰ τοὺς δηγῆσουν στὴν Ἐκκλησίᾳ. Ἐκεῖ ὁ παππᾶς δταν μοιράζῃ τὸ ἀντίδωρο γιὰ τὸ νέο ζευγάρι θα ἔχη ξεχωριστά, πιδ μεγάλα καὶ τυλιγμένα σὲ ἄσπρο χαρτὶ τὰ ἀντίδωρα.

Τὸ μεσημέρι τοὺς παίρνει ὁ κουμπάρος στὸ σπίτι καὶ τοὺς κάνει τὸ τραπέζι, δηλ. τὸ γεῦμα. Ἔτσι τηλειώνει ὀριστικὰ πλέον ὁ γάμος μετὰ καὶ μετὰ ἔθιμα καὶ παραδόσεις. Ἡ ζωὴ τοῦ ζευγαριοῦ ἀρχίζει τὸν κανονικὸν ρυθμὸ τῆς συμβιώσεως κι' ὁ κόσμος παύει πλέον νὰ ἀσχολῆται ἀποκλειστικὰ μ' αὐτοὺς.

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

Φυσικὰ ἡ περιγραφή αὐτῆ τῶν ἐθίμων καὶ τῶν παραδόσεων γύρω ἀπὸ τὸ γάμο στὴν περιοχή τοῦ Κομποτιοῦ, ἐγινε ὅπως ἀκριβῶς θα ζούσαμε ἓνα γάμο στὴν πρὶν τοῦ 1940 ἐποχῆ. Ἀπὸ τότε μέχρι σήμερα, πολλὰ ἀλλάξανε, πολλὰ ἀφίσανε, πολλὰ καινούργια φανερωθήκανε. Μποροῦμε καὶ σήμερα νὰ ζήσωμε τοὺς ἴδιους γραφικοὺς γάμους, μ' ὅλες τὶς παραδόσεις τους, μ' ὅλα τὰ ἔθιμά τους ποῦ ἀναφέραμε, ἀλλὰ θα εἶναι λίγοι αὐτοί, μέσα στὸ σύνολο ἐκείνων ποῦ ἡ ἐπίδραση ἀπ' τοὺς γάμους τῆς πόλεως εἶναι φανερῆ. Ἀλλῶστε οἱ μετακινήσεις, τὰ ταξίδια, οἱ

νέες επαγγελματικές ασχολίες τῶν κατοίκων συμβάλλουν σὲ τοῦτο. Ὅπως συμβαίνει πάντα μὲ τις μεταβολές, τις ἀλλοιώσεις, τις ἀλλαγές πού ἐπιφέρει ὁ χρόνος, ὁ φυσικὸς αὐτὸς νόμος τῆς ἀλλαγῆς κάθε παλιοῦ ἀπ' τὸ νεώτερο, ἔστω καὶ ἂν δὲν εἶναι δοκιμασμένα θετικὰ, θὰ φέρῃ τὴν ἐποχὴ πού ἡ γραφικότητα αὐτὴ τοῦ γάμου πού περιγράψαμε, θὰ ἐγκαταλειφθῆ, θὰ ξεχαστῆ καὶ στὴ θέση της θὰ μπῆ νέα σειρὰ ἀπὸ ἔθιμα, μέχρι νὰ ἀντικατασταθοῦν κι' αὐτά. Ὅμως καί ἀπ' ὅλα θὰ παραμένῃ σὰν βάση, πού θὰ θυμίζῃ τὰ παλιά. Γιὰ νὰ μπορούμε ὁμως νὰ ἀντιτάξουμε τὸ φυσικὸ νόμο καὶ νὰ γνωρίζουμε ἑμεῖς καὶ οἱ νεώτεροι πού ἔρχονται καὶ θὰ ῥθουν τοὺς προγόνους μας, θὰ πρέπει νὰ καταγράψαμε, νὰ περιγράψαμε καὶ νὰ διαφυλάξουμε ὅλες αὐτὲς τις ἐκδηλώσεις πού γέμιζαν τὴ ζωὴ τῶν πατέρων μας. Ἔτσι θὰ ξέρωμε πῶς αὐτοὶ ζούσανε, πῶς σκεφτότανε κι' ἀπ' ἐκεῖ θὰ παίρνωμε διδάγματα γιὰ τὴ ζωὴ μας, διδάγματα ἐπιστροφῆς στὶς προγονικὲς παραδόσεις ἂν εἶναι ἐφαρμόσιμες στὴ σημερινὴ πραγματικότητα, ἢ ἀπομακρύνσεως ἂν καταντοῦνε τροχοπέδη.

ARNAULT

Ὁ φτωχὸς καὶ ὁ ἐκύλος

Στὸν κόσμον αὐτὸν δὲν εἶχε τίποτε
 ἓνας φτωχός, παρὰ ἓνα σκύλο,
 στὴ δυστυχίᾳ πιστό του φίλο,
 πού μοίραζε συχνὰ τὸ γεῦμα του.

Τοῦ εἶπε μιὰ μέρα κάποιος: «Δύστυχε!
 » αὐτὸν τὸ σκύλο τί τὸν θέλεις;
 » μακρὰ σου κάλλιο δὲν τὸν στέλλεις;
 » Δὲν ἔχεις χρεῖα αὐτοῦ μονάχα».

Σ' αὐτὰ λυπήθηκε τὸ πνεῦμα του
 καὶ ἀφοῦ ἀναστέναξε μὲ πάθος,
 εἶπε: «Στῆς δυστυχιάς τὸ βάθος
 » φίλος μου θὰ ἔναι ἄλλος τάχα;»

Μετάφραση: ΚΩΝ. ΑΘ. ΔΙΑΜΑΝΤΗ

Η ΑΡΤΑ ΕΙΣ ΤΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ 1697-1787*

Κ. Δ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ
Α Μ. ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Δέσμη 1014

Κέρκυρα 22 Αυγούστου 1767

‘Ο Νέος Γενικός προβλεπτής ‘Ανδρέας Ντονά γράφει εις τὴν Πόλιν : «... ὁ ἐξοχώτατος προκάτοχός μου εἶχεν ἀναφέρει ὅτι εἶχεν ἔλθει ἐνταῦθα κατὰ τὸν παρελθόντα μῆνα ὁ Μεχμέτ ‘Αγᾶς κομίζων ἐπιστολάς τοῦ πασᾶ τῶν Γιαννίνων μὲ ἀξιώσεις ἀποζημιώσεως διὰ 3.000 πιάστρες, ἐναντίον ὑπηκόων ἐξ ‘Ιθάκης ὑπὲρ τῶν δῆθεν παθόντων Κλεφτοπάνου ἢ Μπίτσιου καὶ τοῦ συντρόφου αὐτοῦ. Εἶχεν ἀναφέρει ὡσαύτως τίνι τρόπῳ, κατόπιν ὀλιγοήμερου παραμονῆς ἐνταῦθα, κατώρθωσε νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν ῥηθέντα ‘Αγάν, μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι δὲν ἦτο ἐφοδιασμένος μὲ γράμματα τοῦ ἐξοχωτάτου Βαίλου. ‘Ο Μεχμέτ ‘Αγᾶς ἀποτυχὼν εἰς τὰς διαπραγματεύσεις, ἠπειλήσεν ὅτι θὰ γράψῃ εἰς τὴν ‘Υψηλὴν Πύλην καὶ θὰ διατυπώσῃ καὶ ἄλλας ὑπερβολικὰς ἀξιώσεις μόλις γυρίσῃ εἰς ‘Αρταν καὶ εἰς Γιάννινα... ‘Αντὶ ὅμως νὰ μεταβῇ ἐκεῖ, ἐστάθη εἰς Πρέβεζαν μὲ τὴν πρόφασιν νὰ ἡσυχάσῃ, διότι ἦτο κουρασμένος ἀπὸ τὸ ταξεῖδι, πράγματι ὅμως μὲ τὴν πρόθεσιν ἵνα περιμένῃ τὸν ἐκεῖ κατάπλουον μου καὶ ἐπαναφέρῃ ἐπὶ τάπητος τὴν ἀνιαρὰν αὐτὴν ὑπόθεσιν... Εἰς τὰς παραστάσεις τοῦ προβλεπτοῦ ἐκείνου περὶ τῶν βαρῶν ποῦ ἐπέφερον εἰς τὸ Ταμεῖον ἢ συντήρησις καὶ διατροφή πῶν ἀνδρῶν, ἀπήντησεν ὅτι ἡ παραμονὴ του εἶναι ζήτημα τριῶν ἡμερῶν ἕως ὅτου ἔλθῃ, ἢ ἀπάντησις τοῦ πασᾶ τῶν Γιαννίνων, εἰς ὃν διεβίβασεν ἐπιστολὴν μὲ εἰδικὸν ἄνθρωπον του. ‘Αλλὰ καὶ ἀφοῦ ἐπέστρεψεν ὁ ἀπεσταλμένος κομίζων γράμματα τοῦ πασᾶ πρὸς τὸ ἐνταῦθα ‘Αξίωμα, πρὸς τὸν ἐνταῦθα προβλεπτὴν ‘Αγίας Μαύρας καὶ τὸν τῆς Πρεβέζης, ἐδήλωσε καθαρὰ ὁ ‘Αγᾶς ὅτι ἀπὸ τῆς Πρέβεζαν δὲν ἐννοοῦσε νὰ φύγῃ πρὶν ἢ διακανονισθοῦν τὰ συμφέροντά των. ‘Επισυνάπτω ἀντίγραφον ἐπιστολῆς τοῦ πασᾶ...».

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου,

«...Διακεκριμένε μεταξύ τῶν μεγάλων τοῦ ἔθνους τοῦ Μεσσία πού εἶσαι μεταξύ τῶν πλέον σημαίνοντων τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰησοῦ, εὐγενῆ καί γενναιοδωρε φίλε μας, τοῦ ὁποίου τὸ τέλος νὰ εἶναι καλόν. Ἄφοῦ παρουσιάσωμεν εἰς σᾶς τοὺς χαιρετισμούς μας καί ἄφοῦ ἐρωτήσαμεν διὰ τὸ αἴσιον τῆς υγείας σας, σᾶς κάμνομεν φιλικῶς γνωστὸν ὅτι ἐλάβομεν εἰδήσεις κατὰ τὰς ὁποίας δὲν διεκανονίσθη ἀκόμη ἡ ὑπόθεσις τῶν ἐμπόρων τῆς Ἄρτας καί μάλιστα ἄφοῦ ἔμεινε τόσον καιρὸν ἕνας ἐπίσημος ἐπιθεωρητής, υἱὸς τοῦ μεγάλου Βεζύρη, ἐλθὼν ἐπίτηδες διὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην καί ὁ ὁποῖος ἀναχώρησεν ἄπρακτος. Εἶναι φανερόν ὅτι δὲν ἐδείξατε τὴν δέουσαν προσοχήν, σεῖς ὁ εὐγενῆς φίλος μας, οὔτε τὴν ἀπαιτούμεν ὑπέμελειαν καί ἔτσι δὲν ἐστάθη δυνατός ὁ διακανονισμὸς τῆς ὑποθέσεως, ἐνῶ σύμφωνα μὲ τοὺς ὄρους τῆς Εἰρήνης πού ἰσχύουν μεταξύ τῶν δύο κρατῶν, πρέπει αἱ τοιαῦται διαφοραὶ νὰ λύωνται ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον καί εἶναι καθήκον πάντων νὰ μὴ δημιουργοῦν παρεξηγήσεις καί δυσαρεσκείας. Καί σεῖς, πού εἴσθε τόσον εὐφυῆς, εὐκόλως ἀντιλαμβάνεσθε πόσον παραβλάπτει τὰς σχέσεις μας τὸ ὅτι καθυστερεῖται ἡ ἀναχώρησις ἑνὸς τόσον σπουδαίου Ἀγᾶ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἀκριβῶς διότι σεῖς δὲν ἀποφασίζετε νὰ δικαιοῦσθε τοὺς παθόντας ὑπηκόους μας.

Σεῖς λοιπὸν πού εἴσθε φίλος μας, καταβάλατε κάθε προσπάθειαν καί φροντίδα ὥστε νὰ τελειώσῃ ἡ ὑπόθεσις, διὰ τὴν ὁποίαν ἐνετάλη παρὰ τῆς Ὑψηλῆς πύλης ὁ Μεχμέτ Ἀγᾶς καί οὕτω δυνηθῆ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν θέσιν του εὐχαριστημένος καί ἰκανοποιημένος. Διαφορετικὰ καί ἡμεῖς καί ὁ καθῆς τῆς Ἄρτης εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἐκθέσωμεν εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην τὰ καθέκαστα... Πρὸς ἀποφυγὴν τοιούτων ἐνδεχομένων, σᾶς γράφομεν καί σᾶς στέλλομεν τὴν παροῦσαν φιλικὴν μας ἐπιστολήν καί ὅταν μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ φθάσῃ εἰς χεῖρας σας νὰ φροντίσῃτε σύμφωνα μὲ τοὺς ὄρους τῆς συνθήκης εἰρήνης, ἵνα ὁ εἰρημένος Ἀγᾶς ἐπιστρέψῃ τὸ ταχύτερον φέρων τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν του καί ἔτσι ἡ Ὑψηλὴ Πύλη δὲν θὰ ἔχη πλέον νὰ ἐκδώσῃ καί τὰς διαταγὰς.

Ἐν τέλει σᾶς χαιρετῶμεν

(χωρὶς ἡμερομηνίαν)

φίλος σας Μεχμέτ πασᾶς Ἰωαννίνων

10 Αὐγούστου 1767

...Ὁ ἕκτακτος Προβλεπτής Ἀγίας Μαύρας γράφει εἰς τὸν Γενικόν, ὅτι κατόπιν διαταγῆς του ὁ Πρόξενος Πρεβέζης διέκοψε τὴν παροχὴν τροφίμων εἰς τὸν Ἀγᾶν καί τὴν ἀκολουθίαν του, ἀλλ' ὅτι οὗτος ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ εἰς τὴν Πρεβέζαν.

9 Σεπτεμβρίου 1767

Ὁ Γεν. Προβλεπτής πρὸς τὸν Δόγην :

«... ὁ ἐν Ἄρτῃ ἔμπορος Δημήτριος Βλαχούτσης διαμαρτύρεται καί ζητεῖ ἀποζημιώσεις διὰ τέσσαρας ἐμπόρους Ἄρτηνους τοὺς ὁποίους ἐλήστευσαν ὑπήκοοί μας εἰς τὸ ξηρονησι Θηλειά... ὡς πρὸς τὰς ἀξιώσεις τοῦ Κλεφτοπάνου Ἄρτηνοῦ ἐναντίον κατοίκων Ἰθάκῆς διὰ τὰς ὁποίας εἶχεν ἔλθει ἐδῶ ὁ Τούρκος Μεχμέτ Ἀγᾶς Σαλαχώρ, τίποτε τὸ νεώτερον ἐκτὸς τοῦ ὅτι ὁ Μεχμέτ παραμένει ἀκόμη εἰς τὴν Ἄρταν ἀπειλητικῶς.

11 Σεπτεμβρίου 1767

Ὁ ἴδιος πρὸς τὸν Δόγην.

«... δὲν ἦτο ἀδικαιολόγητος ἡ ὑποψία μου τὴν ὁποίαν διετύπωσα εἰς τὴν

Ἔμετ. Γαληνότητα εἰς προγενέστερον ἔγγραφόν μου, ὅτι ἡ γνωστὴ ὑπόθεσις τὴν ὁποίαν ἀνεκίνησεν ὁ Μεχμέτ Ἄγᾶς Σαλαχῶρ ἤμποροῦσε νὰ ἀποβῆ ἐνοχλητικὴ. Ποίαν ἐξέλιξιν λαμβάνει τώρα θὰ ἀντιληφθοῦν αἱ ὑμέτεραι ἐξοχότητες ἀπὸ τὸ συνημμένον ἀντίγραφον ἐπιστολῆς τοῦ ἐν Ἄρτῃ ὑποπρόξενου, ἡ ὁποία διεβιβάσθη μὲ εἰδικὸν ταχυδρόμον εἰς τὸν ἐν Ἁγία Μαύρα ἔκτακτον προβλεπτήν. Οὗτος γράφει ὅτι ὁ Σαλαχῶρ κατέστη ἀνυπόφορος διότι καθυστερεῖ τὴν ἐπιστροφὴν του καὶ διότι δὲν κατάρθωσε νὰ δώσῃ μιὰ λύσιν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ποῦ τὸ ἀνετέθη.

Ὁ Μεχμέτ Ἄγᾶς Σαλαχῶρ προσεκάλεσε τὸν ὑποπρόξενον μὲ μίαν πρόσφασιν εἰς τὴν κατοικίαν του καὶ μόλις ἔφθασε ἐκεῖ ὁ ὑποπρόξενος, τὸν ἔθεσεν ὑπὸ κράτησιν καὶ ἤρχισε νὰ τὸν ἐξυβρίζῃ καθὼς ἐξυβρίζε καὶ τὸ ἀξίωμα μου καὶ τὸν ἠπειλήσεν ὅτι θὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ τὴν ζωὴν.

Αἱ ὑπερβασίαι αὗται τοῦ Σαλαχῶρ, πρωτοφανεῖς εἰς τὰ χρονικά, θὰ ἠδύναντο νὰ φθάσουν εἰς λυπηράς συνεπείας ἂν δὲν προσέτρεχεν ὁ ἴδιος ὁ Καδῆς ὡς καὶ ὁ πρόξενος τῆς Γαλλίας μετὰ τῶν ἄλλων προξένων οἱ ὁποῖοι καθυσύχασαν τὸν Μεχμέτ Ἄγᾶν. Τέλος συγκατετέθη νὰ τὸν ἀπολύσῃ, ἀλλὰ ἀμέσως ἀνεχώρησε διὰ τὰ Γιάννινα ἵνα ἐκθέσῃ εἰς τὸν πασάν τὰ καθέκαστα καὶ νὰ στείλῃ παρομοίαν ἐκθεσιν εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλῃν. Ὁμοίως ἐζήτησε καὶ ἀπὸ τὸν Καδῆν νὰ τοῦ κάμῃ ἓνα ἱλλάμ μὲ αὐστηρὰς ἐκφράσεις διὰ τὴν ἄρνησίν μας ὅπως ἱκανοποιήσωμεν τὰς ἀξιώσεις του. Πολὺ ἀνησύχησα ἀπὸ τὰς εἰδήσεις αὐτὰς καὶ ἔσπευσα ἀμέσως νὰ εὐχαριστήσω τὸν Καδῆν διὰ τὴν αὐθόρμητον παρέμβασίν του ὑπὲρ τοῦ ὑποπρόξενου καὶ τοῦ ἔστειλα ἀμέσως ἓνα φόρεμα καὶ ἄλλα μικροαντικείμενα ὡς δῶρον, ὡς ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐγκλειστον σημείωσιν καὶ παρακαλῶ τὰς Ὑμετέρας ἐξοχότητας νὰ μοῦ ἐγκρίνουν τὴν δαπάνην. Ἐπεφόρτισα δὲ τὸν ὑποπρόξενον νὰ πάρῃ ἓνα ἱλλάμ ἀπὸ τὸν Καδῆν, διὰ σχετικῆς δαπάνης διὰ τὸ συμβάν, ὡς παρομοία πιστοποιήσις ἐγένετο παρὰ τοῦ Γάλλου προξένου καὶ θὰ στείλω τὰ ἔγγραφα ταῦτα εἰς τὸν ἐν Κων/πόλει ἐξωχῶτατον Βαίλον...».

Ὁ ἐν Ἄρτῃ ὑποπρόξενος περιγράφει λεπτομερῶς τὰ συμβάντα εἰς τὴν ἐπιστολὴν του ὅπου ἐπαινεῖ τὴν στάσιν τῶν προξένων, οἱ ὁποῖοι ἔτρεξαν νὰ τὸν ὑπερασπίσουν. Ὁμοίως ἐκφράζεται καλῶς διὰ τὸν Καδῆν καὶ Βοεβόδαν, οἱ ὁποῖοι ἀπεδοκίμασαν τὰς ἐνεργείας τοῦ Μεχμέτ Ἄγᾶ, καὶ ὅτι τέλος ἐπέτυχεν οὗτος νὰ τοῦ δοθῇ ἐν ἱλλάμ παρὰ τοῦ Καδῆ διὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Πάνου Μπίτσινου καὶ Στασινοῦ, ὅχι ὅμως μὲ τὸν τύπον ποῦ ἤξιωνεν ὁ Μεχμέτ Ἄγᾶς, ἀλλ' ὅπως ἠθέλησε νὰ τὸ κάμῃ ὁ Καδῆς, ἔχων σύμφωνον καὶ τὸν Βοεβόδαν.

(Ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ)

Ἴδου τώρα ἡ πιστοποίησις τοῦ Γάλλου προξένου. Ἡμεῖς Ἰωάννης Ἰουλιανός, Σύμβουλος τοῦ Βασιλέως, Γενικὸς πρόξενος τῆς Γαλλίας εἰς Ἀλβανία. (Πιστοποιοῦμεν καὶ μαρτυροῦμεν ὅπου δεῖ ὅτι τὴν 18ην παρελθόντος Αὐγούστου, ὁ Σαλαχῶρ ποῦ ἐστάλη ἀπὸ τὸν Μέγαν αὐθέντην διὰ μίαν ὑπόθεσιν μὲ τὴν Γαληνοτάτην Δημοκρατίαν τῆς Βενετίας, καλέσας παρ' αὐτῶ τὸν κ. Νικολάκη Πάγκαλον, ὑποπρόξενον Βενετῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, τὸν ἔθεσε ὑπὸ περιορισμὸν εἰς τὸ σπίτι του, μεταχειρισθεὶς βίαν ἐναντίον του καὶ χωρὶς νὰ δώσῃ καμμίαν ἀφορμὴν ὁ ὑποπρόξενος, ἐδέχθη σωρείαν ὕβρεων, ἀπὸ τὸν Σαλαχῶρ καὶ τὸν ἠπειλήσεν ὅτι θὰ τὸν μεταφέρῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ἐπὶ πλέον μετεχειρίσθη ἀπρεπεῖς ἐκφράσεις ἐναντίον τῆς αὐτοῦ ἐξοχότητος τοῦ Στρατηγοῦ Βενετοῦ τῆς Ἀνατολῆς ..).

Μόλις ἔλαβα τὴν εἶδησιν τῆς συλλήψεως ἔκαμα αἴτησιν εἰς τὸν Καδῆν τῆς πόλεως ταύτης, ὅστις μεταβάς ἀμέσως εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Σαλαχῶρ, ἐνήργησεν ὥστε νὰ ἀπολυθῇ ἀμέσως ὁ ὑποπρόξενος.

Εἰς πίστωσιν τῶν ἄνω ὑπέγραψα τὴν παροῦσαν καὶ ἔθεσα τὴν Βασιλικὴν σφραγίδα τοῦ προξενείου Ἄρτης.

Ἄρτα 2 Σεπτεμβρίου 1764

Ἰουλιανός

3 Φεβρουαρίου 1768

Ὁ ἴδιος Γ. προβλεπτής πρὸς τὸν Δόγην.

«...Ἐξακολουθεῖ νὰ μὲ ἀνησυχῇ πλέον ἡ ὑπόθεσις τοῦ Σαλαχῶρ καὶ ἵνα ἀποφευχθοῦν μεγαλοθεραὶ περιπλοκαὶ ἀπέστειλα εἰς Ἄρταν ἔμπιστον πρόσωπον ἵνα βολιδοσκοπήσῃ τίνι τρόπῳ ἡμπορεῖ νὰ λυθῇ ἡ ἀνιὰρὰ αὐτῆ ὑπόθεσις ἢ ὁποία ἔχει ἐξαγριώσει τὸν Σαλαχῶρ...»

Παρακαλῶ τὰς Ὑμετ. Ἐξοχότηας νὰ μοὶ ἀναγνωρίσουν τὴν δαπάνην τῶν 100 τζεκινίων ποῦ ἐχρειάσθησαν διὰ τὸν Καδῆν πρὸς ἔκδοσιν τοῦ ἰλλάμ, πιστοποιοῦντος τὰ συμβάντα εἰς βάρος τοῦ ὑποπροξένου Παγκάλου...».

11 Φεβρουαρίου 1768

Ὁ ἴδιος πρὸς τὸν Δόγην.

«...συνελήφθη παρὰ τοῦ Σαλαχῶρ καὶ διὰ δευτέραν φορὰν ὁ ὑποπρόξενος Ἄρτης καὶ ἀπολυθεὶς καὶ πάλιν ἐζήτησεν ἄσυλον εἰς τὸ Γαλλικὸν προξενεῖον... Εἶχα στείλει εἰς Ἄρταν, ὡς ἀνέφερα, τὸν Καγκελλάριον τοῦ ἐκτάκτου προβλεπτοῦ Ἁγίας Μαύρας κ. Πέτρον Ἀλεάνδρι, πρόσωπον ἔμπειρον, ἱκανόν. Οὗτος γνωρίζει καλῶς τὸν τρόπον τοῦ φέρεσθαι τῶν Τούρκων καὶ ἀπειράθη νὰ συμβιβάσῃ τὴν ὑπόθεσιν μετὰ τοῦ Σαλαχῶρ, διὰ μέσου τοῦ Καδῆ .. ἐπειδὴ δὲν ἔφθανεν εἰς κανὲν ἀποτέλεσμα, ἐδήλωσεν ὅτι θὰ ἀναχωρήσῃ ἄπρακτος... τότε ἐστάλη διὰ τοῦ Ἁγᾶ τοῦ Κάστρου ἐπιστολὴ τοῦ Καδῆ εἰς τὸν Ἀλεάνδρι διὰ τῆς ὁποίας προσεφέρετο ὁ Καδῆς νὰ ἐξομαλύνῃ τὴν ὑπόθεσιν διὰ καταβολῆς 650 τζεκινίων καί, ἐπειδὴ ἐν τῷ μεταξύ ἔκρατεῖτο ἀκόμη αἰχμάλωτος εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Καδῆ ὁ ὑποπρόξενος, ἐδήλωσα ὅτι δὲν θὰ κλεισθῇ καμμία συμφωνία ἂν δὲν ἔλθουν νέαι διαταγαὶ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης... ὁ Ἁγᾶς μόλις ἔμαθε τὴν ἀπόφασίν μου ἀνησύχησε... ἔγραψα εἰς τὸν Ἀλεάνδρι νὰ ἐπιμείνῃ πρὸ παντὸς διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ὑποπροξένου... Δὲν παρέλειψα νὰ ἐκθῶ τὰ διατρέξαντα εἰς τὸν ἐξοχώτατον Βάϊλον... Ἐν τῷ μεταξύ ἔλαβον ἐπιστολὴν τοῦ ὑποπροξένου ἐκ Πρεβέζης, ὅπου κατῴρθωσεν νὰ διαφύγῃ, καὶ μοῦ γράφει ὅτι ὁ Σαλαχῶρ Μεχμέτ Ἁγᾶς εἶχε καταντήσῃ ἀνυπόφορος ὅταν ἔμαθε τὴν αἰφνιδίαν ἀναχώρησιν τοῦ ἀπεσταλμένου μου Ἀλεάνδρι καὶ ὅτι ὁ Σαλαχῶρ ἀνεχώρησεν ἐσπευσμένως διὰ τὴν Γιάννινα, χωρὶς νὰ περιμένῃ τὰς νεωτέρας ἀπαντήσεις μου ἐπὶ τῶν ὅσων θὰ μοῦ ἀνέφερον ὁ Ἀλεάνδρι... ὁ πρόξενος τῆς Γαλλίας ἔστειλε μακρὰν ἀναφορὰν διὰ τὰ διατρέξαντα εἰς βάρος τοῦ ὑποπροξένου, πρὸς τὸν ἐν Κων/πόλει Γάλλον πρεσβευτὴν... ὁ ὑποπρόξενος γράφει ὅτι κατῴρθωσεν νὰ λάβῃ νέον ἰλλάμ ἀπὸ τὸν Καδῆν, ὅπου περιγράφονται τὰ πάντα ἐν πάσῃ ἀληθείᾳ καὶ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἔδωκε 30 τζεκινία εἰς τὸν Καδῆν καὶ ἄλλα τρία εἰς τὸν Ναϊπτην τοῦ τὰ ὁποία δὲν ἡμῶρεσα νὰ μὴ τοῦ τὰ ἀναγνωρίσω...». Ἴδου πῶς περιγράφει τὰ συμβάντα ὁ Ἐνετός ὑποπρόξενος :

Ἄρτα 2 Ἰανουαρίου 1768

«...Παράξενο καὶ πρωτοφανὲς καὶ καταπληκτικὸν πρᾶγμα θὰ φανῇ εἰς τὴν Ὑμετ. Ἐξοχότητα ἢ ἀπάνθρωπος καὶ βάρβαρος συμπεριφορὰ τοῦ Τούρκου Σα-

λαχώρ, ὁ ὁποῖος καὶ διὰ δευτέραν φοράν ἐτόλμησε νὰ τρομοκρατήσῃ τὸ αὐτομόν μου ὅπως ἀνέφερα λεπτομερῶς εἰς προηγούμενην μου.

Ἐπειδὴ ἀπεφάσισαν οἱ πρόκριτοι τῆς πόλεως νὰ διακόψουν τὴν δωρεὰν χορήγησιν τροφίμων εἰς αὐτὸν καὶ τὴν ἀκολοθίαν του ἵνα ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τὰ βάρη ταῦτα καὶ ἐπειδὴ ὁ Σαλαχώρ θυμωθεὶς διὰ τὴν ἀπόφασιν ταύτην θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς προκρίτους τῆς χώρας, ἐπεχείρησε νὰ ἐπιτεθῇ κατ' ἐμοῦ καὶ ἔστησεν ἐπὶ δύο ἡμέρας ἐνέδραν. Κατόρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν σκοπὸν του, διότι καθ' ὃν χρόνον ἐξηρχόμην ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ κυρίου προξένου τῆς Ραγούζης μαζὺ μὲ τὸν γραμματέα τοῦ προξένου τῆς Γαλλίας, ἀνηρπάγην βιαίως ἀπὸ τοῦ ἐνόπλου του ὡς κοινὸς λωποδύτης καὶ ὠδηγήθη εἰς τὴν κατοικίαν του. Μόλις ἔφθασα μὲ ἔφεραν οἱ «μποσταντζήδες» τοῦ ἐνώπιόν του καὶ σὰν σκύλος λυσσασμένος ἐπέτεθη μὲ ἕνα μαστοῦνι, ἀλλ' ἀπέφυγα τὸ κτύπημα. Ἐξοργισθεὶς ἀκόμη περισσότερο ἀνέσυρε τὸ σπαθὶ καὶ ἀπεπειράθη νὰ μὲ πληγώσῃ πλὴν εἰς μάτην, διότι τῷ ἀφῆρῆθη ἀπὸ τὰ χέρια παρ' ἐνὸς παρακειμένου μποσταντζῆ. Τέλος ἐπῆρε τὸ πιστόλι στὸ χέρι καὶ ἠτοιμάζετο νὰ τὸ ἐκκενώσῃ ἐναντίον μου, ὅποτε καὶ δὲν θὰ ἐγλύτωνα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν φοράν παρενέβησαν οἱ παρόντες καὶ τοῦ τὸ ἀφήρσαν. Κατόπιν τούτου, ἀποθηριασθεὶς ὁ Σαλαχώρ ἐξεστόμισεν ὕβρεις ἐναντίον μου καὶ διέταξε νὰ μὲ κλείσουν εἰς ἕνα σκοτεινὸ δωμάτιον καὶ νὰ τοποθετήσουν ἐξωθεν φρουράν. Ἐκείνην τὴν στιγμὴν κατέφθασαν ὁ Μπουλούκμπασης τοῦ Βοεβόδα καὶ οἱ ἄνδρες τῆς φρουρᾶς του, πρὸς βοήθειάν μου καὶ εἶπαν εἰς τὸν Σαλαχώρ ἐκ μέρους τοῦ Βοιβόδα νὰ μὲ ἀφίση ἐλεύθερον, πλὴν ὁ λυσσασμένος Σαλαχώρ ἠρνήθη καὶ ἤρχισε νὰ ἐκτοξεύῃ χυδαίας ὕβρεις κατὰ τοῦ Μπουλούκμπαση, τὸν ὁποῖον ἔφθασε νὰ ἀποκαλέσῃ ἄπιστον. Κατόπιν ἤλθεν ὁ Μουσούρμπασης⁽⁸⁰⁾ κομίζων γράμμα τοῦ Καδῆ διὰ τοῦ ὁποῖου παρῶτρυνε τὸν Σαλαχώρ νὰ ἐπιτρέψῃ ὅπως παραμείνουν κατὰ τὴν νύκτα πρὸς συντροφίαν μερικὰ γνωστὰ μου πρόσωπα, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἠρνήθη... Ἀπεφάσισε νὰ μὲ μεταφέρῃ δέσμιον εἰς τὰ Γιάννινα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὸν Μπεϊλέρμπεη τῆς Ρούμελης καὶ διέταξε νὰ ἐτοιμάσουν ἀμάξια διὰ τὴν ἐπομένην... Μοῦ ἔφεραν οἱ ἰδικοὶ μου φαγητόν, καὶ ἕνα στρώμα ἀλλὰ ὁ Σαλαχώρ δὲν ἐπέτρεψε νὰ μοῦ δοθῶν καὶ δὲν ἔπαυε νὰ ἐξυβρίζῃ τὴν Ὑμετ. Ἐξοχότητα καὶ τὴν Γαληνοτάτην Δημοκρατίαν...

Ἔτσι ἐπέρασα τὴν νύκτα ὀλομόναχος ἀνάμεσα ἀπὸ τόσους ἐχθροὺς πάντοτε μὲ τὸν φόβον νὰ χάσω τὴν ζωὴν... Τὴν ἐπομένην πρωὶ ὁ Σαλαχώρ μὲ διέταξε νὰ ἐτοιμασθῶ διὰ τὴν ἀναχώρησιν... Ἐκείνην τὴν στιγμὴν ὁ πρόξενος τῆς Γαλλίας προϊστάμενος τοῦ προξενικοῦ σώματος, ἀκολουθοῦμενος καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους προξένους παρουσιάσθη εἰς τὸν Καδῆν καὶ διεμαρτυρήθη διὰ τὴν προσβολὴν ποῦ ἐγένετο εἰς τὸ προξενικὸ σῶμα καὶ ἐδήλωσεν ὅτι δὲν θὰ ἀποχωρήσουν ἀπὸ τὸ δικαστήριόν του ἂν δὲν ἀπολυθῇ ὁ ἀδίκως καὶ παραλόγως κρατούμενος συνάδελφός του... ὁ Καδῆς δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἀρνηθῇ... ἐκάλεσε τὸν μουσούρμπασην καὶ τοῦ ἔδωκε ἕνα μουραφετὲν⁽⁸¹⁾ διὰ τοῦ ὁποῖου διέταξε τὴν ἀπελευθέρωσίν μου καὶ τοῦ εἶπε νὰ παρουσιασθῇ ἀμέσως εἰς τὸν Σαλαχώρ καὶ ἂν ἀρνηθῇ τὴν ἀπόλυσίν μου, τότε νὰ δείξῃ τὸν μουραφετὲν εἰς τὸν Μπουλούκμπασην τοῦ Βοεβόδα, ὁ ὁποῖος ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐγγράφου τούτου τοῦ Κατῆ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐπέμβῃ καὶ νὰ μὲ ἐλευθερώσῃ ἐν ἀνάγκῃ καὶ διὰ τῆς βίας... Φοβοῦμενος περιπλοκάς ὁ Καδῆς μετέβη αὐτοπροσώπως εἰς τὸν Σαλαχώρ καὶ ἐπέτυχε τὴν ἀπόλυσίν μου χωρὶς θόρυβον... ἀπελευθερωθεὶς παρὰ τοῦ Καδῆ ὁ ὁποῖος μὲ πῆρε ἀπὸ τὸ χέρι παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ Σαλαχώρ, με-

80 Ὁ ἀρχικλητὴρ τοῦ Καδῆ.

81 Δικαστικὸ σημεῖωμα.

τέβην μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ Δικαστήριόν του, ὅπου εὗρήκα τοὺς προξένους νὰ με περιμένουν καὶ ἦσαν πολὺ ἀνήσυχοι διὰ τὴν ἔκβασιν τῆς ὑποθέσεως... ὁ Καδῆς μοῦ ἐνεχείρισε τὴν ἔγκλειστον ἐπιστολήν διὰ τὴν ὕμετ. ἐξοχότητα... ἐν τῷ μεταξύ ὁ Σαλαχώρ ὑπεχρέωσε τοὺς κατοίκους νὰ τὸν διαθρέψουν ἀκόμη δέκα ἡμέρας πού σκέπτεται νὰ παραμείνη... καὶ ἐπειδὴ φοβᾶμαι μήπως με ἐνοχλήσῃ ἀκόμη ἀπεφάσισα νὰ ἀναχωρήσω διὰ Πρέβεζαν...».

10 Φεβρουαρίου 1768

Ἐπίσης πρὸς τὸν Δόγην.

«...ἔφθασεν ἐδῶ κομίζων ἐπιστολάς τοῦ πασᾶ τῶν Γιαννίνων καὶ τοῦ Διοικητοῦ Ἄρτης, ὁ Μουσταφᾶ ἀγᾶς φρούραρχος Ἄρτης διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν τεσσάρων Ἄρτινῶν ἐμπόρων οἱ ὁποῖοι ἐρχόμενοι ἀπὸ τὸν Μορέαν, εἶχον προσεγγίσει εἰς τὸ ξερονήσι Θηλεία. Ἐκεῖ κακοποιοὶ Ξηρομερίτες ἐπιβάντες βάρκας ἀνηκούσης εἰς ὑπήκοον ἐξ Ἰθάκης ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν ἐμπόρων καὶ διήρπασαν πάντα τὰ ὑπάρχοντά των, πολλὰ ἐκ τῶν ὁποίων ἐπωλήθησαν εἰς τὴν ἀγοράν τῆς Ἰθάκης... Κατόπιν πολλῶν διαπραγματεύσεων καὶ ἀτελειῶτων συζητήσεων ἐπέτυχα νὰ συμβιβάσω τὴν ὑπόθεσιν με 166 τζεκίνια τὰ ὁποῖα καὶ ἐδόθησαν εἰς τὸν εἰρημένον Μουσταφᾶ Ἀγᾶν...».

19 Μαρτίου 1768

Ἐπίσης πρὸς τὸν Δόγην.

«...βλέπων ὁ Σαλαχώρ ὅτι ναυαγοῦν τὰ σχέδιά του ἀπεφάσισε νὰ θεωρήσῃ ὡς λήξαν τὴν ἀποστολήν του διὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Κλεφτοπάνου καὶ Στασινοῦ, ἄν τοῦ δοθοῦν 550 τζεκίνια μόνον...».

Δὲ ἐθεώρησα σκόπιμον νὰ ἐπιμείνω περισσότερο καὶ ἀπεφάσισα νὰ δεχθῶ τὴν παραίτησίν του. Οὕτω, συνταγέντος τοῦ νομίμου «χοτζετίου», ὑπογραφέντος καὶ παρὰ ἐπτὰ Τούρκων ὡς μαρτύρων, τῷ ἐμετρήθη τὸ ποσὸν καὶ ἀηγάγημεν ἅπαξ διὰ παντὸς ἀπὸ μίαν τόσον ἐνοχλητικὴν ὑπόθεσιν, περιορίζοντες εἰς τὸ ἐλάχιστον τὴν ἀποζημίωσιν. Οὗτος ἐξ' ἀρχῆς ἐζήτησε 4000 πιάστρες, κατῆλθε ἔπειτα εἰς τὰς 3000 καὶ τώρα ἐκλείσθη ἡ συμφωνία εἰς μόνον 2200, διότι τόσας πιάστρας ἀντιπροσωπεύουν τὰ 550 τζεκίνια. Ἀλλὰ δὲν ἦτο μόνον αὐτὴ ἡ δαπάνη. Ἀλλὰ 37 τζεκίνια ἐρχεῖασθησαν διὰ φιλοδωρήματα, ἀπαραίτητα εἰς τοιαύτας περιστάσεις καὶ τέλος ἄλλα 47 τζεκίνια ἐστοίχισεν ἡ ἀποστολὴ τοῦ Καγκελλαρίου μου Ἀλεάνδρι εἰς ἔξοδα ταξειδίου, τροφῶν καὶ φιλοδώρημα δοθὲν εἰς τὸν ἴδιον. Ἐπίσης ἐδῶρησα εἰς τὸν Γάλλον πρόξενον κ. Τζιουλιέν ἓνα μεγάλο κουτὶ γλυκίσματα ἀξίας 7 τζεκινίων. Ὁ κύριος οὗτος πολὺ μᾶς ἐξυπηρέτησε καὶ δὲν παύω νὰ εἶμαι μετ' αὐτοῦ εἰς ἀρίστας σχέσεις...».

8 Ἀπριλίου 1768, Ἄρτα

Ἐπίσης πρὸς τὸν Δόγην.

«...ἔφθασεν ἐδῶ χθὲς ἓνας Τάρταρος σταλεῖς παρὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, κομίζων Βασιλικὸν Φιρμάνι πρὸς τὸν Καδῆν ἐνταῦθα, διὰ τοῦ ὁποῖου, ἀφοῦ ὁ Μέγας Αὐθέντης ἔμαθε τὰς ὕβρεις πρὸς τὸ πρόσωπόν μου παρὰ τοῦ Σαλαχώρ, ὡς ἐπίσης καὶ τὰς ἐνοχλήσεις πού ἐδημιούργησε εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τῆς Υ. Ε. Καγκελλάριον Πέτρον Ἀλεάνδρι, διατάσσει τὸν Καδῆν νὰ παραδώσῃ ἀμέσως τὸν Σαλαχώρ εἰς τὸν Τάρταρον διὰ νὰ τὸν ὀδηγήσῃ χωρὶς ἀργοπορίαν, ἐνώπιον τοῦ Μεγάλου Αὐθέντου.»

Πέρασε και από τα Γιάννινα ο Τάρταρος, όπου έμαθε ότι ο Σαλαχάρ ει-
χεν αναχωρήσει απ' εκεί και κατευθύνετο εις τὸ Ζητοῦνι, ἀλλὰ δὲν ἐγκατέλειψε
τὴν ἐντολὴν ποῦ τοῦ ἀνετέθη καὶ ἦλθεν ἐδῶ πρὸς συνάντησιν τοῦ Καδῆ. Μό-
λις ἦλθεν ἐνταῦθα ὁ Τάρταρος, μὲ ἐκάλεσεν ὁ νέος Καδῆς, καθὼς ἐκάλεσε καὶ
τοὺς ἄλλους προξένους ὡς καὶ τοὺς Ἄγαδες καὶ προκρίτους Ἑλληνας καὶ ἀ-
φοῦ ἐδιάβασεν ἐνώπιον πάντων τὸ βασιλικὸν φερμάνι καὶ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ
Μεγάλου Βεζύρη, ἀπετάθη πρὸς ἐμὲ καὶ μοῦ εἶπεν ὅτι ἀφοῦ ἐφθασαν αὐταὶ αἱ
διαταγαὶ ποῦ μοῦ δίδουν πλήρη ἱκανοποίησιν, ὦφειλον ἐγὼ νὰ πληρώσω ὄχι
μόνον τὰ ἔξοδα ταξειδίου τοῦ Ταρτάρου, ἀλλὰ καὶ τὰ δικαιώματα ποῦ εἰσπράτ-
τει τὸ δικαστήριον τοῦ διὰ τὴν σύνταξιν ἐνὸς ἱλλιάμ, τὸ ὁποῖον θὰ δοθῆ εἰς
ἐμὲ ὡς ἀπάντησις εἰς τὰ παράπονα ποῦ ὑπέβαλα εἰς τὸν Μέγαν Αὐθέντην. Τοῦ
ἀπήντησα μετὰ δεξιότητος ὅτι ἐγὼ ὡς ἀπλοῦς ἀντιπρόσωπος δὲν ἤμποροῦσα νὰ
ἀναλάβω τοιαῦτα βάρη, ἀνευ τῆς ἐγκρίσεως τῶν ἀνωτέρων μου καὶ ἂν ὁ Τάρ-
ταρος ἔχει καμμίαν ἀπαίτησιν, ἄς ἀποτανθῆ εἰς τὸν ἐξοχώτατον Βαίλον, ὁ ὁ-
ποῖος ὑπέβαλεν εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην τὰ δίκαια παράπονά μου μὲ βάσιν τὸ
ἱλλιάμ τοῦ προγενεστέρου Καδῆ. Δὲν ἐπεισθῆ εἰς τὰ λόγια μου καὶ ἀπειρά-
θη νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἰδιωτικῆς ὑποθέσεως καὶ ἀνέφερε μόνον τὸ
ἄτομόν μου...

Τέλος ἐπενέβησαν καὶ οἱ Ἑλληνες πρόκριτοι οἱ ὁποῖοι μοῦ εἶπαν ὅτι ὁ
Τάρταρος δὲν εἶχε τὰ ἔξοδα τῆς ἐπιστροφῆς καὶ ὅτι ἡ Κοινότης πολλὰ βάρη
ὑπέφερεν ἀπὸ τὴν ἐπὶ τόσον χρόνον συντήρησιν τοῦ Σαλαχάρ καὶ τῆς ἀκο-
λουθίας του καὶ ὅτι τώρα ἀδυνατεῖ νὰ καταβάλλῃ ἔστω καὶ ἓνα σολδίων... ἔγρα-
ψα εἰς τὸν Ἑκτακτον προβλεπτήν... μοῦ ἀπήντησεν ἀρνητικῶς... μὲ ἀπειλοῦν
ὅτι θὰ στείλουν τὸν Τάρταρον εἰς τὸ προξενεῖον ἵνα τὸν διαθρέψω, ἀποτείνο-
μαι ὅθεν εἰς τὴν Ὑμετ. ἐξοχότητα... Μοῦ εἶπαν ὅτι θὰ φθάσουν 20 τζεκίγια
διὰ τὸν Τάρταρον, ἐκτὸς τὰ διὰ τὸν Καδῆν ποῦ θὰ ἐκδώσῃ τὸ ἱλλιάμ.. ἐν
τούτῳ ὁ Σαλαχάρ ἀφοῦ ἐπῆρε στὸ χέρι τὰ 550 τζεκίγια δὲν ἠθέλησε νὰ δώσῃ
τίποτε εἰς τὸν παθόντα Στασινόν, ὁ ὁποῖος δ' αὐτὴν τὴν αἰτίαν ἀνεχώρησε διὰ
τὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ ζητήσῃ δικαιοσύνην...».

Ὁ Γενικὸς προβλεπτής συνοδεῦν δι' ἐγγράφου τοῦ πρὸς τὸν Δόγην
ἀντίγραφον τῆς ἄνω ἐπιστολῆς τοῦ ὑποπροξένου, γράφει :

«... ἐπειδὴ κανὲν πρᾶγμα δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐπιτύχῃ κανεὶς ἀπὸ τοὺς Τούρ-
κους ἂν δὲν θυσιάσῃ εἰς τὸν βωμόν τοῦ εἰδώλου των, ποῦ εἶναι τὸ χρῆμα, δι'
αὐτὸ ἐνέκρινά νὰ δοθῆ εἰς τὸν Τάρταρον τὸ ποσὸν τῶν 20 τζεκινίων καὶ μι-
κρὸν ποσὸν εἰς τὸν Καδῆν...».

(Συνεχίζεται)

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

Η ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΤΗΣ «ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΣΤΕΓΗΣ»

Ὁ Σύλλογος «Σκουφᾶς» ἀπευθύνθηκε αὐτὲς τὶς μέρες πρὸς τὸν Δῆμο Ἀρταίων καὶ ζήτησε ἀπ' αὐτὸν νὰ δλοκληρώσῃ μιὰ γενναία πράξη πὸν ἄρχισε πρὶν ἀπὸ δέκα περὶπου χρόνια.

Τότε, ὁ Δῆμος εἶχε τελειώσει τὸ ἰσόγειο δημοτικὸ κατάστημα, στὸ ὁποῖο σήμερα στεγάζεται τὸ κέντρο «Βυζάντιο». Καὶ ὁ «Σκουφᾶς» ζήτησε ἀπὸ τὸν Δῆμο τὴ δωρεὰν μεταβίβαση τοῦ ὑπερκειμένου χώρου μὲχρις ὀρισμένου ὄψους, γιὰ νὰ κατασκευάσῃ ἐκεῖ τὴν «Πνευματικὴ Στέγη» του.

Ἡ πρότασις τοῦ «Σκουφᾶ» ἔγινε δεκτὴ καὶ ἔτσι ὁ «Σκουφᾶς» καὶ ἡ Ἀρτα ἀπόκτησαν ἓνα ἀξιόλογο κτίριο πὸν λίγες πόλεις διαθέτουν.

Γιὰ νὰ δλοκληρωθῇ ὁμως ἡ «Πνευματικὴ Στέγη», εἶναι ἀπαραίτητο καὶ ὁ Δῆμος νὰ δλοκληρώσῃ τὴ δωρεὰ του. Νὰ δώσῃ στὸν «Σκουφᾶ» καὶ τὸν ὑπόλοιπο ὑπερκείμενο χώρο. Ἔτσι ὁ Σύλλογος θὰ ἐπεκτείνῃ πρὸς τὰ ἄνω τὴν Στέγη του καὶ θὰ ἐγκαταστήσῃ ἐκεῖ τὴ Βιβλιοθήκη του καὶ τὴν Πινακοθήκη πὸν θὰ συγκροτήσῃ. Θὰ ἐξασφαλιστοῦν χώροι, γιὰ τὴν τοποθέτησις ἱστορικολαογραφικοῦ ὄλικοῦ, μὲ ἰδιαίτερες αἰθουσες ἀφιερωμένες στοὺς Φιλικούς, στοὺς Σουλιώτες καὶ στοὺς Φιλέλληνες, δηλαδὴ στὶς ὀμάδες ἀγωνιστῶν τοῦ 21, πὸν προέρχονται ἀπ' τὴν περιοχὴ μας ἢ ἔδρασαν κυρίως σ' αὐτήν.

Οἱ δημοτικοὶ σύμβουλοι τῆς Ἀρτας γνωρίζουν βέβαια ὅτι σὲ ἄλλες πόλεις οἱ Δῆμοι ξοδεύουν πολλὰ χρήματα γιὰ τέτοιες ἐκδηλώσεις. Ἐδῶ ὁ «Σκουφᾶς» ἀπαλλάσσει τὸν Δῆμο ἀπὸ παρόμοιες δαπάνες. Καὶ τὸ σπουδαιότερον: Ἡ περιουσία τοῦ «Σκουφᾶ», σὲ περίπτωσι διαλύσεώς του, περιέρχεται στὸν Δῆμο. Ἔτσι ὀρίζει τὸ καταστατικὸ του.

Ἄς ἐλπίσουμε λοιπὸν ὅτι σύντομα ἡ δωρεὰ θὰ δλοκληρωθῇ.

Η ΟΙΚΙΑ ΖΟΡΜΠΑ

Ἐπισκευάζεται ἡ οἰκία Ζορμπᾶ, πὸν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἶχε κηρυχθῆ διατηρητέο μνημεῖο. Νομίζομε πὸς καλὸ εἶναι, μετὰ τὴν ἐπισκευὴ τῆς, νὰ μεταβιβασθῇ διὰ δωρεᾶς πρὸς τὸν μουσικοφιλολογικὸ Σύλλογο «Σκουφᾶ», ὁ ὁποῖος μπορεῖ νὰ τὴν συντηρήσῃ καλλίτερα.

Στὴν οἰκία αὕτῃ ὑπάρχει ἀρκετὸς χώρος γιὰ νὰ συγκεντρωθοῦν διάφορα παλιὰ ἀντικείμενα, κεντήματα, λαϊκὲς ἐνδυμασίες, πόρτες, καπάσες, σεντούκια, μπαλκόνια καὶ λοιπὰ, προερχόμενα ἀπὸ σπίτια πὸν γκρεμίζονται στὴν Ἀρτα καὶ στὰ χωριά τῆς.

Ὁ κ. Νομάρχης Ἀρτης, τοῦ ὁποῖου τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ πνευματικὰ μας ζητήματα ἔχει ἐπανεπιλημμένως ἐκδηλωθῆ, ἀσφαλῶς θὰ ἀναλάβῃ τὴ σχετικὴ πρωτοβουλία.

Ο ΣΚΟΥΦΑΣ

ΣΕ ΓΡΑΜΜΑΤΟΣΗΜΟ

Πρέπει ὀπωσδὴποτε τὸ ἀρμόδιο γιὰ τὴν ἐκδοσις τῶν γραμματοσήμων Ἰπουργεῖο νὰ προγραμματίσει τὴν ἐκτύπωσι ἑνὸς γραμματοσήμου μὲ τὴ μορφή τοῦ Νικολάου Σκουφᾶ, ἰδρυτῆ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας. Τιμῆθησαν τόσοι καὶ τόσοι ἄλλοι, τῶν ὁποῖων ἡ δράσις εἶναι ἀσήμαντη ἐν σχέσει μὲ τὴν δράσι τοῦ Σκουφᾶ, ὥστε ἀποτελεῖ καθαρὴ ἀδικία τὸ νὰ μὴ τιμηθῇ ὁ Σκουφᾶς μὲ ἓνα τουλάχιστο γραμματόσημο.

ΙΣΤΟΡΙΚΟΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ

Ὁ Σύλλογος «Σκουφᾶς» καλεῖ ὄλους τοὺς ἀρτινοὺς νὰ προσφέρουν ὅ,τι παλιὸ ἔχουν (χειρό-

γραφα, συμβόλαια, κεντήματα, φωτογραφίες, οικιακά σκεύη, γεωργικά έργαλεία κλπ). Αυτά τὰ παλιά αντικείμενα θὰ συγκεντρωθοῦν στὴν «Πνευματικὴ Στέγη» τοῦ «Σκουφᾶ» καὶ θ' ἀποτελέσουν τὸν πυρῆνα ἐνὸς ἀρτινοῦ ἱστοριοκοιταγραφικοῦ ἀρχειοῦ - μουσεῖου.

Θὰ παραδίδονται ἐπὶ ἀποδείξει, θὰ καταγράφονται καὶ θὰ ταξινομοῦνται. Εἶναι τόσα τὰ αντικείμενα ποῦ ἔχουν ἀξιόλογο ἐνδιαφέρον, κι' ὁμως πετάγονται...

Τὴν ἀρχὴ ἔκανε ὁ Πρόεδρος τοῦ προσωρινοῦ διοικ. συμβουλίου τοῦ «Σκουφᾶ» Γιάννης Τσοῦτσινος, ὁ ὁποῖος προσέφερε εἰκοσι πέντε φωτογραφίες ἀπὸ τὴν παλιὰ Ἄρτα, δηλαδὴ φωτογραφίες τῆς περιόδου 1900-1940. (Ἀποκαλυπτήρια μνημείου πεσόντων στὸν πόλεμο τοῦ 1897. Ὁ Ἀμυντικὸς Στρατῶνας σὲ κάρτ-ποστὰλ πρὸ τοῦ 1900 — Προεκλογικὴ συγκέντρωση τοῦ 1910—Ὁ στρατὸς περνᾷ τὴ Γέφυρα τῆς Ἄρτας τὸ 1897 — Παλιὰ ἀρτινὰ σπίτια—Ἐγκαίνια ὑδραγωγείου τὸ 1928 — Συγκέντρωση ἀρτινῶν κληρῶν κλπ.). Ἐπίσης ὁ κ. Ἀλέκος Γ. Νικάκης, Πρωτοδίκης, προσέφερε τὸ χειρόγραφο τοῦ «Δοκιμίου» τοῦ Σεραφεῖμ Ξενοπούλου.

Ἐλπίζομε πὸς ἄλλοι πολλοὶ θὰ προσφέρουν, ὥστε σύντομῃ ἡ Ἄρτα ν' ἀποκτήσει ἓνα ἐνδιαφέρον ἀρχειο - μουσεῖο.

ΝΑ ΣΩΘΗ Η ΓΕΦΥΡΑ

Πρὶν ἀπὸ χρόνια, γράψαμε πὸς ἡ ἱστορικὴ γέφυρα τῆς Ἄρτας κινδυνεύει. Καὶ κινδυνεύει ἀπὸ τὰ τσιμέντινα βάρθρα ποῦ προστέθηκαν στὴ βόρεια πλευρὰ τῆς καὶ ἀπάνω στὰ παλιὰ πέτρινα βάρθρα τῆς.

Ἀπὸ τότε, πέρασαν ἀρκετὰ χρόνια, ἀλλὰ τίποτε δὲν ἔγινε. Καὶ ὁ κίνδυνος ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει. Ἡ ἀρμοδιὰ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία πότε θὰ ἐπιμεληθεῖ τοῦ θέματος; Ὅταν παρουσιασθοῦν ρήγματα, ἢ ἀκόμα χειρότερα, ὅταν γκρεμιστεῖ; Δὲν πρέπει νὰ διαφεύγει τῆς προσοχῆς τῶν ἀρμοδίων πὸς ἡ γέφυρα τῆς Ἄρτας εἶναι τὸ μόνο μὴ κλασσικὸ Ἑλληνικὸ μνημεῖο ποῦ εἶναι γνωστὸ καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδας.

ΦΡΑΓΜΑ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ

Μιά τοπικὴ ἐφημερίδα ἔρριξε τὴν ἰδέα νὰ ὀνομασθῇ τὸ φράγμα Πουρναρίου φράγμα Καραϊσκάκη, πρὸς τιμὴν τοῦ συμπατριώτη μας μεγάλου ἥρωα. Συμφωνοῦμε κι' ἐμεῖς. «Φράγμα Πουρναρίου» δὲν λέει τίποτε. Ἐνῶ «Φράγμα Καραϊσκάκη» λέει πολλά. Καὶ τὸ σπουδαιότερο. Ἡ Ἄρτα, ποῦ στὸ παρελθὸν δὲν εἶδε γιὰ τὸν Καραϊσκάκη τὸ ἐνδιαφέρον ποῦ ἔπρεπε, καιρὸς εἶναι νὰ τὸν τιμήσει, ἔστω καὶ τώρα.

Ὁ ἀνδριάντας ποῦ τελευταῖα στήθηκε, δὲν ξοφλάει τὶς ὑποχρεώσεις μας πρὸς αὐτὴ τὴ μεγάλη μορφή. Τὸ νὰ δοθῇ τὸ ὄνομα τοῦ Καραϊσκάκη στὸ μεγάλο τεχνικὸ ἔργο ποῦ τώρα γίνεται κοντὰ στὸν τόπο τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς γέννησής του, εἶναι κι' αὐτὸ ἓνας τρόπος ἀπονομῆς τιμῆς πρὸς τὸν ἥρωα, ἴσως ὁ πῶ ἐπιτυχής.

ΤΟ ΠΕΡΙΠΤΕΡΟ Τ' ΑΪ - ΛΙΑ

Τώρα ποῦ τὸ νέο δημοτικὸ περίπτερο στὴν κορυφὴ τῆς Περάνθης, δίπλα στὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἀϊ-Λιά, κοντεῦναι νὰ τελειώσει, καλὸ θάναί ὁ Δῆμος Ἄρταίων νὰ μὴν ἀφήσει, καλὸ θάναί ὁ Δήμος Ἄρταίων νὰ μὴν ἀφήσει στὴν πρωτοβουλία τοῦ μισθοῦ τῆ διαμόρφωση τοῦ ἐσωτερικοῦ διακόσμου ἢ τοῦ γύρω χώρου.

Μὲ ὄρους ποῦ θὰ θέσει τὸ μισθωτήριον, θὰ πρέπει νὰ ἐξασφαλίσαι ταιριαστὸ διακόσμο (ἐπιπλα, φωτισμὸ κλπ.). Ἴσως θὰ χρειαστῇ νὰ κληθῇ κάποιος εἰδικὸς. Ὡστε νὰ μὴν ἐπαναληφθῇ ἡ ἀσχήμια τοῦ ἄλλου δημοτικοῦ περιπτέρου, τοῦ «Κρυστάλλη».

Ο ΔΑΙΜΟΝΙΑΣ

(ΟΔΥΣ. ΑΝΤΡΟΥΤΣΟΣ)

τοῦ ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗ

Στὴ σειρά τῆς «Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας» τοῦ Κολλάρου, πῆρε θέση τὶς τελευταῖες μέρες ἓνα σημαντικό ἔργο: τὸ τρίτομο ἱστορικὸ μυθιστόρημα «Ὁ Δαίμονας», τοῦ συμπατριώτη μας λογοτέχνη Μιχαὴλ Περάνθη. Πρόκειται γιὰ ἓνα συναρπαστικὸ μυθιστόρημα, ποῦ θέμα του ἔχει τὴν πολυκύμαντὴ ζωὴ τοῦ ἐθνικοῦ μας ἥρωα ΟΔΥΣΣΕΑ ΑΝΤΡΟΥΤΣΟΥ.

Ἀπὸ καιρὸ οἱ λογοτεχνικοὶ κύκλοι τῆς Ἀθήνας τὸ περίμεναν μὲ ἐνδιαφέρον, γιὰ τὸ τόσο τὸ θέμα, ὅσο καὶ τὸνομα τοῦ συγγραφέα, ἀποτελοῦσαν ἐγγύηση γιὰ τὸ ὑπὸ ἐκδοσὴ ἔργο. Καὶ τώρα ποῦ «Ὁ Δαίμονας» κυκλοφόρησε, δικαίωθκαν οἱ προβλέψεις.

Ὁ ἀναγνώστης φεύγει ἀπὸ τὸ σήμερον, γυρίζει στὰ χρόνια τοῦ μεγάλου ἀγώνα, μπλέκεται μὲ τοὺς ἥρωες, ζεῖ τὰ χτυποκάρδια τους καὶ τὶς χαρές τους, πάσχει μὲ τὰ τερτίπια τῶν καλαμαράδων ποῦ τόσο ἐβλαψαν τὸν ἀγώνα καὶ τὴν ἐθνικὴ μας ζωὴ.

Ἡ γλῶσσα τοῦ ἔργου εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ 21, ἔτσι ποῦ ὁ ἀναγνώστης νομίζει πὸς εἶναι κι' αὐτὸς ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀγωνιζόμενους Ἕλληνας, ἴσως - ἴσως ἓνας ἀπ' τοὺς «πάντα εὐκολοπιστευτοὺς καὶ πάντα προδομένους» Ἕλληνες, ὅπως θᾶλεγε ὁ Σολωμός.

Ὁ «Σκουφᾶς», ποῦ τόσες φορές ὁ Περάνθης τὸν τίμησε μὲ τὴ συνεργασία του, αἰσθάνεται περήφανος γιὰ τὴν συνεργατῆ ἓνα τόσο μεγάλο συγγραφέα. Καὶ ἐλπίζει πὸς «Ὁ Δαίμονας» θὰ στολίσει ὄλες τὶς ἑλληνικὲς βιβλιοθήκες, ἰδιαιτέρως τὶς ἀρτινές.

Ἀπὸ τὶς ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες μαθαίνομε πὼς ἐντείνεται ἡ προσπάθεια διαφόρων πολιτιστικῶν σωματείων, καθὼς καὶ σωματείων ἀρχιτεκτόνων, μηχανικῶν κλπ, γιὰ τὴ διάσωση τῶν παραδοσιακῶν ἑλληνικῶν οἰκισμῶν καὶ γιὰ τὴν προστασία τοῦ περιβάλλοντος στὴν χώρα μας.

Δεν γνωρίζομε ἂν ἡ προσπάθεια αὐτὴ θὰ τελεφορήσει, δηλαδὴ ἂν οἱ ὑπηρεσιακοὶ παράγοντες καὶ ἡ κυβέρνησις θὰ κρίνουν ὅτι εἶναι πραγματοποιήσιμες οἱ προτάσεις τῶν σωματείων. Πάντως, μὲ τὶς ἀπόψεις αὐτῶν ποὺ ὑποστηρίζουν τὴ νομοθετικὴ ρύθμιση τοῦ θέματος, ὥστε νὰ διασωθῶν ἀξιόλογοι παραδοσιακοὶ οἰκισμοί, συντασσόμεθα καὶ ἡμεῖς.

Καὶ στὴ δική μας περιοχὴ, δηλαδὴ στὴν περιοχὴ τοῦ νομοῦ Ἄρτης, ὑπάρχουν οἰκισμοὶ ποὺ πρέπει νὰ σώσουν τὸ χρῶμα τους, ὅπως τὰ Θεοδώριαν, ὁ Καταράκτης καὶ ἄλλοι. Ἄν ἀφήσουμε νὰ συνεχιστῇ τὸ γκρέμισμα τῶν λιθόκτιστων πλακοσκεπῶν σπιτιῶν τῶν ὄρεινῶν χωριῶν μας καὶ στὴ θέση τους φυτρώσουν τοιμέντα, πάει, χάθηκε ἡ παράδοση.

Ἄλλες χώρες (Ἑλβετία, Αὐστρία κλπ) κατορθώνουν ἐπὶ αἰῶνες καὶ διατηροῦν τὸ χρῶμα τῶν πόλεων καὶ τῶν χωριῶν τους. Ἄς μελετηθῇ ἡ σχετικὴ νομοθεσία τους καὶ ἄς ληφθοῦν καὶ ἐδῶ ἀνάλογα μέτρα. Γιατὶ ἀλλιῶς τὸ μέλλον θὰ ξεκοπῇ τελειῶς ἀπὸ τὸ παρελθόν, οἱ κλάδοι θὰ μείνουν χωρὶς ρίζες. Κι' αὐτὸ δὲν εἶναι δεῖγμα ὑγείας.

Οἱ καταγόμενοι ἀπὸ τὸ νομὸ Ἄρτης καὶ ἐγκατεστημένοι στὴν Ἀθήνα, φαίνεται πὼς ἀρχισαν τελευταῖα νὰ κινοῦνται κάπως συστηματικὰ γιὰ τὴν προβολὴ τοῦ τόπου μας. Ὡς τώρα γνωρίζομε τὰ σωματεῖα τῶν Καταρρακτινῶν, τῶν Θεοδωριανιτῶν, τῶν Νησιιστιωτῶν. Νὰ τώρα καὶ οἱ Ραδοβυζινοί, μὲ τὸ δικό τους σωματεῖο τὸ «Σέλτσου».

Ἐλπίζομε πὼς οἱ Σύλλογοι αὐτοὶ θὰ βροῦν τὸν τρόπο νὰ ἔλθουν σὲ γνωριμία καὶ συνεργασία μεταξὺ των, καθὼς καὶ μὲ ὅσα ἄλλα ἀρτινὰ σωματεῖα ὑπάρχουν καὶ ποὺ ἀγνοοῦμε τὴν ὑπαρξὴ τους. Ἔτσι θὰ βοηθήσουν ἀποτελεσματικώτερα στὴν προώθησι καὶ ἐπίλυσι διαφόρων ἐκκρεμῶν ζητημάτων τῆς περιοχῆς μας.

Πρέπει ὅμως καὶ οἱ ἀπὸ τὴν πόλιν τῆς Ἄρτας καταγόμετο καὶ ἐγκατεστημένοι στὴν Ἀθήνα, νὰ παραδειγματιστοῦν ἀπὸ τοὺς συλλόγους ποὺ προαναφέραμε καὶ νὰ ἰδρῶσουν καὶ αὐτοὶ τὸ σωματεῖο τους. Κι' ὅλα μαζὺ τὰ ἀρτινὰ σωματεῖα θὰ πρέπει νὰ φτιάξουν μιὰ ὁμοσπονδία.

Μιὰ ἰδέα ρίχνομε. Οἱ ἐν Ἀθήναις ἄς σκεφθοῦν καὶ ἄς ἐνεργήσουν ὅπως νομίζουν καλλίτερα.

“ΣΚΟΥΦΑΣ”

ΙΣΤΟΡΙΑ ★ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ★ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ
ΤΟΥ ΜΟΥΣΙΚΟΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΡΤΗΣ

« Ο ΣΚΟΥΦΑΣ »

ΕΤΟΣ Κ' ★ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΜΑΡΤΙΟΣ ★ ΤΕΥΧΟΣ 36

Ἐπεύθυνος Συντάξεως: ΚΩΣΤΑΣ ΤΣΕΤΗΣ

ΣΥΝΤΑΣΣΕΤΑΙ ΑΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΗ